

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน
ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางสาวเมชยา ชวงค์สวัสดิ์

นางสาวสุทามาศ อัมรินทร์

นางสาวภัทธิญา ติกจิณา

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก

รายงานวิจัยนี้ได้รับสนับสนุนทุนวิจัย
จากกรมการพัฒนาชุมชน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567
พ.ศ. 2567

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน
ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Model for developing an agricultural learning center
“Bang Pan” vegetable garden based on community funds,
Thalung Lek community Village No. 5, Tha Luang Subdistrict,
Tha Ruea District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

นางสาวเมชยา ชูวงศ์สวัสดิ์

นางสาวสุทามาศ อัมรินทร์

นางสาวภัทธิญา ติกจิณา

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคและความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ (3) เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานในสังกัดกรมการพัฒนาชุมชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่ได้นำไปปรับใช้ ซึ่งงานวิจัยในครั้งนี้ ได้รับความกรุณาจากผู้บริหารกรมการพัฒนาชุมชน ผู้อำนวยการสถาบันการพัฒนาชุมชน ในการเปิดโอกาสให้ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก ได้ดำเนินการวิจัย อีกทั้งยังให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่องาน คณะทำงานวิจัยจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ พัฒนาการจังหวัดนครพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งผู้อำนวยการกลุ่มงาน 4 กลุ่มงาน พัฒนาการอำเภอท่าเรือ ภาคเครือข่ายการทำงานภาคราชการและเอกชน และที่สำคัญขอขอบพระคุณคณะกรรมการ สมาชิก ศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประชาชนในชุมชนที่ได้กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณกลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สถาบันการพัฒนาชุมชน ที่ได้ให้แนวทางและคำแนะนำในการปฏิบัติงานขอขอบพระคุณท่านผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก และคณะทำงานวิจัยทุกท่าน ที่ได้ร่วมกันปฏิบัติภารกิจจนสำเร็จ

คณะผู้วิจัยศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก

สถาบันการพัฒนาชุมชน

สิงหาคม 2567

บทคัดย่อ

ชื่อรายงานการวิจัย	รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ผู้วิจัย	นางสาวเมษยา ชูวงศ์สวัสดิ์ นางสาวสุทามาศ อัมรินทร์ และนางสาวภัทธิญา ดิกจิณา
ปีงบประมาณ	2567
ระยะเวลาดำเนินการ	เดือนมกราคม – เดือนสิงหาคม 2567

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน (2) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน และ (3) เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ของชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรกรสวนผักแบ่งปัน จำนวน 15 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1. ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาศูนย์ฯ คือ (1) ปัญหาด้านสถานที่ (2) สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของศูนย์ฯ (3) ไม่มีการจัดการความรู้ (4) งบประมาณในการบริหารจัดการ (5) เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อย (6) ไม่มีแผนการดำเนินงานประจำปีของศูนย์ฯ (7) ขาดการได้รับความรู้ และ (8) การได้รับการสนับสนุนไม่ต่อเนื่อง และมีความต้องการที่จะพัฒนาศูนย์ฯ 8 ประเด็น ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อมพื้นที่ (2) การพัฒนาองค์ความรู้และทักษะ (3) ความต้องการด้านการจัดการความรู้ (4) แก้ไขปัญหาน้ำแล้ง (5) การพัฒนาอาคารสถานที่ (6) การพัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ของศูนย์ฯ (7) การได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน (8) เยาวชนหรือกลุ่มคนในวัยแรงงานเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนงานของศูนย์ฯ อีกทั้งพบว่า ชุมชนบ้านถลุงเหล็กมีทุนชุมชนที่สามารถนำมาเป็นฐานในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” ทุน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนเงิน 2. การสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน มีขั้นตอนดังนี้ คือ (1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐาน (2) กำหนดหลักการ เป้าหมายและองค์ประกอบ (3) กำหนดแนวทางการนำไปใช้ (4) การประเมินรูปแบบสู่รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (2) หลักการของรูปแบบ (3) ระบบงานและกลไก (4) วิธีการดำเนินงานหรือกิจกรรม และ (5) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ 3. การประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุด พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านความเป็นประโยชน์และรองลงมา คือ ด้านความเหมาะสม ส่วนด้านความเป็นไปได้มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

คำสำคัญ: รูปแบบ, การพัฒนาศูนย์เรียนรู้, ทุนชุมชน

Abstract

The objectives of this research are to (1) study problems and obstacles and the need for developing an agricultural learning center “Bang Pan” vegetable garden and studying community funds. (2) create a model for developing an agricultural learning center “Bang Pan” vegetable garden on community funds. (3) Evaluate the model for developing an agricultural learning center “Bang Pan” vegetable garden based on community funds. It is a Participatory Action Research. using regulations Qualitative research methods the informants in the research are those involved in driving the work or having a stake in the operation of the agricultural learning center “Bang Pan” vegetable garden. Ban Thalung Lek Community, Village No. 5, Tha Luang Subdistrict, Tha Ruea District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, totaling 15 people, using the purposive selection method.

The research results found that, Problems and obstacles in developing the learning center are (1) location (2) environment of the learning center (3) knowledge management (4) budget (5) low youth participation (6) no operational plan. (7) lack of knowledge acquisition and (8) inconsistent support from government and private agencies. and there is a need to develop 8 issues. (1) an appropriate area environment (2) the development of knowledge and skills (3) knowledge management needs (4) solving the drought problem (5) development Buildings and facilities (6) Developing and expanding the center's products (7) Receiving budget assistance from both government and private agencies (8) Youth or people of working age taking part in the work. And it was found that the Ban Thalung Lek community had community capital that could be used as a base for developing an agricultural learning center. “Bang Pan” vegetable garden 5 aspects of capital: human capital, social capital, natural capital, physical capital, and financial capital 2. Pattern creation Applying the concept of model creation involves the following steps: 1) researching basic information 2) determining principles, goals, and elements 3) determining application guidelines 4) evaluating the model to Model for developing agricultural learning centers “Bang Pan” vegetable garden based on community funds Ban Thalung Lek Community, Village No. 5, Tha Luang Subdistrict, Tha Ruea District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province (1) objectives of the model, (2) principles of the model, (3) work systems and mechanisms, (4) methods of operations or activities, and (5) conditions of implementation. format to use. 3. The overall evaluation of the suitability of the model was at the highest level. When considering each aspect Sorting the average from the greatest, found that the highest average is The aspect of usefulness and next is the aspect of suitability. The feasibility aspect had the lowest average.

Key words: Model, Developing learning centers, Community grants

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
บทที่	
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาการวิจัย	4
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	5
1.4 ขอบเขตการวิจัย	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.6 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	7
2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ	7
2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา	21
2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้	26
2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับทุน	33
2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการประเมิน	39
2.1.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	42
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	47
2.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย	49
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 ระยะเวลาการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	50
3.2 ระยะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	51

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
		4.1 ศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	60
		4.2 สร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	69
		4.3 การประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	72
บทที่	5	สรุป อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
		5.1 สรุปผลการวิจัย	73
		5.2 อภิปรายผลการวิจัย	74
		5.3 ข้อเสนอแนะ	77
บรรณานุกรม			
ภาคผนวก			

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ 2.1 แสดงการเปรียบเทียบประเภททุน	36
ตารางที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	72

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 2.1 รูปแบบเชิงระบบและสถานการณ์ของ Brown and Moberg	10
ภาพที่ 2.2 ขั้นตอนการสร้างรูปแบบแสดงความสัมพันธ์	16
ภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย	49
ภาพที่ 4.1 รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	71

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (2566-2567) กำหนดทิศทางการพัฒนาให้ประเทศสามารถก้าวข้ามความท้าทายต่าง ๆ เพื่อให้ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามเจตนารมณ์ของยุทธศาสตร์ชาติ ประกอบกับแนวทางในการขับเคลื่อนประเทศไทยให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนในยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมในการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการทางสังคม ยังให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการพัฒนาและบริหารจัดการชุมชน และพัฒนาศักยภาพของประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ซึ่งมีแนวทางสำคัญในการพัฒนา คือ การสร้างศักยภาพให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ได้ด้วยตนเอง โดยการสร้างองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการให้กับชุมชน เน้นการสร้างการยอมรับภายใต้การสร้างเจตคติที่ถูกต้องบนพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม ตลอดจนการเสริมสร้างให้ประชาชนมีภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบทางสังคม โดยการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงข่าวสาร เสริมสร้างการพัฒนาเครือข่ายที่มีศักยภาพในการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางสังคมแก่ประชาชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2560)

กรมการพัฒนาชุมชน สังกัดกระทรวงมหาดไทย มีภารกิจในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถ และความเข้มแข็งของชุมชน และสนับสนุนและพัฒนาระบบสารสนเทศชุมชน ได้รับมอบหมายให้เป็นทั้งเจ้าภาพหลักและเจ้าภาพร่วมในการดำเนินนโยบายสำคัญ ๆ ของรัฐบาล และกระทรวงมหาดไทยที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการ “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ของประชาชน โดยขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ และสร้างความสุขของคนไทย และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ที่มีหลักการและแนวคิดที่จะสืบสาน รักษา ต่อยอดการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สร้างความสามารถในการ “ล้มแล้ว ลุกไว” ยึดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ SDGs มุ่งเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชนทุกกลุ่ม บนพื้นฐานของแนวคิด “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” และกรมการพัฒนาชุมชน ได้กำหนดทิศทางการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 256 – 2570) ภายใต้วิสัยทัศน์ “เศรษฐกิจฐานรากมั่นคง ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการและพัฒนาตนเองสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน เศรษฐกิจฐานรากมั่นคง คนในชุมชนมีงาน มีอาชีพ มีรายได้

และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (กรมการพัฒนาชุมชน. 2566) ซึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ต้องกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันคิด ตัดสินใจกำหนดอนาคตของชุมชนและรับผิดชอบการดำเนินงานตามแนวทางที่กำหนดร่วมกัน มีการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการทำงานพัฒนาในด้านต่าง ๆ ผ่านการบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ ร่วมกันขับเคลื่อนงานพัฒนาไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น Change for Good เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรม และสามารถตอบสนองการแก้ไขปัญหาและความต้องการของประชาชน ได้อย่างแท้จริง จึงได้กำหนด Change for Good Flagship Policy คือ “โครงการตำบลเข้มแข็ง ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ขึ้น โดยใช้พื้นที่ตำบล เป็นฐานการพัฒนาภายใต้กลไกเครือข่ายผู้นำการเปลี่ยนแปลงระดับตำบล และกลไก ๗ ภาคีเครือข่าย ในการขับเคลื่อน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน หน่วยงานภาครัฐต้องกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันคิด ตัดสินใจกำหนดอนาคตของชุมชน และรับผิดชอบการดำเนินงานตามแนวทางที่กำหนดร่วมกัน ทั้งนี้ในการคิด ตัดสินใจ และทำงานร่วมกันของคนในชุมชนจะเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนจำเป็นต้องมีข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้เพียงพอ เกี่ยวกับเรื่องของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม คักยภาพ สภาวะความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ระดับคุณภาพชีวิต ระดับการพัฒนาของหมู่บ้านปัญหาในการประกอบอาชีพ ปัญหาสังคม ฯลฯ รวมทั้งข้อมูล ข่าวสารความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีผลกระทบต่อชีวิตของคนในชุมชน ทั้งทางบวกและทางลบ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แม้แต่ความรู้ในระบบโรงเรียนก็ยังไม่เพียงพอต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ ทั้งไม่สอดคล้องกับปัญหาและชีวิตจริงของชุมชนชุมชนหลายแห่งหันมาปฏิวัติการรับรู้ แลกเปลี่ยน และส่งต่อข้อมูลข่าวสารความรู้ระหว่างผู้คนในชุมชน และพากันให้ความสำคัญกับเรื่องของ “ความรู้” และ “การศึกษา” อย่างกว้าง ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในชีวิต และวัฒนธรรม ให้ความสำคัญกับ “การเรียนรู้” มากกว่า “การศึกษา” ซึ่งส่งเสริมให้เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่มีได้มีเป้าหมายในการสนับสนุนบุคคลเป็นรายบุคคลเท่านั้น หากแต่เพื่อพัฒนาชุมชนและเพื่อการแก้ปัญหาของส่วนรวมด้วย ความรู้ของชุมชนที่มีอยู่ในชุมชน จึงควรทำให้เป็นความรู้สาธารณะที่มีฐานการเรียนรู้ อยู่บนฐานของการดำเนินชีวิต หรือการเอาปัญหาเป็นตัวตั้งและเป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เน้นการแบ่งปันเอื้อเฟื้อและการอยู่ร่วมกัน ซึ่งปัจจุบันมีการสืบทอดผ่านปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และชุมชนหลายแห่งที่มีการรวบรวมองค์ความรู้ จัดระบบแบบแผนและมีกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้กันอยู่ทั่วประเทศ

การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนจำเป็นต่อการสร้างความเข้มแข็งของพลังชุมชน มันเป็นตัวขับเคลื่อนความเป็นชุมชนด้วยพลังของประชาชนให้กับการพัฒนาชุมชนที่คนในชุมชนเป็นเจ้าของ การสร้างชุมชนเป็นเรื่องการเร่งให้เกิดการเรียนรู้ลักษณะนี้เร็วขึ้นและการทำให้การเรียนรู้ของประชาชนดำเนินต่อเนื่องไปนับปี ขึ้นอยู่กับกระบวนการในการพิจารณาผลที่ต้องเป็นการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการใช้วิธีการวัดผลทั่ว ๆ ไปที่สอดคล้องการเรียนรู้ของประชาชน กล่าวได้ว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ต้องเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” ซึ่งกรมการพัฒนาชุมชน มีเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้าง

ความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน ผลักดันให้เกิดกระแสกระบวนกรแห่งชุมชน ที่จะเร่งให้เกิดการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนโดยส่งเสริมกระบวนการแผนชุมชนที่มีคุณภาพในทุกหมู่บ้าน และเพื่อให้หมู่บ้าน มีข้อมูลข่าวสาร ความรู้เพียงพอที่จะตัดสินใจในการทำแผนชุมชน จึงมีแนวคิดการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ ชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่มีความสนใจ เป็นประโยชน์ สามารถนำไป ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต พัฒนาดตนเองและชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนเพื่อให้ชุมชนมีแหล่ง รวบรวมและสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี เป็นแหล่งข้อมูลบรรจุข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ที่ สามารถนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ ๆ มีการจัดการความรู้ชุมชน จัดกิจกรรมเสริม ทักษะสำหรับคนกลุ่มทุกวัยในชุมชน เป็นศูนย์กลางแห่งการถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในและนอกชุมชน อีกทั้ง สหุฒิวรวิทย์พินิต และคณะ (2560) กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การสืบทอด ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อ วิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ของ ประชาชนดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่าง ยั่งยืน

ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่ ในเขตบริการของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบล มีโครงสร้างพื้นฐานที่มีความพร้อม ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา ถนนเพื่อการคมนาคม ทั้งทางบกและเส้นทางการ คมนาคมทางเรือ เพราะมีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำป่าและแม่น้ำชัยนาท ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน ทำงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งประชากรในชุมชนมีทั้ง ประชากรที่อยู่ดั้งเดิมและประชากรแฝง เนื่องจากมีการก่อตั้งของโรงงานใกล้ชุมชน จึงทำให้เกิด การอพยพเข้ามาทำงานของคนต่างถิ่น อีกทั้งในชุมชน มีวัด โรงเรียน และสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และสำคัญ เช่น เขื่อนพระรามหก วัดสะตือ เป็นต้น และมีพื้นที่เรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ เกษตรสวนผักแบ่งปัน เป็นพื้นที่ ๆ ได้รับอนุญาตจากกรมชลประทานให้ใช้ประโยชน์ในการปลูกผักสวน ครวไว้บริโภคและมีการดำเนินงานให้เป็นศูนย์เรียนรู้ภายในหมู่บ้าน ในปัจจุบันนี้ศูนย์เรียนรู้เกษตรสวน ผักแบ่งปันมุ่งเน้นการปลูกพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษเพื่อยังชีพภายในครัวเรือน มีการจัดสรรแบ่ง พื้นที่ให้แก่คนในชุมชนเข้ามาส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และร่วมพัฒนาพื้นที่ เป็นการสร้างแหล่งอาหาร ปลอดภัยสำหรับชุมชน และมีภาคีเครือข่ายเข้ามาร่วมพัฒนาศูนย์เรียนรู้ ทั้งภาคเอกชนและภาค ราชการ เช่น บริษัท SCG สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ/จังหวัด หรือหน่วยปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้าให้ การสนับสนุนศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับนโยบายสำคัญของ กรมการพัฒนาชุมชน ในด้านการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนและการน้อมนำแนวพระราชดำริของสมเด็จพระ กนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สู่ปฏิบัติการปลูกผักสวน ครัวเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารมาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการพึ่งตนเองและสร้างความสามัคคีของ

คนในชุมชน เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน และลดรายจ่ายในการดำรงชีวิตของประชาชน และสร้างวัฒนธรรมปลูกพืชผักประจำครัวเรือน ด้วยหลักดำเนินการ คือ 1) จะพัฒนาใครเขาต้องเริ่มจากตัวเราก่อน 2) ผู้นำต้องทำก่อน 3) ฝึกกำลัง ตั้งระบบ ทำให้ครบวงจร 4) ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวแบบเข้าถึงทุกครัวเรือน 5) สร้างเครือข่ายขยายผล อีกทั้ง ได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต อย่างเรียบง่าย ด้วยการเริ่มจากปลูกผักสวนครัวในรั้วบ้านของตนเอง มีมากก็แบ่งปัน แจกจ่าย เหลือก็ขายเพื่อสร้างรายได้ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เริ่มจากการพึ่งพาตนเองนี้ ย่อมทำให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตในภาวะวิกฤตปัจจุบันได้ การบูรณาการความร่วมมือ ที่จะขับเคลื่อนโครงการ “ปลูกผักสวนครัว เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร” และขยายผลสู่โครงการ “ทางนี้มีผล ผู้คนรักกัน” เป็นอีกหนึ่งโครงการในความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ที่จะมุ่งเน้นสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ด้วยการส่งเสริมให้ครัวเรือน ในหมู่บ้าน รู้จักการปลูกผักสวนครัวเพื่อลดรายจ่าย สร้างการตระหนักรู้ถึงประโยชน์ และคุณค่าของการบริโภคผักปลอดสาร ส่งเสริมให้มีสุขภาพที่ดี อันเป็นการสร้าง ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับคัดเลือกเข้าร่วมประกวดผู้นำการเปลี่ยนแปลงดีเด่น ระดับเขตตรวจราชการ เนื่องจากผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาชุมชน กอปรกับศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ประชาชนในชุมชนให้ความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นพื้นที่ ๆ เป็นแหล่งอาหารปลอดภัยสำหรับชุมชนแล้ว ยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างความสัมพันธ์ สร้างวัฒนธรรมความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่คนในชุมชน แต่ยังมีข้อบ่งชี้จากคนในชุมชนว่าพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ดังกล่าว มีอุปสรรคจากภัยธรรมชาติ เช่น อุทกภัยที่ส่งผลให้พื้นที่เสียหาย และมีจุดอ่อนในเรื่องการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ดังกล่าว ที่ไม่พร้อมสำหรับเปิดรับบุคคลภายนอกและภายในชุมชนเข้ามาเรียนรู้ศึกษาดูงาน

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพการณ์ ปัญหา และความต้องการของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ บนฐานทุนชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการขับเคลื่อนงานและเพื่อพัฒนาศักยภาพความพร้อมของศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้สามารถส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกผักปลอดภัยและการพัฒนาพื้นที่เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ปัญหาการวิจัย

การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ควรมีรูปแบบอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.2.2 เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปันบนฐานชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.2.3 เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปันบนฐานชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านประชากร/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

1) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 15 คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง

2) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 15 คน ประกอบด้วย คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ จำนวน 10 คน ผู้แทนภาครัฐ จำนวน 2 คน ผู้แทนภาคเอกชน จำนวน 1 คน ผู้นำในพื้นที่ จำนวน 2 คน โดยใช้วิธีคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยยึดหลักเกณฑ์สำคัญต่อไปนี้

2.1) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2) เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทสำคัญขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหาทางวิชาการ

งานวิจัยครั้งนี้ เรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปันบนฐานชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาในประเด็นสถานการณ์และสภาพปัญหา รวมถึงความต้องการในการพัฒนา สร้างรูปแบบและประเมินผลรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้โดยใช้ทุนชุมชน โดยกำหนดขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

- 1) การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้
- 2) การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
- 3) การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ
- 4) การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับทุนชุมชน

5) การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล

6) การศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

ศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.4.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย 6 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนมิถุนายน 2567

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1 ได้ข้อมูลเบื้องต้นถึงสภาพ ปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4.2 ได้รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปันบนฐานชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.6 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดนิยามศัพท์ปฏิบัติการที่ใช้ในการวิจัยไว้ ดังนี้

1.6.1 การพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบหรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ

1.6.2 ศูนย์เรียนรู้ หมายถึง ศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่รวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ รวมถึงเป็นพื้นที่สร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชุมชน

1.6.3 รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความเกี่ยวข้องระหว่างชุดของปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผลซึ่งกันและกันของแนวทางการพัฒนา โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ ง่าย กระชับถูกต้อง เพื่อให้ผู้ที่จะนำไปใช้เข้าใจง่ายขึ้นในการดำเนินงานต่อไปได้ ในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

1.6.4 ทุนชุมชน หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนกายภาพ และทุนเงิน ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องแนวทางการพัฒนาสมรรถนะอาสาพัฒนาชุมชนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ความเป็นเมือง ในเขตอำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลักการ แนวคิดและทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย
 - 2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ
 - 2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
 - 2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้
 - 2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับทุน
 - 2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการประเมิน
 - 2.1.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

2.1.1.1 ความหมายของรูปแบบ

Good (1973) ได้ให้ความหมายของ รูปแบบ ในพจนานุกรมการศึกษาว่า หมายถึงแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้าง หรือทำซ้ำเป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบ เป็นแผนภูมิ หรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหลักการหรือแนวคิด เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม

พลอเจอร์และพอล (Procter and Paul 1978 : 174) ให้ความหมายคำนี้ไว้ใน Longman Dictionary of Contemporary English โดยสรุปแล้วจะมี 3 ลักษณะใหญ่ คือ Model ที่หมายถึงสิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของจริง ความหมายนี้ตรงกับภาษาไทยว่า แบบจำลอง เช่น แบบจำลองของเรือดำน้ำ เป็นต้น Model ที่หมายถึง สิ่งของหรือคนที่น่าสนใจนำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ครูแบบอย่าง นักเดินแบบ หรือแม่แบบใน วงการวาดภาพศิลป์ เป็นต้น Model ที่หมายถึง แบบหรือรุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น เครื่อง คอมพิวเตอร์ รุ่น 864X เป็นต้น

Hausser (1980) ได้ให้ความหมายของรูปแบบ ว่าเป็นสิ่งที่ออกแบบมาเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริง

Stoner & Wankel (1986) ได้ให้คำนิยามของรูปแบบว่า เป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์องค์ประกอบ ที่เป็นกระบวนการของปรากฏการณ์นั้น ๆ ให้ง่ายขึ้น เป็นแผนผังหรือแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ

ไรย์ (Raj, 1996: 45) ได้ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบ (Model) ในหนังสือ Encyclopedia of Psychology and Education ไว้ 2 ความหมาย คือ (1) รูปแบบ คือ รุปย่อของความจริงของปรากฏการณ์ ซึ่งแสดงด้วยข้อความ จำนวน หรือภาพ โดยการลดทอนเวลา ทำให้ความเข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น และ (2) รูปแบบ คือ ตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะโดยสรุปแล้ว รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วน (Simplified Form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 965) ให้ความหมายไว้ว่า รูปแบบ หมายถึง รูปที่กำหนดขึ้นเป็นหลักหรือเป็นแนว ซึ่งเป็นที่ยอมรับแสดงว่า เป็นสิ่งนั้น ๆ เช่น รูปแบบบ้าน เป็นต้น

ทิศนา แคมมณี (2555) ได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ว่า รูปแบบ หมายถึง รูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผัง ไตรอะแกรม หรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองหรือบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้นรูปแบบ เป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบเสาะหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ทั้งหลาย ปกติในการศึกษาวิจัยเรื่องใดก็ตาม ผู้ศึกษาต้องตั้งคำถามที่ต้องการคำตอบ ซึ่งในกระบวนการวิจัยมีการตั้งสมมติฐานหรือชุดของสมมติฐานขึ้นมา ซึ่งคือคำตอบที่คาดคะเนไว้ สมมติฐานก็มักจะได้มาจากข้อความรู้หรือข้อค้นพบที่ผ่านมาหรืออาจเกิดจากประสบการณ์ หรือการหยั่งรู้ของผู้ศึกษา หรืออาจเกิดจากทฤษฎีหลักการต่าง ๆ สมมติฐานเป็นข้อความที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ของเรื่อง หรือสถานการณ์ปัญหานั้น ๆ ซึ่งยังคงเป็นเครื่องมือในการแสวงหาคำตอบเท่านั้น จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ทดสอบ หากสมมติฐานเป็นจริง ข้อความก็จะสามารถนำไปทำานา หรืออธิบายปรากฏการณ์นั้นได้รูปแบบก็เป็นเช่นเดียวกันกับสมมติฐาน ที่บุคคลอาจสร้างขึ้นจากความคิด ประสบการณ์ การใช้อุปมาอุปไมย หรือจากทฤษฎี หรือหลักการต่าง ๆ ได้ แต่รูปแบบไม่ใช่ทฤษฎี

สอดคล้องกับกวีศร์ โพรพิทักษ์ (2560) ได้ให้ความเห็นว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวแทนของโครงสร้างทางความคิดหรือองค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญ ของเรื่องที่ศึกษา หรือ เป็นแบบจำลองอย่างง่ายหรือการย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้นำเสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและจัดระเบียบตามหลักทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งได้รับการพิสูจน์ทดสอบหรือยอมรับว่ามีประสิทธิภาพ เพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อทำให้สามารถเข้าใจได้ง่าย กระชับ ถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้เพื่อช่วยให้ตนเองและผู้อื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนง่ายขึ้น

นฤมล คำอ่อน (2562) ได้ให้ความเห็นว่า รูปแบบ หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์จะเป็นเชิงปริมาณหรือคุณภาพก็ได้เป็นคำอธิบาย แผนผัง ไตรอะแกรม หรือแผนภาพที่แสดงความหมายเกี่ยวข้องกันของลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่เกี่ยวข้อง ที่ผู้จัดทำหรือผู้สร้างต้องการสื่อให้เข้าใจของ ผู้ที่ต้องการศึกษา และมีการเชื่อมโยงของ องค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรที่มีความเกี่ยวข้องกันในเชิงเหตุและผล

ในขณะที่ นิคม ศรีเงิน (2562) กล่าวว่ารูปแบบคือสิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิดทฤษฎีของผู้สร้าง เพื่อเป็นตัวแทนของโครงสร้างทางความคิดหรือองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญของเรื่องที่ศึกษา สำหรับถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย กระชับถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ช่วยให้ตนเองและคนอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น

นอกจากนี้ Khantavanh Phomlasaboud (2565) ได้แสดงความเห็นว่า รูปแบบเป็นสิ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อช่วยในการวิเคราะห์ปัญหาและ เข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ โดยองค์ประกอบของรูปแบบจะเปลี่ยนไปตามตัวแปรที่เกี่ยวข้องและต้องการจะ ทำการศึกษา ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของประสบการณ์ที่ผู้สนใจ ดำเนินการโดยรูปแบบจะมีทั้ง รูปแบบเชิงอุปมาเชิงภาษา เชิงแบบแผน เชิงคณิตศาสตร์ รูปแบบเชิง เหตุผล สำหรับคุณลักษณะของ รูปแบบควรมีลักษณะที่นำไปสู่การทำนายผลความเป็นเหตุเป็นผล ให้คำอธิบายและช่วยขยายความรู้ใน แนวคิดรูปแบบใหม่ ซึ่งการสร้างรูปแบบเป็นการกำหนดมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เพื่อ ชี้ให้เห็นชัดเจนว่ารูปแบบเสนออะไร เสนออย่างไร เพื่อให้ได้อะไร และสิ่งที่ได้นั้นอธิบายปรากฏการณ์อะไร และนำไปสู่ข้อค้นพบอะไรใหม่ ๆ

จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้าง ของความเกี่ยวข้องระหว่างชุดของปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือ เหตุผลซึ่งกันและกันของแนวทางการพัฒนา โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ ง่าย กระชับถูกต้อง เพื่อให้ผู้ที่ จะนำไปใช้เข้าใจง่ายขึ้นในการดำเนินงานต่อไปได้

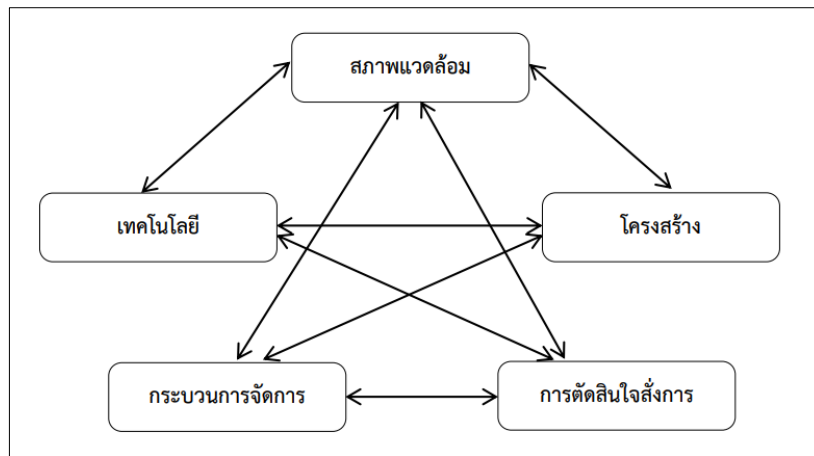
2.1.1.2 องค์ประกอบของรูปแบบ

บราวน์และโมเบอร์ก (Brown and Moberg, 1980, pp. 16-17) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ องค์ประกอบของรูปแบบไว้ว่า การที่จะระบุว่ารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจะต้องประกอบด้วยรายละเอียดมาก น้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสม และรูปแบบนั้นควรมีองค์ประกอบอะไรบ้างไม่ได้มีข้อกำหนดที่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่ผู้สนใจดำเนินการศึกษา ส่วนการกำหนดองค์ประกอบรูปแบบในการศึกษา และ ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริหารจัดการ(The Model of Organization and Management) ตามแนวคิดของ Brown Moberg ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวคิดเชิงระบบ (System Approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Approach) และประกอบด้วย

1. สภาพแวดล้อม (Environment)
2. เทคโนโลยี (Technology)
3. โครงสร้าง (Structure)
4. กระบวนการจัดการ (Management Process)
5. การตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)

รูปแบบการศึกษาและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริหาร ของ บราวน์และโมเบอร์กมีลักษณะดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 รูปแบบเชิงระบบและสถานการณ์ของ Brown and Moberg
ที่มา: Brown & Moberg (1980)

โดยสรุปในการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาหรือจะออกแนวคิด ทฤษฎี และหลักพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบแต่ละรูปแบบนั้น ๆ เป็นหลัก

Husen and Postlethwaite (1994: 3865; ทิศนา แคมมณี, 2550) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของรูปแบบได้ 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. รูปแบบสามารถนำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา สามารถทดสอบ/สังเกตได้
2. มีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ อธิบายปรากฏการณ์เรื่องนั้น/ปรากฏการณ์เชิงสาเหตุที่กำลังศึกษา และอธิบายเรื่องที่กำลังศึกษา
3. รูปแบบช่วยจินตนาการสร้างความคิดรวบยอด ความสัมพันธ์ของสิ่งที่กำลังศึกษา/ช่วยสืบเสาะ ความรู้
4. รูปแบบมีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง

ทิศนา แคมมณี (2548 : 222) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบองค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอนไว้ว่า มีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. มีปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อที่เป็นพื้นฐานหรือหลักของรูปแบบการสอนนั้น ๆ
2. มีการบรรยายและอธิบายสภาพหรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักการที่ยึดถือ
3. มีการจัดระบบ คือมีการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำไปสู่เป้าหมายของระบบหรือกระบวนการนั้น ๆ
4. มีการอธิบายหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ อันจะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนนั้นๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

รูปแบบการเรียนการสอนจะต้องสามารถทำนายผลที่จะเกิดตามมาได้ และมีศักยภาพในการสร้างความคิดรวบยอดและความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ได้

ศักดิ์จิต มาศจิตต์ (2550) ได้เสนอองค์ประกอบของรูปแบบกล่าว คือ (1) องค์ประกอบพื้นฐาน ประกอบด้วย จุดมุ่งหมาย หลักการ การมีส่วนร่วม และการกำหนดแนวทางการนำรูปแบบไปใช้ (2) องค์ประกอบ โครงสร้าง (3) องค์ประกอบกระบวนการดำเนินงาน และ (4) องค์ประกอบด้านการสนับสนุนนอกจากนี้ ไมตรี บุญทศ (2554) เสนอองค์ประกอบของรูปแบบที่คล้ายกันไว้ว่า ควรมีองค์ประกอบหลัก คือ

1. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ
2. ทฤษฎีพื้นฐานและหลักการของรูปแบบ
3. ระบบงานและกลไกของรูปแบบ
4. วิธีดำเนินงานของรูปแบบ
5. แนวการประเมินรูปแบบ

โดยมีคำอธิบายศัพท์เฉพาะประกอบรูปแบบ และมีเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ การจัดทำคู่มือการใช้ รูปแบบโดยนำสาระขององค์ประกอบบรรจุไว้อย่างสมบูรณ์เอื้อประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษา และนำรูปแบบไปใช้

มีคิลป์ ชินภักดี (2555) ได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบไว้ว่า ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนสถาบันหรือองค์การ ซึ่งประกอบด้วย (1) เทคโนโลยี (2) โครงสร้าง (3) บทบาท (4) เป้าหมายหรือความคาดหวังส่วนบุคคล ซึ่งประกอบด้วย (1) ภาวะผู้นำ (2) บุคลิกภาพ (3) กระบวนการบริหาร (4) การตัดสินใจสิ่ง การ 5) ความต้องการและส่วนสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย (1) หุมนชน (2) แหล่งเรียนรู้ (3) เศรษฐกิจ (4) การมีส่วนร่วมทางด้านการบริหารสถานศึกษา อีกทั้ง สมชัย จรรยาไพบุลย์ (2555) ได้เสนอองค์ประกอบของรูปแบบที่คล้ายกันไว้ว่า ควรมีองค์ประกอบหลัก คือ (1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (2) ทฤษฎีพื้นฐานและหลักการของรูปแบบ (3) ระบบงานและกลไกของรูปแบบ (4) วิธีดำเนินงานของรูปแบบ และ (5) แนวการประเมินรูปแบบ โดยมีคำอธิบายศัพท์เฉพาะประกอบรูปแบบ และมีเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ การจัดทำคู่มือการใช้รูปแบบโดยนำสาระขององค์ประกอบบรรจุไว้อย่างสมบูรณ์เอื้อประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาและนำรูปแบบไปใช้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ (2557 อ้างใน Khantavanh Phomlasaboud (2562, น. 32)) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบ มี 2 ส่วนสำคัญได้แก่ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ และกลไกของรูปแบบซึ่งเป็นตัวจักรในการทำหน้าที่ของ รูปแบบ โดยมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1. วัตถุประสงค์ รูปแบบอาจจะมียุทธศาสตร์เดียวหรือหลายยุทธศาสตร์ได้และจะมีขอบเขตกว้างหรือแคบก็ได้ ซึ่งหมายความว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบที่ครอบคลุมงานทั้งหมดที่องค์การกำลังดำเนินการอยู่หรือเป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานทั้งหมดก็ได้ ในการตั้งวัตถุประสงค์ของรูปแบบนั้น อาจจะกำหนดออกมาในรูปของเจตนารมณ์ที่จะดำเนินการหรือผลผลิตที่ต้องการให้เกิดขึ้นได้ และวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นนี้จะเป็เป้าหมายในการออกแบบกลไกการทำงานเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว

2. กลไกของรูปแบบเป็นองค์ประกอบของระบบงานที่มีความเป็นอิสระจากกันและกันแต่ทำงาน สัมพันธ์กันและพึ่งพาอาศัยในการทำงานตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบคล้ายกันกับส่วนประกอบของ เครื่องยนต์ที่ออกแบบไว้เพื่อให้เครื่องยนต์ทำงานตามวัตถุประสงค์ที่สร้างเครื่องยนต์ขึ้นมา อย่างไรก็ตาม การออกแบบรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็รูปแบบที่ครอบคลุมหรืองานบางส่วนก็ตาม ผู้ออกแบบไม่สามารถออกแบบองค์ประกอบย่อยของระบบนั้น ๆ ได้ทั้งหมด เพราะรายละเอียดและความสลับซับซ้อนมากเกินไป ดังนั้นการออกแบบรูปแบบจึงกำหนดเฉพาะองค์ประกอบสำคัญของระบบนั้น ๆ เท่านั้น

โดยมีสมมติฐานว่าหากองค์ประกอบเหล่านั้นทำหน้าที่ตามที่ออกแบบไว้แล้ว การดำเนินงานขององค์การจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ค่อนข้างแน่นอน

ซีรวิฌน์ นิจนตร (2560) กล่าวว่า รูปแบบต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 6 ประการ คือ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของรูปแบบ ตัวแปรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ระบบหรือโครงสร้าง กลไกหรือกระบวนการทำงาน ข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยีที่ใช้ในรูปแบบ และบริบทหรือสภาพแวดล้อมของรูปแบบ

นฤมล คำอ่อน (2562) ได้สรุปให้เห็นได้ว่าองค์ประกอบของรูปแบบมีความแตกต่างกันไปในแต่ละจุดมุ่งหมาย ในศีกษาวิจัยจะขึ้นอยู่กับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากแนวคิดทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรมพบว่าสิ่งที่สำคัญขององค์ประกอบของรูปแบบจะประกอบไปด้วยหลักสำคัญ 5 ประการคือ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของรูปแบบ
2. หลักการและวัตถุประสงค์
3. แนวคิด พื้นฐานของรูปแบบ
4. กระบวนการของรูปแบบ
5. ผลที่ได้รับซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติและ นำไปใช้กับผู้อื่นต่อไป

จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาหรือใช้แนวคิด ทฤษฎี และหลักพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบแต่ละรูปแบบนั้น ๆ เป็นหลักประกอบไปด้วย 6 องค์ประกอบ คือ (1) ความเป็นมาและความสำคัญของรูปแบบ (2) หลักการและวัตถุประสงค์ (3) แนวคิด พื้นฐานของรูปแบบ (4) กระบวนการของรูปแบบ (5) ผลที่ได้รับซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติและนำไปใช้กับผู้อื่นต่อไป และ (6) เจ็อนไขการนำไปใช้

2.1.1.3 ประเภทของรูปแบบ

Steiner (1988 อ้างถึงใน เสรี ชัดเข้ม, 2538, น. 7) ได้จำแนกรูปแบบออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) จำแนกออกเป็น

1.1 รูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) เช่น รูปแบบเครื่องบินที่สร้างเหมือนจริง แต่มีขนาดเล็ก

1.2 รูปแบบสำหรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) เป็นรูปแบบจำลองที่ออกแบบไว้เพื่อเป็นต้นแบบผลิตสินค้า ต้องสร้างรูปแบบเท่าของจริงขึ้นมาก่อนแล้วจึงผลิตสินค้าตามรูปแบบนั้น

2. รูปแบบเชิงแนวคิด (Conceptual Model) จำแนกออกเป็น

2.1 รูปแบบเชิงแนวคิดของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Conceptual Model of) เป็นรูปแบบ หรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นโดยจำลองมาจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว เช่น รูปแบบที่สร้างมาจากทฤษฎีการคงอยู่ของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

2.2 รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Conceptual Model for) เป็นรูปแบบ ที่สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายทฤษฎี หรือปรากฏการณ์ เช่น รูปแบบที่สร้างขึ้นจากทฤษฎีการคัดสรรตามธรรมชาติ เพื่อนำไปอธิบายทฤษฎีการคงอยู่ของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

Keeves (1988: 561 - 565) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ เป็น 4 ประเภท คือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัย เทียบเคียงปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่เข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเสมือนกับน้ำที่ไหลเข้าถัง นักเรียนที่ออกจากระบบเปรียบเสมือนกับน้ำที่ไหลออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับนักเรียนที่เข้าสู่ระบบและนักเรียนที่ออกจากระบบ เป็นต้น จุดมุ่งหมายของรูปแบบก็เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงประชากรนักเรียนของโรงเรียน

2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๆ และ ใช้ข้อความในการอธิบายเพื่อให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น แต่ละจุดอ่อนของรูปแบบประเภทนี้คือ ขาดความชัดเจน ให้ยากแก่การทดสอบรูปแบบ แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีนำรูปแบบนี้มาใช้กับการศึกษามาก

3. รูปแบบทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่ใช้แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปร โดยสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าจะนำไปใช้ในด้านพฤติกรรมศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะในการวัดและประเมินผลทางการศึกษารูปแบบลักษณะนี้สามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎี เพราะสามารถนำไปทดสอบสมมติฐานได้รูปแบบทางคณิตศาสตร์นี้ ส่วนมากพัฒนามาจากรูปแบบเชิงภาษา

4. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบที่เริ่มมาจากนำเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) ในการศึกษาเกี่ยวกับพันธุศาสตร์ รูปแบบเชิงสาเหตุทำให้สามารถศึกษารูปแบบเชิงข้อความที่มีตัวแปรสลับซับซ้อนได้ แนวคิดสำคัญของรูปแบบนี้คือ ต้องสร้างขึ้นจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหรืองานวิจัยที่มีมาแล้ว รูปแบบจะเขียนในลักษณะสมการเส้นตรง แต่ละสมการแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุเชิงผลระหว่างตัวแปร จากนั้นมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในสภาพการณ์ที่เป็นจริงเพื่อทดสอบรูปแบบ รูปแบบเชิงสาเหตุนี้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.1 รูปแบบระบบเส้นเดียว (Recursive Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรด้วยเส้นโยงที่มีทิศทางของการเป็นสาเหตุในทิศทางเดียว โดยไม่มีความสัมพันธ์ย้อนกลับ

4.2 รูปแบบเชิงสาเหตุเส้นคู่ (Non - Recursive Model) คือ รูปแบบที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปร โดยมีทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรภายในตัวแปรตัวหนึ่ง อาจเป็นทั้งตัวแปรเชิงเหตุและเชิงผลพร้อมกันจึงมีทิศทางย้อนกลับได้

Smith et. al. (1980) ได้กล่าวถึงประเภทของรูปแบบว่า รูปแบบสามารถออกเป็นดังนี้

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ได้แก่ (1) รูปแบบคล้ายจริง (Iconic Model) มีลักษณะคล้ายของจริง เช่น เครื่องบินจำลอง หุ่นไล่กา หุ่นตามร้านตัดเสื้อผ้า เป็นต้น และ (2) รูปแบบเหมือนจริง (Analog Model) มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง เช่น การทดลองทางเคมีในห้องปฏิบัติการก่อนที่จะทำการทดลองจริง เป็นต้น แบบจำลองชนิดนี้ใกล้เคียงความจริงกว่าแบบแรก

2. รูปแบบเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Model) ได้แก่ (1) รูปแบบข้อความ (Verbal Model) หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Model) รูปแบบนี้พบมากที่สุด เป็นการใช้อธิบายปฏิกิริยาธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนาหรือคำอธิบายลักษณะงาน เป็นต้น และ (2) รูปแบบทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) หรือรูปแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Model) เช่น สมการและโปรแกรมเชิงเส้น เป็นต้น

ทิสนา แคมมณี (2555) ได้กล่าวถึง ประเภทของรูปแบบว่า รูปแบบที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป มี 5 แบบ หรือ 5 ลักษณะ ได้แก่

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงออกในลักษณะของการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ อย่างน้อย 2 สิ่งขึ้นไป รูปแบบลักษณะนี้ ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์

2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic Model) เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงออกผ่านทางการใช้ภาษา (พูดและเขียน) รูปแบบลักษณะนี้ ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็น รูปแบบความคิดที่แสดงออกผ่านทางสูตรคณิตศาสตร์ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากได้รูปแบบเชิงภาษาแล้ว

4. รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic Model) เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงออกผ่านทางแผนผัง แผนภาพ ไดอะแกรม กราฟ เป็นต้น

5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Casual Model) เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์หรือปัญหา รูปแบบด้านศึกษาศาสตร์มักเป็นแบบนี้เป็นส่วนมาก

นอกจากนี้ ชีรวัดน์ นิจนตร (2560) ได้กล่าวเกี่ยวกับประเภทของรูปแบบไว้ว่า รูปแบบมีหลายประเภททั้งในเชิงกายภาพที่เป็นรูปธรรมและเชิงแนวคิด ที่เป็นนามธรรม สำหรับรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ ได้แบ่งออกเป็น รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา ด้วยภาษา แผนภูมิ รูปภาพ รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ และรูปแบบที่นำเอาตัวแปรต่างๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น

ลักษณะของรูปแบบที่ดี

Keeves (1997 อ้างถึงใน ชีรวัดน์ นิจนตร, 2560, น.80-81) กล่าวว่ารูปแบบที่สามารถจะนำใช้ประโยชน์ได้ ควรมีส่วนที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนาย (Prediction) ผลที่ตามมา ซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้

2. โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Causal Relationship) ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์หรือเรื่องนั้นได้

3. รูปแบบจะต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ (Imagination) ความคิดรวบยอด (Concept) และความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน (Interrelations) รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการเสาะแสวงหาความรู้ได้

4. รูปแบบควรจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (Structural Relationship) มากกว่าความสัมพันธ์แบบเชื่อมโยง (Associative Relationship)

สำหรับรูปแบบในเชิงสังคมศาสตร์ ซึ่งหมายถึง ชุดของข้อความในเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจเพื่อใช้นิยามคุณลักษณะหรือบรรยายคุณสมบัตินั้น ๆ ให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย ดังนั้น รูปแบบจึงไม่ใช่การอธิบายหรือบรรยายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุม เพราะจะทำให้มีความซับซ้อนมากเกินไปและยากต่อการเข้าใจ รูปแบบควรมีคุณสมบัตินี้ 2 ประการ คือ (1) มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา และ (2) สามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่ออธิบายทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ถูกต้อง (พรสันต์ เลิศวิทย์วิวัฒน์, 2550)

และ วาโร เฟิงส์ว็สดี (2553) ได้ให้ความเห็นว่า รูปแบบที่ดีควรมีลักษณะ ดังนี้

1. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงธรรมดา อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงก็มีประโยชน์ในช่วงของการพัฒนารูปแบบ

2. รูปแบบควรนำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์โดยเมื่อทดสอบรูปแบบแล้วถ้าปรากฏว่าไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ รูปแบบนั้นต้องถูกยกเลิก

3. รูปแบบควรอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง แบบแผน หรือโครงสร้างที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ หลักการ วัตถุประสงค์ เนื้อหา ขั้นตอนการประเมิน โดยผ่านขั้นตอนการสร้างอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ตามเป้าหมายที่กำหนด

2.1.1.4 การสร้างรูปแบบ

การสร้างรูปแบบ คือ การกำหนดมโนทัศน์เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เพื่อชี้ให้เห็นชัดเจนว่ารูปแบบเสนออะไร เสนออย่างไร เพื่อให้ได้อะไร และสิ่งที่ได้นั้นอธิบายปรากฏการณ์อะไร และนำไปสู่ข้อค้นพบอะไรใหม่ ๆ (Khantavanh Phomlasaboud, 2565)

Meason, Albert & Khedourri (1985 อ้างถึงใน กนิษฐา นาวารัตน์, 2549) ได้เสนอขั้นตอนการสร้างรูปแบบไว้ ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมปัญหา (Problem Formulation) เพื่อให้รู้ว่าอะไรคือปัญหาที่แท้จริง

2. ขั้นพัฒนารูปแบบ (Model Construction) ดำเนินการหลังจากการรวบรวมปัญหา พิจารณาวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้าง และลักษณะเฉพาะที่ต้องการของผลผลิต อาศัยข้อมูลสารสนเทศที่จำเป็น และคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการสร้างและความต้องการของผู้ใช้ด้วย เพราะถ้ารูปแบบมีค่าใช้จ่ายสูง ไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ใช้ ควรใช้หลักวิชาการในการพิจารณาว่าควรนำตัวแปรใดบ้างมาวางไว้ในรูปแบบที่จะสร้าง มีการประเมินค่าและความแปรปรวนอย่างระมัดระวัง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ต้องดูว่าครอบคลุมตัวแปรทั้งหมดหรือไม่ มีความบกพร่องตรงไหนบ้าง

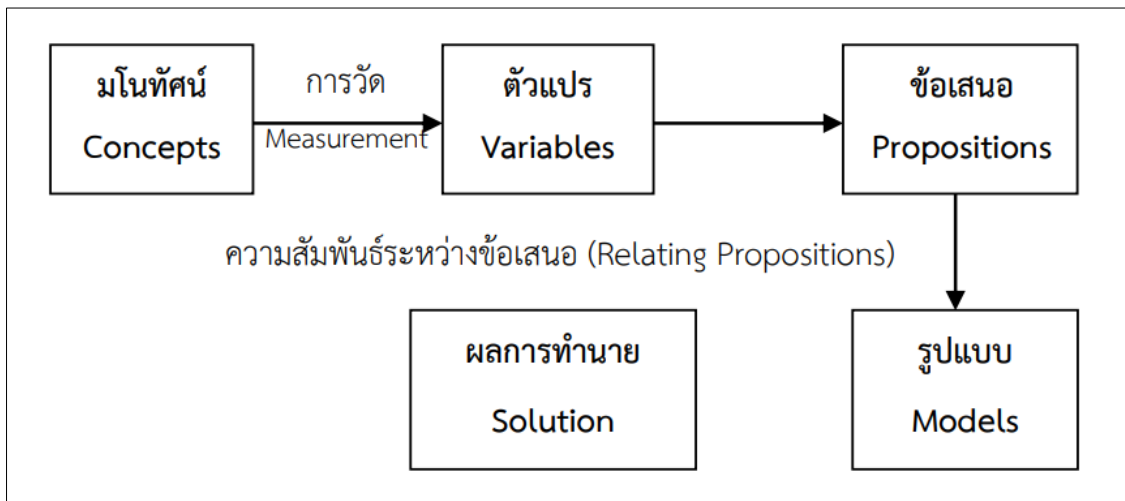
3. ขั้นการทดสอบรูปแบบ (Testing)

4. ขั้นการนำไปใช้ (Implementation) เพื่อดูว่าบรรลุผลสำเร็จหรือมีความสมบูรณ์หรือไม่

5. ขั้นพัฒนาปรับปรุงให้ทันสมัย (Model updating) เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ขององค์กรและสถานการณ์ที่มากระทบจากภายนอกและภายในองค์กร

ในอีกแง่หนึ่ง การสร้างรูปแบบเป็นการกำหนดมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เพื่อชี้ให้เห็นว่ารูปแบบนั้นนำเสนอเรื่องอะไร อย่างไร เพื่อให้ได้อะไร และสิ่งที่ได้นั้นอธิบายปรากฏการณ์อะไร นำไปสู่ข้อค้นพบอะไรใหม่ๆ บ้าง (Steiner, 1969; Keeve, 1988 : 172) จึงมีขั้นตอนการสร้างรูปแบบดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 ขั้นตอนการสร้างรูปแบบแสดงความสัมพันธ์
ที่มา: ชีรวัดณ์ นิจนตร (2560)

วาโร เฟ็งส์วส์ตี (2553) ได้กล่าวถึงการสร้างรูปแบบว่า การสร้างรูปแบบแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อน เป็นรูปแบบตามสมมติฐาน (Hypothesis Model) โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษารายกรณีหน่วยงานที่ดำเนินการในเรื่องนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลการศึกษาจะนำมาใช้กำหนดองค์ประกอบ หรือตัวแปรต่าง ๆ ภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรเหล่านั้น หรือลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบ ดังนั้น การพัฒนารูปแบบในขั้นตอนนี้จะต้องอาศัยหลักการของเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญ ซึ่งโดยทั่วไป การศึกษาในขั้นตอนนี้จะมีขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำสารสนเทศที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นร่างกรอบความคิดการวิจัย
2. การศึกษาจากบริบทจริงในขั้นตอนนี้อาจดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้
 - 2.1 การศึกษาสภาพ และปัญหาการดำเนินการในปัจจุบันของหน่วยงาน โดยศึกษาความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Stakeholder) ซึ่งวิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสอบถาม การสำรวจ การสนทนากลุ่ม เป็นต้น
 - 2.2 การศึกษารายกรณี (Case Study) หรือพหุกรณีหน่วยงานที่ประสบผลสำเร็จ หรือมีแนวปฏิบัติที่ดีในเรื่องที่ศึกษา เพื่อนำมาเป็นสารสนเทศที่สำคัญในการพัฒนารูปแบบ

2.3 การศึกษาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ วิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นต้น

3. การจัดทำรูปแบบ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะใช้สารสนเทศที่ได้ในข้อ 1 และ 2 มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นกรอบความคิดการวิจัยเพื่อนำมาจัดทำรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ ภายหลังจากที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นตอนแรกแล้ว จำเป็นที่จะต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นถึงแม้จะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎี แนวความคิดรูปแบบของบุคคลอื่น และผลการวิจัยที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงรูปแบบตามสมมติฐาน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวังหรือไม่ การเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานการณ์จริงหรือทดลองใช้รูปแบบในสถานการณ์จริง จะช่วยให้ทราบอิทธิพลหรือความสำคัญขององค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรต่าง ๆ ในรูปแบบ ผู้วิจัยอาจจะปรับปรุงรูปแบบใหม่โดยการตัดองค์ประกอบหรือตัวแปรที่พบว่าไม่มีอิทธิพลหรือมีความสำคัญน้อยออกจากรูปแบบ ซึ่งจะทำให้ได้รูปแบบที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

ไมตรี บุญทศ (2554) ได้นำเสนอขั้นตอนการสร้างและพัฒนารูปแบบ 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมก่อนการวิจัย โดยการเลือกพื้นที่การวิจัย การเตรียมทีมวิจัย เครื่องมือวิจัย
2. วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาโรงเรียนพื้นที่ในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องสภาพปัจจุบัน ปัญหาโรงเรียนพื้นที่การวิจัย ศึกษาคุณภาพโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จ
3. ร่างรูปแบบการบริหารเพื่อการประกันคุณภาพภายในที่ส่งผลต่อคุณภาพโรงเรียน
4. ตรวจสอบและแก้ไขร่างรูปแบบการบริหารเพื่อการประกันคุณภาพภายในที่ส่งผลต่อคุณภาพโรงเรียน
5. ทดลองใช้รูปแบบการบริหารเพื่อการประกันคุณภาพภายในที่ส่งผลต่อคุณภาพโรงเรียน
6. ประเมินและปรับปรุงการบริหารเพื่อการประกันคุณภาพภายในที่ส่งผลต่อคุณภาพโรงเรียน

ศิริวัฒน์ นิจนตร (2560) ได้กล่าวถึงการสร้างรูปแบบว่า มีขั้นตอนการสร้างมีกระบวนการทั่ว ๆ ไป ดังนี้

1. การศึกษาสภาพปัญหาและ/หรือองค์ประกอบของรูปแบบ ด้วยการศึกษาดูเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาจมีการสอบถาม สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญหรือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับรูปแบบนั้น ๆ หรือศึกษาคุณภาพในหน่วยงานที่มีผลงานเด่นในด้านนั้น ๆ
2. นำข้อมูลจากขั้นแรกมาร่างหรือสร้างรูปแบบด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาหรือผลการวิเคราะห์ทางสถิติจากการสำรวจความคิดเห็น จัดองค์ประกอบและรายละเอียดของรูปแบบ มีการตรวจสอบร่างรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญ และปรับปรุงรูปแบบตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ
3. ยืนยันรูปแบบที่เหมาะสมและเพิ่มความน่าเชื่อถือของรูปแบบโดยวิธีการชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Future Research) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ตรวจสอบยืนยันความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมข้อเสนอแนะ นำมาปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

พัฒนา พรหมณี และคณะ (2560) ได้กล่าวถึงการสร้างรูปแบบว่ามีขั้นตอนสำคัญดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐาน เพื่อการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและข้อค้นพบจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน หรือปัญหาจากเอกสารผลการวิจัยหรือจากการสังเกตสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้อง

2. กำหนดหลักการเป้าหมายและองค์ประกอบอื่น ๆ ของรูปแบบให้สอดคล้องกับข้อมูลพื้นฐานและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระเบียบ การกำหนดเป้าหมายของรูปแบบจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถเลือกรูปแบบไปใช้ให้ตรงจุดมุ่งหมาย เพื่อให้การดำเนินงานด้านการสาธารณสุขบรรลุผลสูงสุด

3. กำหนดแนวทางการนำรูปแบบไปใช้ ประกอบด้วยรายละเอียดของวิธีการและเงื่อนไขต่างๆ เช่น ใช้ดำเนินงานกับกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มย่อย เพื่อให้การใช้รูปแบบเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

4. การประเมินรูปแบบเป็นการประเมินเพื่อทดสอบความมีประสิทธิภาพของรูปแบบที่สร้างขึ้นโดยทั่วไปจะใช้วิธีการต่อไปนี้

4.1 ประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎีโดยคณะผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจะประเมินความสอดคล้องภายในระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ

4.2 ประเมินความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติการ โดยนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริง ในลักษณะของการวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง

5. การพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบเมื่อพบข้อบกพร่องแล้วต้องนำมาปรับปรุงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการปรับปรุงรูปแบบ มี 2 ระยะ ดังนี้

5.1 ระยะก่อนนำรูปแบบไปทดลองใช้การปรับปรุงรูปแบบในระยะนี้ใช้ผลจากการประเมินความเป็นไปได้เชิงทฤษฎีเป็นข้อมูลในการปรับปรุง

5.2 ระยะหลังการนำรูปแบบไปทดลองใช้ การปรับปรุงรูปแบบในระยะนี้อาศัยข้อมูลจากการทดลองใช้เป็นตัวชี้้นำในการปรับปรุงและอาจมีการนำรูปแบบไปทดลองใช้และปรับปรุงซ้ำจนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การสร้างรูปแบบ ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐาน (2) การกำหนดหลักการเป้าหมายและองค์ประกอบอื่น ๆ ของรูปแบบ (3) กำหนดแนวทางการนำรูปแบบไปใช้ (4) ร่างรูปแบบ (5) ประเมินผล และ (6) พัฒนาปรับปรุงรูปแบบ

2.1.1.5 การตรวจรูปแบบ

พัฒนา พรหมณี และคณะ (2560) ได้กล่าวถึงการตรวจรูปแบบไว้ว่า การตรวจรูปแบบการตรวจสอบรูปแบบควรดำเนินการ ดังนี้

1. การตรวจสอบรูปแบบจากหลักฐานเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยใช้เทคนิคทางสถิติ ดังนี้ (อุทุมพร. 2541)

1.1 ตรวจสอบความมากน้อยของความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้อง หรือเหตุผลระหว่างตัวแปร

1.2 การประมาณค่าพารามิเตอร์ของความสัมพันธ์ โดยสามารถประมาณข้ามกาลเวลา กลุ่ม ตัวอย่าง หรือสถานที่ได้ (Across Time, Samples,Sites)

2. การตรวจสอบรูปแบบจากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ (Qualitative) (Eisner, 1976) เป็นการตรวจสอบโดยการใช้ผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องที่ต้องการความละเอียดอ่อน ดังนี้

2.1 ตรวจสอบรูปหรือประเมินโดยไม่เน้นผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ตามรูปแบบเป็นการประเมินแบบอิงเป้าหมาย (Goal-based model) การตอบสนองปัญหาและความต้องการของผู้เกี่ยวข้องตามรูปแบบ การประเมินแบบสนองตอบ (Responsive model) หรือกระบวนการ การวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่นำมาพิจารณา ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป อาจผสมผสานปัจจัยในการพิจารณา ต่างๆ เข้าด้วยกันตามวิจยารณญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพหรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำการประเมิน

2. ตรวจสอบรูปหรือประเมินโดยเน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Specialization) พัฒนาการประเมินมาจากรูปแบบการวิจารณ์งานศิลป์ (Art criticism) ที่มีความละเอียดลึกซึ้งและต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากการวัดคุณค่าที่ไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ ได้ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง ต้องอาศัยผู้รู้จริงในองค์ความรู้เฉพาะสาขาอย่างลึกซึ้งในเรื่องนั้น ๆ มาเป็นผู้ประเมินผล

3. ตรวจสอบรูปหรือประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความเชื่อถือ่า ผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรมและมีคุณพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่างๆ เกิดจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒิ

4. ตรวจสอบรูปหรือประเมินโดยความยึดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิ ตามอรรถยาศัยและความถนัดของแต่ละคน เช่น การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวม การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจน วิธีการนำเสนอ ทั้งนี้ เกณฑ์การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ จะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และการเป็นที่เชื่อถือ (High credit) ของวิชาชีพเป็นสำคัญ

สิริรัชต์ แก้วงาม (2563) ได้กล่าวถึงการตรวจรูปแบบไว้ว่า การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ ภายหลังที่ได้พัฒนารูปแบบ จำเป็นที่จะต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นถึงแม้จะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎี แนวความคิดรูปแบบของบุคคลอื่น และผลการวิจัยที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงรูปแบบตามสมมติฐาน ซึ่งจ ำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวังหรือไม่ การเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานการณ์จริงหรือทดลองใช้รูปแบบในสถานการณ์จริง จะช่วยให้ทราบอิทธิพลหรือความสำคัญขององค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรต่าง ๆ ในรูปแบบ ผู้วิจัยอาจจะปรับปรุงรูปแบบใหม่โดยการตัดองค์ประกอบหรือตัวแปรที่พบว่าไม่มีอิทธิพลหรือมีความสำคัญน้อยออกจากรูปแบบ ซึ่งจะทำให้ได้รูปแบบที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น การทดสอบรูปแบบอาจกระทำได้ใน 4 ลักษณะ ดังนี้

1. การทดสอบรูปแบบด้วยการประเมินตามมาตรฐานที่กำหนด การประเมินที่พัฒนาโดย The Joint Committee on Standards of Educational Evaluation ภายใต้การดำเนินงานของ Stufflebeam และคณะ ได้นำเสนอหลักการประเมินเพื่อเป็นบรรทัดฐานของกิจกรรมการตรวจสอบรูปแบบ ประกอบด้วยมาตรฐาน 4 ด้าน (สุวิมล ว่องวานิช. 2549, น. 54 - 56) ดังนี้

1.1 มาตรฐานความเป็นไปได้ (Feasibility Standards) เป็นการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริง

1.2 มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standards) เป็นการประเมินการสนองตอบต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

1.3 มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards) เป็นการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมายและศีลธรรมจรรยา

1.4 มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standards) เป็นการประเมินความน่าเชื่อถือและได้สาระครอบคลุมครบถ้วนตามความต้องการอย่างแท้จริง

2. การทดสอบรูปแบบด้วยการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การทดสอบรูปแบบในบางเรื่องไม่สามารถกระทำได้โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยการประเมินค่าพารามิเตอร์ของรูปแบบหรือการดำเนินการทดสอบรูปแบบด้วยวิธีการทางสถิติ แต่งานวิจัยบางเรื่องนั้นต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการได้ตัวเลขแล้วสรุป ซึ่งไอส์เนอร์ (Eisner, 1976: 192-193) ได้เสนอแนวคิดของการทดสอบหรือประเมินรูปแบบโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีแนวคิด ดังนี้

2.1 การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จะเน้นการวิเคราะห์และวิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การตัดสินใจเสมอไปแต่อาจจะผสมผสานกับปัจจัยต่าง ๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกันตามวิจรรณญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับข้อมูลคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2.2 รูปแบบการประเมินที่เป็นความชำนาญเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่จะประเมิน โดยพัฒนามาจากแบบการวิจารณ์งานศิลปะ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากการวัดคุณค่าที่ไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง แนวคิดนี้ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาระดับสูงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นองค์ความรู้เฉพาะสาขา ผู้ที่ศึกษาเรื่องนั้นจริง ๆ จึงจะทราบและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ในวงการศึกษานิยมนำรูปแบบนี้มาใช้ในเรื่องที่ต้องการความลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญเฉพาะ

2.3 รูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล คือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความเชื่อถือ่า ผู้ทรงคุณวุฒิที่เที่ยงธรรมและมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่าง ๆ นั้นจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

2.4 รูปแบบที่ยอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอรรถาธิบาย และความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำมาพิจารณาการบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

3. การทดสอบรูปแบบโดยการสำรวจความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้อง มักจะใช้กับการพัฒนารูปแบบโดยใช้เทคนิคเดลฟาย เมื่อผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบโดยใช้เทคนิคเดลฟายเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในรอบสุดท้ายมาจัดทำเป็นแบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) เพื่อนำไปสำรวจความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบ

4. การทดสอบรูปแบบโดยการทดลองใช้รูปแบบ การทดสอบรูปแบบโดยการทดลองใช้รูปแบบนี้ ผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มเป้าหมาย มีการดำเนินการตามกิจกรรมอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจะนำข้อค้นพบที่ได้จากการประเมินไปปรับปรุงรูปแบบต่อไปกระบวนการพัฒนารูปแบบตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

2.1.2.1 ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนา (Development) เป็นเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือแม้แต่ด้านการทหาร ทั้งนี้เพื่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีการให้ความหมายของการพัฒนาไว้ในหลายแง่ด้วยกันดังนี้

กูดแมนและเลิฟ (Goodman and Love, 1980) ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ครอบคลุม 2 ลักษณะ คือ

1. ความหมายที่เน้นถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth Terms) ได้แก่ การเน้นการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดความสามารถที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองโดยมุ่งให้ ประชาชนได้รับผลการพัฒนา โดยอาศัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม

2. ความหมายที่เน้นถึงความก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress) โดยเน้น ความสำคัญของการปรับปรุงคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของประชาชน

คำว่า การพัฒนา ใช้ในภาษาอังกฤษว่า Development นำมาใช้เป็นคำเฉพาะและใช้ ประกอบคำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง และการพัฒนา ข้าราชการ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไปและมีความหมายแตกต่างกันออกไป ดังกล่าวแล้ว เกี่ยวกับ ความหมายของการพัฒนานั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมาย ทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกันและ แตกต่างกันไป ซึ่งอาจจำแนกออกได้ดังนี้

1. ความหมายจากรูปศัพท์

โดยรูปศัพท์ การพัฒนามาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่า การเปลี่ยนแปลงที่ละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ (ปกรณ์ ปริยากร. 2538, น. 5) ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตได้ งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2538, น. 238)

การพัฒนาโดยความหมายจากรูปศัพท์ จึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้ เป็นที่มาของความหมาย ในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ (สนธยา พลศรี. 2547, น. 2)

ความหมายโดยทั่วไป การพัฒนาที่เข้าใจโดยทั่วไป มีความหมายใกล้เคียงกับ ความหมายจากรูปศัพท์ คือ หมายถึงการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า เดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526, น. 1) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่ต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า ก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา (ปกรณ์ ปริยากร. 2538, น. 5)

การพัฒนาในความหมายโดยทั่วไปจึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิด คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้ นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่า ความหมายอื่น ๆ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม (สนธยา พลศรี. 2547, น. 2)

2. ความหมายทางเศรษฐศาสตร์

นักเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า หมายถึง ความเจริญเติบโต โดยเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เช่น ผลผลิตรวมของประเทศเพิ่มขึ้น รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น รายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคนของประชากรเพิ่มขึ้น (ณัฐพล ชันธไชย. 2527, น. 2) มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้น ประชากรมีรายได้เพียงพอที่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนได้ (เสถียร เขยประทับ. 2528, น. 9) ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการทางสังคม ที่ผลผลิตออกมาในรูปแบบซึ่งสามารถวัดได้ด้วยเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์ (สุนทร โคมิน. 2522, น. 37) จะเห็นได้ว่า นักเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดความหมายของการพัฒนา โดยใช้ความหมายจากรูปศัพท์และความหมายโดยทั่วไป คือ หมายถึง ความเจริญเติบโต แต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ (สนธยา พลศรี. 2547, น. 2-3)

3. ความหมายทางพัฒนาบริหารศาสตร์

นักพัฒนาบริหารศาสตร์ได้ให้ความหมายของการพัฒนาเป็น 2 ระดับ คือ ความหมายอย่างแคบและความหมายอย่างกว้าง ความหมายอย่างแคบ การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบการกระทำทำให้ดีขึ้น อันเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพเพียงด้านเดียว ส่วนความหมายอย่างกว้างนั้น การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบการกระทำ ทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว การพัฒนาในความหมายของนักพัฒนาบริหารศาสตร์จะมีขอบข่ายกว้างขวางกว่าความหมายจากรูปศัพท์ ความหมายโดยทั่วไป และความหมายทางเศรษฐศาสตร์ที่กล่าวมาแล้ว เพราะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งในด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ปริมาณ (มากขึ้น) และสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว (สนธยา พลศรี. 2547, น. 3)

4. ความหมายทางเทคโนโลยี

ในทางเทคโนโลยีการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบอุตสาหกรรมและการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยด้วยนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีนิยม เป็นสังคมสมัยใหม่ที่ทันสมัย (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2534, น. 95) หรือการพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยเทคโนโลยีนั่นเอง (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วัจนะภูมิ. 2534, น. 13) จะเห็นได้ว่า ความหมายของการพัฒนาในทางเทคโนโลยีแตกต่างออกไปจากความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความหมายอีกแนวทางหนึ่ง (สนธยา พลศรี. 2547, น. 3)

5. ความหมายทางการวางแผน

ในทางการวางแผนการพัฒนา เป็นเรื่องเกี่ยวกับการชักชวน การกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจัง เป็นไปตามลำดับขั้นตอน ต่อเนื่องกัน เป็นวงจร โดยไม่มีการสิ้นสุด (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2534, น. 91-92) ซึ่งองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (The United National Educational, Scientific and cultural Organization : UNESCO. 1982, p.305, อ้างถึงในอัจฉรา โพธิยานนท์. (2539, น. 11) สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นหน้าที่ (Function) ของการวางแผนและการจัดการดังนี้

$$D = f (P+M)$$

เมื่อ D = Development คือ การพัฒนา

P = Planning คือ การวางแผน

M = Management คือ การบริหารงานหรือการจัดการ

ดังนั้น การพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการวางแผนที่ดี มีการบริหารงานและการจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ การพัฒนา ในความหมายของนักวางแผน จะเป็นไปอีกแนวทางหนึ่ง

โดยอาจสรุปได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้า ในลักษณะของแผนและโครงการ แล้วบริหารหรือจัดการให้เป็นไปตามแผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ จะเห็นได้ว่าความหมายของการพัฒนาทางการวางแผน กำหนดให้การพัฒนาเป็นกิจกรรมของมนุษย์และเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์ ไม่ใช่การพัฒนาในความหมายนี้ (สนธยา พลศรี. 2547, น. 4)

6. ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติ

ในขั้นของการปฏิบัติ การพัฒนา หมายถึง การชักชวนหรือการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจังและเป็นลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันในลักษณะที่เป็นวงจร ไม่มีการสิ้นสุด (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วัจนะภมิ. 2534, น. 13) การพัฒนาในความหมายของการปฏิบัติ เป็นความหมายต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผนโดยมุ่งเน้นถึงการนำแผนและโครงการไปดำเนินการอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่อง เพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้วแต่ถ้าหากไม่มีการนำไปปฏิบัติ การพัฒนา ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ (สนธยา พลศรี. 2547, น. 4)

7. ความหมายทางพระพุทธศาสนา

พระราชวรมณี (ประยูรทร์ ปยุตโต, 2530, หน้า 16-18) ได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ว่า ในทางพุทธศาสนา การพัฒนามาจากคำภาษาบาลีว่า วัฒนะ แปลว่า เจริญ แบ่งออกได้ เป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนากับการพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เรียกว่า พัฒนาหรือวัฒนา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการเพิ่มพูน ขยาย ทำให้มากหรือทำให้เติบโตขึ้นทางวัตถุ และได้เสนอข้อคิดไว้ว่า คำว่า การพัฒนา หรือ คำว่า เจริญ นั้นไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้นเพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียวนั้น แต่มีความหมายว่า ตัดหรือทิ้ง เช่น เจริญพระเกศา คือตัดผม มีความหมายว่า รก เช่น นุสสิ ยา โลกวฑฒโน แปลว่า อย่าเป็นคนรกโลกอีกด้วย ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีความเจริญจริง ๆ คือ ต้องไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลงไม่ใช่เป็นการพัฒนา แต่เป็นหายนะ ซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา กล่าวได้ว่า การพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาใน ความหมายทางการวางแผน คือเป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนาเน้นผลที่เกิดขึ้นคือ ความสุขของมนุษย์เท่านั้น (สนธยา พลศรี. 2547, น. 4)

8. ความหมายทางสังคมวิทยา

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม ซึ่งได้แก่ คน กลุ่มคน การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ (ทิตยา สุวรรณชฎ. 2527, น. 354) การพัฒนา เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่ครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนต่อชีวิตและการทำงาน

การเปลี่ยนแปลงสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองอีกด้วย (Streeten. 1972, p. 3) นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของ การพัฒนาโดยเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือ มนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายในทางพุทธศาสนา คือ การเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข และมี ลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือ ด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผนเรียกว่า การบริหารและการจัดการนั่นเอง (สนธยา พลศรี. 2547, น. 5)

9. ความหมายทางด้านการพัฒนาชุมชน

นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยส่วนรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเอง และร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเอง ชุมชน สังคม ให้ดีขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2525, น. 179) การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Mean) ที่ทำให้เกิดผล (Ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิต ชุมชน และสังคมดีขึ้น (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2534, น. 2)

นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ใกล้เคียงกับนักสังคมวิทยา คือ เป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมมนุษย์ให้ดีขึ้น แต่นักพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นที่มนุษย์ในชุมชนต้องร่วมกันดำเนินงานและได้รับผลจากการพัฒนาร่วมกัน

จากความหมายในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนามีความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างการออกไปบ้าง ซึ่งถ้าหากพิจารณาจากความหมายเหล่านี้ สรุปได้ว่า การพัฒนาหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์เอง

2.1.2.2 ความสำคัญของการพัฒนา

จากสภาพความแตกต่างของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งมีทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ส่วนทางด้านสังคมก็มีทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบท ทำให้เกิดความพยายามในการพัฒนาเพื่อที่จะลดช่องว่างของระหว่างประเทศและสังคม ประกอบกับสภาพปัญหาที่สังคมเผชิญอยู่ทำให้เกิด ความพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น และยังต้องการพัฒนาสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิม หรือหากในกรณีที่เมื่อสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แนวทางการพัฒนาที่ทำอยู่เดิมไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับแนวทางการพัฒนาหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิม (ธีรวัลย์ ศิลารัตน์, 2549, น. 8-9) ความสำคัญของการพัฒนาจึงมี 2 แนวทาง ดังนี้

การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา

ถึงแม้ว่าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่มีการวางแผนพัฒนาประเทศ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยได้รับผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นที่น่าพอใจ สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูงอย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่เป็นการเจริญเติบโตในเชิงปริมาณ ยังขาดคุณภาพและตั้งอยู่บนพื้นฐานการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน ปัญหาเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่สะสมมานาน คือความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ และกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาระหว่างกลุ่มคน และระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท โดยในสังคมเมืองเป็นฐานธุรกิจ บริการ และอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าและเป็นแหล่งดึงดูดทรัพยากรและแรงงานจากชนบท เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ขณะที่สังคมชนบทเป็นฐานการเกษตรที่ล้าหลังและเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศซึ่งยังมีรายได้ต่ำ และขาดโอกาสการพัฒนาให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ (ชัชวาลย์ มากสินธ์. 2555) ปัญหาเชิงโครงสร้างดังกล่าวยังคงเป็นปัญหาสะสมต่อเนื่องและยังไม่ได้รับการแก้ไขให้เป็นรูปธรรมอย่างจริงจัง แต่เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย เกิดภาวะการว่างงาน

เพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัว ความยากจนมากขึ้นกว่าก่อนเกิดวิกฤติ จึงได้มีการพัฒนาประเทศมาตามลำดับทุกปี จนถึงประมาณปี 2545 ทำให้ความยากจนลดลง แต่การกระจายรายได้ของครอบครัวยังไม่ดีขึ้น กลับมีปัญหาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้มากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, น. 73) จนกระทั่งการใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 10 รัฐบาลได้มีการกำหนดมาตรการการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ทั้งในเรื่องระบบบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการกระจายการลงทุน มาตรการปรับปรุงโครงสร้างด้านการคลัง เพื่อนำระบบภาษีมาเป็นรายได้บำรุงท้องถิ่น มาตรการปรับโครงสร้างด้านการเกษตร การปฏิรูปที่ดิน การพัฒนาบริการสาธารณสุข เป็นต้น (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์ และสุวรรณี คำมัน, 2553, น. 112) นอกจากนี้สภาพปัญหาทางการเมืองหลังจากการยุบสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2556 ก็ส่งผลทำให้การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของประเทศเกิดความล่าช้า และมีผลกระทบต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจที่มีการถดถอย การขยายตัวทางเศรษฐกิจลดลงจากที่ประมาณการอย่างมาก การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศเกิดความล่าช้า ไม่สามารถเบิกจ่ายงบประมาณในการลงทุนได้ เป็นต้น ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ประเมินสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทยในปี 2557 (ณ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2557) ระบุว่าสถานการณ์เศรษฐกิจมีแนวโน้มขยายตัวต่ำ จากการที่เศรษฐกิจในไตรมาสแรกติดลบ และการฟื้นตัวในช่วงที่เหลือของปียังมีข้อจำกัดจากความไม่แน่นอนของสถานการณ์ทางการเมืองที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ และมีแนวโน้มที่การจัดตั้งรัฐบาลต้องล่าช้าออกไปกว่าที่คาดการณ์ไว้เดิม จึงส่งผลกระทบต่อการขยายตัวของรายจ่ายภาครัฐและการขับเคลื่อนมาตรการ เศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อการเบิกจ่ายและการจัดเตรียมงบประมาณประจำปี 2558 นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อการฟื้นตัวของการใช้จ่ายและการลงทุนภาคเอกชน ในขณะที่การฟื้นตัวของส่งออกที่มีแนวโน้มช้ากว่าที่คาดไว้เดิม ตามแนวโน้มความล่าช้าในการฟื้นตัวของเศรษฐกิจโลก จึงคาดว่าเศรษฐกิจไทยตลอดทั้งปี 2557 มีแนวโน้มขยายตัวร้อยละ 1.5 - 2.5 ต่ำกว่าการขยายตัวร้อยละ 3.0-4.0 ที่คาดการณ์ไว้เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2557 (แนวหน้า, 2557) ส่วนด้านสังคมเกิดความแตกแยกทางความคิดในสังคม ขาดความรัก ความสามัคคี ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ขาดความยุติธรรมในสังคมปัญหาการลิดรอนสิทธิและการครอบงำสื่อ เป็นต้น จนกระทั่งได้เกิดการรัฐประหารโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้บัญชาการทหารบก เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 และได้จัดตั้งคณะกรรมการความสงบแห่งชาติ (คสช.) ขึ้น เพื่อยับยั้งการอุปถัมภ์และการพัฒนาประเทศ โดยมีพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นผู้อำนวยการของนายกรัฐมนตรี เพื่อบริหารราชการแผ่นดินและขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีกว่าเดิม

การปรับแนวคิดของการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จัดว่าเป็นการพัฒนาแนวคิดที่เป็นอยู่ให้ดีกว่าเดิม โดยพัฒนาแนวคิดให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยแนวคิดการพัฒนาประเทศในอดีต ได้ให้ความสำคัญกับการเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์การพัฒนาได้มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อส่งออก โดยอาศัยความได้เปรียบทางทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ มาใช้ขยายฐานการผลิตเพื่อสร้างรายได้และการมีงานทำ ซึ่งถือว่ามีความเหมาะสมสำหรับช่วงเวลานั้น แต่การรุดหน้าทางเศรษฐกิจโดยรวมและความเจริญด้านวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น ก็ไม่ได้ทำให้สังคมไทยมีความอยู่ดีกินดีอย่างทั่วหน้า วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดีงามและเรียบง่ายได้เปลี่ยนแปลงไป พร้อมกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและ ความไม่มั่นคงของครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนั้นจึงได้มีการปรับแนวคิด การพัฒนาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จากเดิมที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก มาเป็นการเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา เพราะคนเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการพัฒนาในทุกด้าน โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังได้ปรับเปลี่ยนการวางแผนจากการแยกส่วน

มาเป็นแบบการเชื่อมโยงบูรณาการ เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลต่อกัน มีการปรับบทบาทหน่วยงานกลางในการประสานและสนับสนุนการจัดทำแผนปฏิบัติการในทุกระดับ และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ ทุกขั้นตอน เป็นหลักในการดำเนินงานด้านการพัฒนา ด้วยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับผิดชอบ ในลักษณะเป็นเครือข่ายการพัฒนา และได้มีการระดมความคิดของประชาชนตั้งแต่ระดับจังหวัด ทุกจังหวัดทั่วประเทศ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทาง การพัฒนาประเทศในอนาคต โดยมีหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเข็มทิศในการนำทางพัฒนาประเทศ

2.1.2.3 จุดมุ่งหมายของการพัฒนา

ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐานนี้เป็นทฤษฎีที่ใช้ความพยายาม เพื่อดำเนินการพัฒนาไปสู่การตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งความจำเป็นพื้นฐานเหล่านี้กำหนดขึ้นโดยคำนึงถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาว่าสภาพปัจจุบันของประชาชนมีเป้าหมายเป็นอย่างไร กับการคำนึงถึงเกณฑ์ความเป็นไปได้ในทางวิชาการ และสถานการณ์สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ระดับความจำเป็นพื้นฐานของตนเอง ความจำเป็นพื้นฐานในที่นี่จะรวมถึงความจำเป็นทั้งในทางวัตถุและความจำเป็นในทางจิตใจด้วย อีกนัยหนึ่ง ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐานนี้เป็นทฤษฎีที่มุ่งแก้ปัญหาความยากจนและระดับคุณภาพชีวิต ซึ่งจะต้องคำนึงถึงความต้องการและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาอย่างจริงจัง โดยใช้ความจำเป็นพื้นฐานเป็นเป้าหมาย ซึ่งหลักการดังกล่าวจะนำไปสู่กลุ่มเป้าหมายทางด้านพื้นที่ที่ยากจน (Place Poverty) และกลุ่มประชากรที่ยากจน (People Poverty) อันเป็นเป้าหมายที่มุ่งเน้นปัจเจกบุคคล (Streenten, 1979, pp. 28-31)

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้

2.1.3.1 ความหมายของศูนย์การเรียนรู้

Good (1973) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่าหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางการศึกษาที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนได้เช่น พิพิธภัณฑ์ โรงมหรสพ ห้องสมุด สวนสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงบุคคลหรือกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนด้วย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2546) ได้กล่าวถึงศูนย์การเรียนรู้ว่า เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิชาการ ตลอดจน ภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้แบบวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ มุ่งพึ่งพาตนเอง

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2545 อ้างถึงใน วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล, 2550, น. 13) ได้ให้ความหมายของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนว่า เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้ได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการของชุมชน

บุญส่ง บุญทศ(2543) กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ คือ สถานที่ที่มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้มีบริการสื่อการเรียนการสอนตามความต้องการของผู้เรียน มีการจัดกระบวนการเรียนการสอนและมีบุคลากรอำนวยความสะดวก มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางทั่วถึง และครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยกิจกรรมต่าง ๆ จะสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน กลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนและทันต่อความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

UNESCO (2535: 42-51 อ้างถึงใน กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538, น. 3) กล่าวว่าศูนย์การเรียนรู้ คือ สถานที่ใด ๆ ที่จัดอย่างง่าย ๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง ฉะนั้น โรงเรียน วิทยาลัย ห้องสมุด สถานประกอบการศูนย์วัฒนธรรมที่อ่านหนังสือ สโมสร ฯลฯ ต่างใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ได้

สุกฤตดา จันทรวิมล (2545 อ้างถึงใน วิชัย รูปขำดี และสังคม คุณคุณากรสกุล, 2550, น.13) ได้ระบุว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หมายถึง แหล่งการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ประชาชนสามารถใช้บริการค้นคว้าหาความรู้ และยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนได้มีโอกาสจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตามความต้องการ

กรมการพัฒนาชุมชน (2551) ได้ให้ความหมายของศูนย์เรียนรู้ชุมชนว่าเป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นศูนย์กลางของประชาชนที่ดำเนินการโดยประชาชนและเพื่อประชาชนที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

สุรัชย์ ดีปคำ (2554) ได้กล่าวถึงความหมายของศูนย์เรียนรู้ไว้ว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (Community Learning Center) เป็นการจัดบริการทางวิชาการแก่ชุมชนในสถานที่ที่มีบรรยากาศที่ผู้เรียนสามารถศึกษาด้วยตนเองได้จากศูนย์นี้ ซึ่งแต่ละศูนย์จะมีหน่วยการเรียนอยู่ในลักษณะชุดการสอนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและผู้เรียนในระดับต่าง ๆ ภายใต้การควบคุมของครู การจัดศูนย์การเรียนรู้ตามประเภทต่างๆ ดังกล่าว ทั้ง 3 ประเภทข้างต้นนั้นผู้นำของนวัตกรรมนี้คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ที่ได้พยายามเผยแพร่และขยายแนวคิดมาโดยตลอด จนเป็นที่รู้จักในวงการศึกษาของไทย นับเป็นกุศลเจตนาที่น่าสรรเสริญ นอกจากนี้การจัดศูนย์การเรียนรู้ในโรงเรียนยังสามารถแบ่งตามสิ่งที่ยึดได้ 3 ประเภทดังต่อไปนี้คือ

1. ศูนย์การเรียนรู้ที่ยึดเนื้อหาวิชา โดยการนำลักษณะวิชามาจัด
2. ศูนย์การเรียนรู้ที่ยึดสื่อการสอนเป็นศูนย์โสตวัสดุ เป็นสถานที่ รวบรวมสื่อ

ประเภทการฟัง เป็นต้น

3. ศูนย์กิจกรรม เช่น ศูนย์ประชาสัมพันธ์ ศูนย์นักเรียน ซึ่งเป็นศูนย์สำหรับการฝึกเพื่อวางรากฐานที่เลือกสรรแล้วสำหรับการ ประชาสัมพันธ์ หรือการเป็นนักเรียน เป็นต้น

ดังนั้นตามแนวคิดศูนย์การเรียนรู้จึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน และตามความต้องการของประชาชนในชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์

2.1.3.2 องค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้

กรมการพัฒนาชุมชน (2551) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้ว่า ศูนย์เรียนรู้ชุมชน จะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นความต้องการของประชาชนในชุมชน เพราะจะเป็นสมบัติของชุมชน จึงควรนำแนวคิดเข้าเวที ประชุมประชาคมของหมู่บ้าน เผยแพร่ความคิด โน้มน้าวสร้างการยอมรับ และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ของชุมชน การจัดเก็บองค์ความรู้ ประวัติชุมชน และภูมิปัญญาของชุมชน อย่างเป็นระบบ การแสดงข้อมูลข่าวสารของชุมชนให้ได้เรียนรู้กันอย่างทั่วถึง รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สม่ำเสมอ โดยเริ่มจากการจัดระเบียบแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และให้เป็นไปตามกำลังที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการได้ อีกทั้งให้มีขอบเขต และลักษณะตามความเห็นของชุมชน มีองค์ประกอบดังนี้

1. โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย

1.1 คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนจากผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กร เครือข่าย องค์กรชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ โดยมาจากการคัดเลือกของชาวบ้านเอง และชาวบ้านให้การ ยอมรับ ซึ่งคณะกรรมการจะร่วมมือกันวางแผน และดำเนินตามแผนยุทธศาสตร์ที่ได้ร่วมกันกำหนดเพื่อระดม พลังให้เกิดการเรียนรู้และบริหารจัดการในศูนย์เรียนรู้ให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ที่ปรึกษา เป็นภาคีการพัฒนาภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน การศึกษา นอกโรงเรียน เกษตร สาธารณสุข และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.3 ระเบียบข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้จัดทำขึ้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อ เป็นแนวทางในการบริหารศูนย์ฯ

1.4 สถานที่ เล็กใหญ่ไม่สำคัญ อาจอยู่ในห้องของอาคาร อบต. บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านผู้นำ บ้านประชาชนบ้าน ศาลาวัด ใต้ต้นไม้ ศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ให้พบปะ ประชุม ทำงานกัน ได้ตลอดเวลา ให้เป็นสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของการรวมตัวกัน เพื่อการเรียนรู้ ไม่จำเป็นต้องหางบประมาณ มาก่อสร้างศูนย์ใหม่

1.5 การบริหารจัดการศูนย์ฯ คณะกรรมการฯ ที่ได้รับการคัดเลือก มีการบริหารจัดการเพื่อให้ศูนย์ฯ สามารถบริหารจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.6 งบประมาณ เพื่อพัฒนาคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้สามารถทำงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ ที่จำเป็นในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

2. กิจกรรมการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 สถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้ อาจดำเนินการได้ทั้งในอาคารศูนย์ฯ และนอกอาคาร ศูนย์ฯ โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านประชาชนบ้าน ในไร่นา เพื่อสาธิตกิจกรรมการ เรียนรู้ เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

2.2 กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียน/การสอน การจัดการความรู้เกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของชาติพันธุ์ ขนบประเพณี วัฒนธรรม การรับความรู้จากประชาชนบ้าน การจัดเวทีประชาคม เพื่อการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน การเรียนรู้ผ่าน E-Learning การสาธิต การจัดนิทรรศการ การจัด สัมมนา อภิปราย ฯลฯ

3. เนื้อหาสาระข่าวสารความรู้ ประกอบด้วย

3.1 ข้อมูล ได้แก่ ข้อมูล จปฐ. กชช.2ค ทะเบียนผู้นำ กลุ่ม/องค์กร ข้อมูลผลิตภัณฑ์ ชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์ของชุมชน แผนชุมชน โครงการกิจกรรม ฯลฯ

3.2 ข่าวสาร (สารสนเทศ) ได้แก่ สารสนเทศชุมชน 13 องค์ประกอบ ได้แก่ ประวัติ หมู่บ้าน แผนที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ (ภูมิอากาศ/ฤดูกาล) ลักษณะของประชากร (อัตราความหนาแน่น/ โครงสร้างประชากร) ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชน (เกษตร/อุตสาหกรรม/รับจ้าง ฯลฯ) ผลิตภัณฑ์มวล รวมของหมู่บ้าน ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของหมู่บ้านศิลปะ/วัฒนธรรม/ภูมิปัญญาของหมู่บ้าน สถานที่ท่องเที่ยว/ สถานที่บริการ การคมนาคม(การเดินทางไปยังหมู่บ้าน) ประเพณี/เทศกาลประจำปี ทักษะ/ฝีมือ/แรงงานของ หมู่บ้าน อื่น ๆ

3.3 ความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ/ผลิตภัณฑ์ชุมชน องค์ความรู้ที่ชุมชนต้องการ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน ความรู้ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ความรู้ข่าวสารจากภายนอก

ธวัช ชลารักษ์ (2552) ได้ให้ความเห็นองค์ประกอบของศูนย์เรียนรู้ว่าการดำเนินงานศูนย์ การเรียนรู้ชุมชนเป็นเรื่องที่ต้องคิดจากชุมชนเองเป็นโดยมีครู กศน. เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนการสอน ตามสภาพวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ องค์ประกอบที่สำคัญต้องประกอบด้วย

1. ต้องมีสถานที่ที่สามารถใช้จัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย สะดวกในการมาใช้บริการ ยืดหยุ่นใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน
2. มีคณะกรรมการเป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ
3. มีบุคลากร ทำหน้าที่จัดกระบวนการศึกษา ทาองค์ความรู้ไว้บริการและเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ (ครู กศน.)
4. มีสื่ออุปกรณ์ที่หลากหลายครบถ้วนให้บริการความรู้ได้ในทุกรูปแบบ ทันสมัย
5. มีข้อมูลสำหรับการให้บริการแนะแนวต่าง ๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์
6. มีเจ้าภาพสำหรับจัดกิจกรรมให้เกิดการเคลื่อนไหวมีชีวิตชีวา
7. ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาสาสมัครประชาชนเข้ามามีส่วนเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ อย่างสมดุล

วรพงศ์ ผูกู้ (2561) ได้ให้ความเห็นองค์ประกอบของศูนย์เรียนรู้ว่า มีองค์ประกอบ 7 ด้านดังนี้

1. ข้อมูล/ชุดความรู้ ข้อมูล หรือเรื่องราว หรือสิ่งที่ได้จากแหล่งที่มาของความรู้ มีการนำมาเรียบเรียงให้เป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ สามารถทำความเข้าใจได้และพร้อมต่อการนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ทั้งความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล เช่น ทักษะในการทำงาน ความคิดทัศนคติ และความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ จนเป็นหลักทั่วไป สามารถรวบรวมและถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี หนังสือ คู่มือต่างๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม การเก็บข้อมูลจากแหล่งความรู้ขึ้นอยู่กับลักษณะของที่มา เช่น ถ้าเป็นสถานที่อาจเก็บภาพถ่าย พร้อมประวัติความเป็นมา ความสำคัญของแหล่งความรู้ หรือถ้าเป็นตัวบุคคล อาจเก็บข้อมูลประวัติย่อ บทสัมภาษณ์ คุณงามความดี บันทึกประสบการณ์หรือความรู้ที่มี แต่ถ้าหากอยู่ในรูปแบบของประเพณี อาจบันทึกถึงความ เป็นมา ความสำคัญ พิธีกรรมหรือขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นต้น
2. ผู้ให้ข้อมูล/ผู้ถ่ายทอด หมายถึง บุคคลที่สามารถบอกเล่าหรือถ่ายทอดข้อมูลชุดความรู้ นั้น ๆ แก่ผู้เรียน ให้เกิดการเรียนรู้ เกิดความเข้าใจ และสร้างประสบการณ์ได้ ผู้ให้ข้อมูลต้องมีความเชี่ยวชาญ มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ถ่ายทอดเป็นอย่างดี และสามารถนำเสนอเรื่องราวออกมาได้อย่างน่าสนใจ
3. การออกแบบและการจัดลำดับ หมายถึง ขั้นตอน วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ รูปแบบการเผยแพร่ หรือการนำข้อมูล เนื้อหาความรู้มาถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจ เช่น การลำดับเรื่องราว เหตุการณ์ที่น่าเสนอ การจัดทำกิจกรรมสาธิต เป็นต้น
4. กิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กิจกรรมและกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การจัดกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้จากการลงมือทำ การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง เป็นต้น
5. สื่อการเรียนรู้ หมายถึง สื่อรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากกว่าการได้ฟังบรรยายเพียงอย่างเดียว เช่น อุปกรณ์สาธิต สิ่งของจริง (ของจริง) ป้ายข้อมูล โมเดลจำลอง วิดีทัศน์ เทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สื่ออินเตอร์แอคทีฟ แอนิเมชัน เกมมัลติมีเดีย เป็นต้น การเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย สัมพันธ์กับข้อมูล จะช่วยสร้างความน่าสนใจให้แหล่งเรียนรู้ และช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ได้

6. สถานที่ส่วนใหญ่ใช้สถานที่จริงหรือแหล่งที่มาของความรู้เป็นสถานที่จัดการเรียนรู้ เพราะจะสามารถเรียนรู้ได้จากสถานที่จริง ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านของผู้รู้ แปลงเกษตร ฟาร์ม วัด ป่า ฯลฯ โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเรียนรู้ให้เป็นห้องเรียน ไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องที่เป็นทางการ แต่ถ้าหากแหล่งเรียนรู้ไม่สะดวกต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ ก็อาจใช้สถานที่อื่นที่ใกล้เคียง สร้างบรรยากาศหรือเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

7. การบริหารจัดการ แหล่งเรียนรู้จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่เป็นระบบชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่เป้าหมายของแหล่งเรียนรู้ ดังนั้นจึงต้องมีการบริหารจัดการที่ดี ทั้งการวางแผนการปฏิบัติงาน การบริหารจัดการคณะกรรมการที่ขับเคลื่อนงานของแหล่งเรียนรู้ การจัดการงบประมาณหรือแหล่งที่มาของรายได้

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน

1. ความหมายของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่ง เรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์ฯ ของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชน ที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

จากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า ศูนย์เรียนรู้ชุมชนในความคาดหวังของกรมการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่ศูนย์ฝึกอบรมประจำหมู่บ้านที่รอรับการนัดหมายจากวิทยากรภายนอก แต่จะเป็นสถานที่ที่จะสร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับเรื่องราวของเขาเองเป็นสำคัญ

2. หลักการสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

เป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียนเป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการพบปะ สังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

3. ภารกิจของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

3.1 จัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชน

3.2 เป็นศูนย์รวมของข้อมูล เช่น ข้อมูล จปฐ. กชช.2ค.แหล่งน้ำ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ รวมทั้งข่าวสาร สารความรู้ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เท้าทันสถานการณ์โลก

3.3 รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน องค์ความรู้ที่มีอยู่กระจัดกระจายในชุมชนและจัดการให้เป็นหมวดหมู่ มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม ที่ประชาชนสามารถเข้าไปสืบค้นศึกษาและเรียนรู้ได้ทุกเวลา

3.4 เป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ ที่ดำเนินการโดยประชาชนและเพื่อประชาชน

3.5 เป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบ ไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน

3.6 เป็นศูนย์ประสานและบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วน ภาคประชาชน ได้แก่ ผู้นำ กลุ่ม/องค์กร เครือข่าย ภาคเอกชน และภาคีการพัฒนาภาครัฐเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน

3.7 เป็นสถานที่ที่มีโครงสร้างเป็นอาคาร หรือสถานที่ใด ๆ ก็ได้ ที่มีองค์ความรู้สามารถให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่ต้องการความรู้ สามารถเข้าถึงได้

4. โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการ ที่ปรึกษา ระเบียบข้อบังคับ สถานที่ การบริหารจัดการศูนย์ฯ และงบประมาณ รายละเอียดดังนี้

4.1 คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนจากผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กร เครือข่าย องค์กรชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ ซึ่งมาจากการคัดเลือกของชาวบ้านเอง และชาวบ้านให้การยอมรับคณะกรรมการจะร่วมมือกันวางแผนและดำเนินตามแผนยุทธศาสตร์ที่ได้ร่วมกันกำหนดเพื่อระดมพลังให้เกิดการเรียนรู้และบริหารจัดการในศูนย์เรียนรู้ให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งคณะกรรมการมีหน้าที่ ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมายของศูนย์เรียนรู้ชุมชน วางแผนปฏิบัติการ และดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

2. ทำแผนที่จุดเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ เพื่อสะดวกแก่ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้

3. สร้างและบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการบริการความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ตามความต้องการของประชาชน

4. พัฒนาคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชน ผู้นำชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการส่งเสริมการจัดการความรู้ในชุมชน และร่วมปฏิบัติกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การจัดการความรู้ของชุมชนเป็นไปอย่างมีระบบและต่อเนื่อง

5. ส่งเสริมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้มีความหลากหลายทั้งเนื้อหาสาระ และรูปแบบการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถสนองตอบความต้องการของคนในชุมชนได้มากที่สุด

6. แสวงหารายได้หรือกองทุนสำหรับดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ฯ เช่น รายได้จากผู้ที่มาศึกษาดูงาน รายได้จากการฝึกอบรม จากการขายสินค้าหรือของที่ระลึกหรือจากการให้บริการอื่น ๆ

4.2 ที่ปรึกษา เป็นภาคีการพัฒนาภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน การศึกษานอกโรงเรียน เกษตร สาธารณสุข และองค์กรปกครองท้องถิ่น

4.3 ระเบียบข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้จัดทำขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารศูนย์ฯ

4.4 สถานที่ เล็ก ใหญ่ไม่สำคัญอาจจะอยู่ในห้องของอาคาร อบต. บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านผู้นำ บ้านปราชญ์ชาวบ้าน ศาลาวัด ใต้ต้นไม้ ศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นสถานที่พบปะ ประชุม ทำงานกันได้ตลอดเวลา ให้เป็นสถานที่ที่เป็นสัญลักษณ์ของการรวมตัวกัน เพื่อการเรียนรู้ ไม่จำเป็นต้องหางบประมาณมาก่อสร้างศูนย์ฯ ใหม่

4.5 การบริหารจัดการศูนย์ฯ คณะกรรมการฯ ได้รับการคัดเลือกมีการบริหารจัดการเพื่อให้ศูนย์ฯ สามารถบริหารจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม

4.6 งบประมาณ เพื่อพัฒนาคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5. กิจกรรมการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.1 การพัฒนาจุดเรียนรู้ของชุมชน

5.1.1 จัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด ชี้แจง วัตถุประสงค์ และประโยชน์ของศูนย์เรียนรู้

5.1.2 สรรหาแกนนำ แต่งตั้งคณะกรรมการของหมู่บ้าน สำรวจ และจัดทำจุดเรียนรู้

5.1.3 คณะทำงานของหมู่บ้านเก็บข้อมูลคนแก่ ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ

5.1.4 คณะทำงานของหมู่บ้านค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของหมู่บ้านได้

5.1.5 จัดทำแผนที่จุดเรียนรู้ของหมู่บ้าน

5.2 การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.2.1 จัดเวทีประชาคม เพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน และกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็นเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ทหาอาสาสมัครบันทึกความรู้ภูมิปัญญา

5.2.2 อาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชน คือ การจัดเก็บข้อมูลประวัติหมู่บ้าน จัดการความรู้ของจุดเรียนรู้บันทึกให้เป็นลายลักษณ์อักษร และปรับข้อมูลของหมู่บ้าน

5.2.3 อาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติหมู่บ้าน และวิถีชีวิตของ ชุมชนในอดีต

5.2.4 อาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร รวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาของหมู่บ้าน โดยมีคนแก่ ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นเจ้าของความรู้ นั้น และ เป็นวิทยากรของชุมชนในการถ่ายทอดความรู้ นั้น ๆ

5.2.5 อาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. กชช.2ค ทะเบียนผู้นำ กลุ่ม องค์กร ทองทุน ฯลฯ ให้เป็นปัจจุบัน 2.6 รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ 3-5 เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

5.3 การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.3.1 จัดเวทีประชาคม เพื่อรับรองความเที่ยงตรงของผลงานและชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีอาคาร/ สถานที่เก็บรักษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประวัติหมู่บ้าน และข้อมูลให้อยู่ในสถานที่ที่ทุกคนในชุมชนจะใช้ประโยชน์ได้ พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินการศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.3.2 จัดประชุมร่วม แกนนำ อาสาสมัคร และคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อออกแบบการจัดตั้งดำเนินงาน ศูนย์เรียนรู้ชุมชน และวางแผนปฏิบัติการจัดตั้งและดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.3.3 สำรวจและตัดสินใจเรื่องอาคารศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.3.4 สำรวจแหล่งงบประมาณ ศึกษาระเบียบการของแหล่งงบประมาณ เขียนโครงการเสนอรับการสนับสนุน

5.3.5 สร้าง/ปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสาร ความรู้ไว้ในอาคาร

5.3.6 จัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน

5.4 คณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ กำหนดระเบียบการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.5 การส่งเสริมศูนย์เรียนรู้ชุมชนเชิงธุรกิจ

5.5.1 จัดเวทีประชาคม ระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่

5.5.2 จัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน

5.5.3 วางแผนธุรกิจของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.5.4 จัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้

5.5.5 กำหนดระเบียบการให้บริการบุคคลภายนอกชุมชน

5.5.6 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชนในระดับ

ตำบล/อำเภอ

6. การติดตามประเมินผล

การติดตามประเมินผล จะใช้รูปแบบการติดตามประเมินแบบมีส่วนร่วม โดยจัดเวทีประชาคมความคิดเห็น เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์วัดผลการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนว่าอยู่ในระดับใด สามารถปฏิบัติได้ตามแผนหรือไม่อย่างไร บรรลุตามเป้าหมายครบถ้วนหรือไม่อย่างไร การติดตามประเมินผลสามารถกระทำได้ตลอดเวลา ทั้งก่อนดำเนินงาน ระหว่างการดำเนินงานและหลังจากการดำเนินงานโดยการจัด เวทีทบทวน รายงานผล และสรุปบทเรียน ที่ได้จากการปฏิบัติแต่ละครั้ง โดยจัดบันทึกไว้ทุกครั้งกระบวนการติดตามประเมินผลแบบนี้จะทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง จนกล้าที่จะเผยแพร่ถ่ายทอดและขยายผลไปยังชุมชนข้างเคียงได้

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับทุน

2.1.4.1 ความหมายคำว่าทุน

ราชบัณฑิตยสถาน (2556, อ้างถึงในสุจิตรา ไชโยแสง, 2556: ออนไลน์) ได้กล่าวถึงทุนว่า ทุน น. ของเดิมหรือเงินเดิมที่มีไว้ลงไว้กำหนดไว้จัดตั้งไว้ เพื่อประโยชน์ให้งอกงาม เช่น มีความรู้เป็นทุน มีเงินเป็นทุน เงินหรือทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ตั้งไว้สำหรับดำเนินกิจการเพื่อหาผลประโยชน์ห้องสมุดเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2556: ออนไลน์) ทุน = Capital บางครั้งเรียกว่าสินค้านำ (capital good) หมายถึง ปัจจัยการผลิตประเภทหนึ่งที่ใช้ในการผลิตสินค้าหรือบริการ เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าหรือบริการชนิดอื่นอีกทอดหนึ่ง อาทิ เครื่องจักร สิ่งปลูกสร้าง เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์ใช้งาน เป็นต้น แต่มักจะไม่รวมสินค้านำประเภทวัตถุดิบสิ้นเปลือง ในบางกรณีอาจถือว่าทรัพยากรมนุษย์เป็นทุนชนิดหนึ่งเรียกว่า ทุนมนุษย์ (human capital) ส่วนเงินทุนนั้นในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่าเป็นเพียง สื่อกลางที่จะได้มาซึ่งปัจจัยประเภททุนเท่านั้น มิใช่ปัจจัยทุนที่แท้จริง

Eduzone (2556) กล่าวว่า ทุนในความหมายทางเศรษฐศาสตร์ จะแตกต่างไปจากทุนที่ใช้ อยู่โดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งพอจะแยกความแตกต่างออกได้ดังนี้ คือ ทุนในความหมายทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ผลรวมของค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ต้องจ่ายจริงในการผลิตสินค้า และค่าใช้จ่ายที่ไม่ต้องจ่ายจริง เป็นต้นทุนที่มองไม่เห็น หรือเรียกว่า ต้นทุนเสียโอกาส คือผู้ผลิตเสียโอกาส ในการนำ ปัจจัยการผลิตไปใช้ในการผลิตอย่างอื่น เช่น ทำนาในที่นาของตัวเองไม่ได้คิดค่าเช่านา เป็นต้น

นอกจากนี้ทุนทางเศรษฐศาสตร์ยังรวมถึงสิ่งที่สามารถใช้เป็นทุนได้ เช่น เครื่องจักร อาคาร โรงงานรวมถึงเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ ด้วย ทุนในทางธุรกิจ คือ ทุนทางบัญชี หมายถึง เงินสด หรือเงินทุนที่นำมาใช้ในการผลิตและดำเนินการ จะเป็นรายจ่ายที่เห็นได้ชัดเจนว่ามีรายจ่ายจริง และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2546) ได้กล่าวว่าในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึงทุกอย่างนับตั้งแต่จำนวนประชากร ไปจนถึงสิ่งที่จับต้องไม่ได้

เช่นทักษะ ความสามารถ การศึกษา และสิ่งจำเป็นที่จับต้องได้เช่นที่ดิน ดิน เครื่องจักร รวมทั้งสินค้าทุกอย่าง ทั้งที่ทำสำเร็จแล้วและยังไม่สำเร็จ ซึ่งสามารถใช้เพื่อการผลิตสินค้าและบริการได้ ทุนจึงไม่ได้หมายถึงเงินเพียงอย่างเดียว ในบางสถานการณ์ ทุนที่เป็นเงินช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้ผลิตได้มาก และถ้าเขาเข้าถึงแหล่งเงินทุน ก็จะช่วยให้เขาตั้งเนื้อตั้งตัวได้จริง แต่ในบางสถานการณ์เงินที่ได้มา อาจไม่สามารถแปรเป็นทุนได้ แม้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน ก็ไม่ทำให้เกิดการผลิตอะไรเพิ่มขึ้นสักอย่างเดียว นอกจากใช้จ่าย และนำไปหมกในวงจรหนี้สิน ซึ่งมีอยู่เดิมเท่านั้น

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ทุน หมายถึง ทุกสิ่งที่เราสามารถนำมาเป็นประโยชน์ในการทำงาน ทุนจึงมีไปแค่เงิน แต่ยังเป็น ภูมิปัญญา วัฒนธรรม วัสดุอุปกรณ์ สถานที่ ภาควิชา รวมทั้งโอกาสที่ดี ข้อมูลข่าวสารที่สร้างความได้เปรียบ ฯลฯ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือทุนที่เป็นมนุษย์ ซึ่งมีความสามารถและอยู่ในองค์กรหรือชุมชนของเรา

2.1.4.2 ประเภทของทุน

Eduzone (2556) ทุน (Capital) คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้อำนวยความสะดวกในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการ หรือทุนคือการสะสมสินค้าในรูปของเครื่องจักรเครื่องมืออุปกรณ์การผลิตต่างๆ ทุนในทางเศรษฐศาสตร์จะหมายถึงสินค้าประเภททุนซึ่งจัดเป็นทุน ที่แท้จริง (Real capital) โดยไม่นับรวมเงินทุนซึ่งเป็นทุนที่เป็นตัวเงิน (Money capital) เข้าไว้ในความหมายดังกล่าว โดยทั่วไปทุนแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ทุนถาวร (Fixed capital) คืออุปกรณ์การผลิตเครื่องจักร เครื่องมือที่มีความคงทน ถาวร มีอายุการใช้งานยาวนาน เช่น ถนน สะพาน เป็นต้น

2. ทุนดำเนินงาน (Working capital) คือ ทุนประเภทวัตถุดิบต่าง ๆ ซึ่งมีอายุการใช้งานค่อนข้างสั้นเป็นสิ่งที่ใช้แล้วหมดไป ต้องหาทดแทนใหม่อยู่ตลอดเวลา เช่น น้ำมัน เหล็ก เป็นต้น บางครั้งเรียกทุนประเภทนี้ว่าทุนหมุนเวียน (Circulating capital)

3. ทุนสังคม (Social capita) เป็นทุนที่ไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการผลิตโดยตรงเป็นตัวช่วยเสริมให้การใช้ทุนทั้งสองประเภทข้างต้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สนามกีฬา เหล่านี้ล้วนเป็นทุนของประเทศโดยส่วนรวม ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตโดยอ้อม คือ ช่วยให้ความรู้พัฒนาในเรื่องของคุณภาพชีวิตของบุคคลที่อยู่ในสังคม

สำนักพัฒนาทุนและองค์กรการเงินชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน (2553) ได้กล่าวถึงและได้จำแนกประเภทของทุนชุมชนไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. ทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึง คุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ที่มีคุณสมบัติในด้านสุขภาพอนามัย อายุขัย การศึกษา ภูมิปัญญา ขีดความสามารถ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความยากจน ร่ำรวยของคนในครัวเรือน ตัวอย่าง เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ เด็กกำพร้า เป็นต้น และสุวิทย์ เมษินทรีย์ (2556) ได้กล่าวว่า ความจำเป็นของการพัฒนาทุนมนุษย์นั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ตระหนักกันมานานแล้ว ซึ่งเทรนด์การพัฒนาทุนมนุษย์ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกันหมด คือ หันกลับมาสู่ “การพัฒนาในเรื่องจิตใจ” มนุษย์เราจะอยู่ในโลกอย่างสมดุลได้จำเป็นต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งค่านิยมในยุคใหม่จะต้องมีความใส่ใจและแบ่งปัน ปัจจัยของความสำเร็วจึงประกอบด้วย “ใส่ใจและแบ่งปัน ความเชื่อมั่น ใส่ใจ แบ่งปัน และทำงานร่วมกับผู้อื่นสำหรับสังคมไทย” ดร.สุวิทย์ เมษินทรีย์ (อ้างถึงในสุจิตรา ไชโยแสง, 2556: ออนไลน์) ให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า “แต่เดิมคนไทยเป็นผู้บริโภคความรู้ต่อไปนี้เราต้องนำเอาความรู้ที่ออกมาแบ่งปันกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำความรู้ใหม่ที่ได้ไปต่อยอดความรู้เดิม เกิดเป็นนวัตกรรมขึ้นมา ซึ่งทั้งหมดนี้เราสามารถนำเอาปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นปรัชญาสากล มาปรับใช้กับคนได้ทุกระดับ เพราะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สอดคล้องกับทิศทางของโลกในอนาคต” การพัฒนาทุนมนุษย์ในประเทศไทย ก็เป็นเรื่องสำคัญที่สอดคล้องกับทฤษฎีบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ ที่มองว่า “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก็เน้นที่การเตรียมความพร้อมของคนไทยเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงในอนาคต ขณะที่สำนักงาน ก.พ. ก็เห็นถึงความจำเป็นนี้ เพราะทั้งระดับองค์กร สังคม และประเทศชาติ จะสามารถอยู่รอด เติบโต และประสบความสำเร็จในโลกยุคปัจจุบัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ “มนุษย์” หรือคนในประเทศจะต้องมี “ทุน” ที่เหมาะสม ในที่นี้หมายถึงมี “ความรู้ ทักษะความสามารถ ประสบการณ์ ค่านิยม” ที่เหมาะสมเพื่อใช้ในการทำงานให้บรรลุผล เรียกสั้น ๆ ว่า “ทุนมนุษย์” (Human capital)

2. ทุนสังคม (Social Capital) หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันในกลุ่มองค์กรเครือข่ายภาคประชาชน ประชาสังคม ความเชื่อถือ ความศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน รูปแบบของทุนสังคมตามแนวคิดของสังคมไทย ด้วยการใช้คำเรียกว่า “ทุนสังคม” (Social Capital) ที่มีแตกต่างกันออกไป อาทิ “ทุนบ้านนอก” หรือ “ทุนของชุมชน” ฯลฯ ดังนั้น รูปแบบทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทยจึงมีหลากหลาย ดังนี้

2.1 ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นฐานชีวิตในการทำมาหากินของคนไทย ยกตัวอย่างเช่น ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนา ศิลปะ การทอผ้า ทอเสื่อ

2.2 จารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมา เพื่อควบคุมชุมชนให้ดำรงชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของชุมชน

2.3 ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทร ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับสมาชิกกลุ่ม หรือระหว่างชาวบ้านซึ่งอาจจะขยายออกไปถึงชุมชนใกล้เคียง และขยายความมีน้ำใจ เอื้ออาทรออกไปถึงคนยากจน ผู้ด้อยโอกาส รวมถึงแรงงานคืนถิ่นในชุมชนอีกด้วย

2.4 ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไทย มีลักษณะของระบบครอบครัว เครือญาติ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบเอามื้อเอาแรงกันการลงแขกเกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้ จะเป็นโครงสร้างอันสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนไว้ให้เข้มแข็งไม่แตกสลายโดยง่าย

2.5 ความสามัคคี รวมพลัง รวมใจและรวมความคิดของสมาชิกในกลุ่มหรือของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง หรือขยายเชื่อมโยงกับหน่วยงานราชการและหน่วยงานสนับสนุนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการระดมทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเกิดความความต่อเนื่อง ยั่งยืนของกิจกรรมในระยะยาว

2.6 ทักษะในการจัดการร่วมกัน ซึ่งจะเกิดการเพิ่มความสามารถ ทักษะความชำนาญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ของกลุ่ม องค์กร เครือข่ายองค์กร ร่วมกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โรงเรียน วัด เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เกิดการพออยู่ พอกิน และมีความพอเพียงร่วมกัน

2.7 ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการทำเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น

ดังนั้น ทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรมรวมทั้งปัจจัยที่เอื้อให้เกิดทุนทางสังคมจากภายในและภายนอกชุมชน จากนักคิด นักวิชาการ และหน่วยงานผู้รับผิดชอบชัดเจนในตัวเองว่า “ทุนทางสังคม” เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกันความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่าง ๆ

เช่น กลุ่มเกษตรกร เครือข่ายโรงสีชุมชน กลุ่มเยาวชนผู้นำนิกรักษ์บ้านเกิด เป็นต้น รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพ ฉะนั้น ทูทางสังคมดังกล่าวนี้คือพลังสำคัญที่ขับเคลื่อนให้ชุมชน มีความสามารถในการเพิ่มทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเอง มากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

3. ทุนกายภาพ (Physical Capital) หมายถึงสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีวิตของประชาชนได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสาร โทรคมนาคม โบราณวัตถุโบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

4. ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน พืชพันธุ์ธรรมชาติ ฯลฯ

ตารางที่ 2.1 แสดงการเปรียบเทียบประเภททุน

ที่มา: สุจิตรา ไชโยแสง (2556)

ประเภททุน	คำนิยาม
ทุนการเงิน	เงินและสินทรัพย์ เช่น เงินที่ฝากในธนาคาร ซึ่งไม่สามารถผลิตสินค้าและบริการได้โดยตรง ดังนั้นจะถูกใช้จ่ายในการซื้อปัจจัยการผลิตที่สามารถจะผลิตสินค้าและบริการได้
ทุนกายภาพ	สิ่งที่ใช้ในการสนับสนุนการผลิตสำหรับสินค้าและบริการ เช่น เครื่องจักร, อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต
ที่ดินที่เป็นทรัพย์สิน	ปัจจัยของการผลิตที่ได้จัดหามา เช่น ที่ดิน ที่สามารถจับต้องได้
ทุนมนุษย์	ทุนที่สะสมมาจากความเชี่ยวชาญโดยผู้ทำงาน หรือการรู้แนวทางในการทำบาง สิ่ง เช่น การอบรมความเชี่ยวชาญ ทุนนี้เป็นประโยชน์ต่อการได้รับรายได้
ทุนทางสังคม	เครือข่ายทางสังคม บรรทัดฐานและข้อบังคับ ที่ควบคุมบุคคลภายใน ทุนนี้มีคุณค่าในการเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติของบุคคลและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา

สุจิตรา ไชโยแสง (2556) ได้กล่าวถึงประเภทไว้ว่า ประเภทของทุนทางสังคมเพื่อนำมาใช้ในการระดมทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายเลย เขต 1 ได้ทั้งหมด 4 ประเภท ประกอบด้วย

1. ทุนมนุษย์ (Human Capital) ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการเด็กกำพร้า กลุ่มเกษตรกรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน กลุ่มเยาวชนผู้นำนิกรักษ์บ้านเกิด เป็นต้นรวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2. ทุนที่เป็นสถาบัน ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน สถานีตำรวจภูธร เป็นต้น

3. ทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น

4. ทูทางธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา ชุมชนดิน น้ำ ภูเขา สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน พืชพันธุ์ธัญญาหารธรรมชาติ เป็นต้น

2.1.4.3 ทูชุมชน

ทูชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในชุมชน หรือเครือข่ายภายนอกที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลและสังคม และเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงอยู่ของชุมชน สืบทอด และส่งสมกันต่อ ๆ มาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ หรือลักษณะเด่นของความเป็นชุมชนนั้น ๆ

รศ.ดร.นภภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2546, น. 8-17) ได้นิยามให้ ทูชุมชนเป็นรากแก้วของความเข้มแข็งของกองทุนหมู่บ้าน และจำแนกทูชุมชนได้เป็น 3 มิติ คือ ทูความรู้ ทูสังคม และทูทางจิตวิญญาณ

1. ทูความรู้

ทูความรู้เกิดจากการที่คนในชุมชนหรือเครือข่ายของชุมชนได้ใช้สติปัญญาและประสบการณ์ในการจัดระบบ สืบสาน ปรับเปลี่ยน และส่งสมกันมาจนกลายเป็นระบบความรู้ต่างๆ เช่น ระบบความรู้ในการทำนา การทอผ้า การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต การปรุงยารักษาโรค การประกอบอาหาร ฯลฯ ซึ่งทูความรู้เหล่านี้จะสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของชุมชน

ความรู้ที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างสรรค์และสืบสานเพื่อการดำรงชีวิตมาตามลำดับถือเป็น “ทุน” ที่สำคัญยิ่งของชุมชน จึงเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิปัญญา” ซึ่งเป็นความรู้ที่จะสัมพันธ์กับแผ่นดิน ธรรมชาติ และฤดูกาลของแต่ละท้องถิ่น แต่เมื่อความรู้ชุดใหม่ซึ่งชุมชนมิได้เป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นเองหลังไหลเข้าสู่ชุมชนชุมชนจึงต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตด้านทูความรู้ซึ่งปรับเปลี่ยนไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนที่มีประสบการณ์มากและสามารถจัดการความรู้ความสามารถเดิมของชุมชนให้ บูรณาการเข้ากับความรู้สมัยใหม่ได้จนกลายเป็นทูความรู้สำหรับชุมชน ชุมชนนั้นก็จะมีคามเข้มแข็ง เช่น ความรู้ในการผลิต การสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลผลิต การบรรจุหีบห่อ และความรู้ด้านการตลาด

2. ทูสังคม

ทูสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนหรือเครือข่ายของชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อร่วมมือกันทำภารกิจต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วง เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต และการดำรงอยู่ของชุมชน เช่น การช่วยเหลือแรงงานในการผลิต การจัดผลผลิต การรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การช่วยเหลือกันเมื่อต้องเผชิญความเดือดร้อนหรือภาวะวิกฤตต่าง ๆ

ทูสังคมจะก่อรูปในรูปของกลุ่ม เช่น กลุ่มเครือข่าย กลุ่มเสี้ยว (เพื่อน) กลุ่มทำสวน (อาชีพต่าง ๆ) สมาชิกในเครือข่ายความร่วมมือของกลุ่มต่างๆ จะช่วยเหลือกันในขณะทำกิจกรรมร่วมกันแก้ปัญหา จัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์พึงพาอาศัยกันในหลายรูปแบบ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีการเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลา

ชุมชนที่มีสมาชิกเครือข่ายรักใคร่ สนับสนุน และมีจิตสำนึกร่วมกันอย่างแท้จริง จะสามารถดำรงทูทางสังคมเดิมได้อย่างเหนียวแน่น และพร้อมที่จะเผชิญกับระบบความสัมพันธ์ รูปแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บนฐานของการแสวงหากำไร หรือการมุ่งประโยชน์ฝ่ายเดียว โดยมีกระบวนการปรับตัวเข้ากับสังคมระบบใหม่แต่ยังคงมีความผูกพัน เอื้ออาทร และแบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างเสมอภาค ซึ่งส่งผลให้ทูทางสังคมยังดำรงอยู่ได้และทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

3. ทุนทางจิตวิญญาณ

ทุนทางจิตวิญญาณ หมายถึง อุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น มา เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่จะยึดถือร่วมกัน นำไปสู่การปฏิบัติและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

ทุนทางจิตวิญญาณ จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความรัก ความสามัคคี ความผูกพัน/เอื้ออาทรต่อกัน และเป็น “ทุน” ที่ทำให้เกิดขวัญ กำลังใจ ความมุ่งมั่นที่จะประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อส่วนรวม

ชุมชนที่มีกิจกรรมด้านพิธีกรรม การละเล่น หรือประเพณีท้องถิ่นสืบทอดกันตลอดมาจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีอุดมการณ์ที่เหมาะสม และคนในชุมชนจะมีจริยธรรมสูงกว่าชุมชนที่มุ่งเน้นวัตถุนิยม หรือการบริโภคนิยม

ทุนชุมชนทั้งสามลักษณะ คือ ทุนความรู้ ทุนสังคม และทุนทางจิตวิญญาณ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีวิตของคนในชุมชนให้สามารถเผชิญกับกระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ที่หลังไหลเข้าสู่ชุมชนตลอดเวลา ในลักษณะของการปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างฉลัดด้วยการใช้ทุนความรู้ อย่างสมานสามัคคีร่วมด้วยช่วยกันโดยใช้ทุนสังคม และอย่างมุ่งมั่นผูกพันที่จะอยู่ร่วมกันตลอดไปด้วยทุนทางจิตวิญญาณ

ข้อสรุปจากการศึกษาของ รศ.ดร.นภาพร ทัศนา และคณะ เห็นว่า หมู่บ้าน/ชุมชนที่มีทุนชุมชนทั้งสามด้านเข้มแข็งมาก่อนเริ่มมีกองทุนหมู่บ้าน มีแนวโน้มที่จะบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างดี ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ทุนชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน และในทางกลับกันกระบวนการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านที่จะดำเนินต่อไปก็น่าจะส่งผลให้เกิดทุนชุมชนได้เช่นเดียวกัน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้เสนอแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมว่า ทุนทางสังคมเกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ โดยคำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความเป็นอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย ความเป็นธรรมในสังคม และประโยชน์ต่อส่วนรวม และเห็นว่าทุนทางสังคมของไทยจะเกิดขึ้นได้มากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับองค์ประกอบสำคัญ 3 องค์ประกอบคือ ทุนมนุษย์ ทุนที่เป็นสถาบัน และทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ทุนมนุษย์ หมายถึง บุคคลทั่วไปและผู้ผู้นำในชุมชน ซึ่งมีความรัก มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมชุมชน รวมทั้งมีความเชื่อในระบบคุณค่าและหลักศีลธรรมที่ดี กล่าวคือ คนในชุมชนจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีวินัย มีความซื่อสัตย์ และมีจิตสาธารณะที่จะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม หรืออาจกล่าวได้ว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะเป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณค่าได้เมื่อเป็นผู้ที่ “มองกว้าง คิดไกล ใฝ่ดี มีคุณธรรม” มากกว่าที่จะ “มองแคบ คิดใกล้ ใฝ่ต่ำ”

ทุนที่เป็นสถาบัน หมายถึง กลุ่มสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันเป็นสถาบันและองค์กร เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง องค์กรชุมชน องค์กรประชากร ภาคธุรกิจเอกชน และสื่อสารมวลชน กลุ่มสังคมเหล่านี้มีบทบาทสำคัญมากในการสนับสนุนให้คนในชุมชนเกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมนั้น ๆ ร่วมกันในชุมชน

ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง พื้นฐานความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม จารีต ประเพณี สถาปัตยกรรม แหล่งประวัติศาสตร์ และโบราณสถานต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่กำหนดกรอบแนวคิด ความเชื่อ และวิถีในการดำรงชีวิตของคนในสังคม และจะเป็นแกนสำคัญในการประสานเชื่อมโยงทุนมนุษย์ และทุนที่เป็นสถาบันให้เพิ่มพูนทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้มากขึ้น และใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้เหมาะสมกับสถานการณ์

สำนักพัฒนาทุนและองค์การการเงินชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน (2563) ได้กล่าวถึงทุนชุมชนว่า คำว่า “ทุน” ไม่ว่าจะเป็น “ทุนการเงิน” และ “ทุนที่ไม่ใช่เงิน” (สิ่งที่เป็นมูลค่าหรือมีคุณค่าที่มีใช้เงินตรา แต่หมายถึงสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคน เช่น ความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ของคน ทุนทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี) ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ และทุนธรรมชาติ

วันชัย ธรรมจักร และคณะ (2564) ได้กล่าวถึงทุนชุมชนว่า ทุนชุมชน หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือหรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของมนุษย์ทุนชุมชน มีบทบาทที่สำคัญอันเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น และสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยการดึงเอาศักยภาพของทุนชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ออกมาร่วมอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาและต่อยอดการใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม สามารถตอบสนองความต้องการ และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ด้วยการพึ่งพาตนเองของชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนกายภาพ และทุนวัฒนธรรม รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วยซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาใช้โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ เพื่อจัดทำประเด็นข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับทุนชุมชนและการสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนฐานทุนชุมชน

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล

2.1.5.1 ความหมายของการประเมินผล

Rieken (1952) ได้กล่าวว่าการประเมินผล หมายถึง การวัดผลจากการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่จุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งผลที่ได้มีทั้งสิ่งที่ปรารถนาและไม่พึงปรารถนา เช่นเดียวกับ Davis (1974) ที่ให้ความหมายของการประเมิน คือ การตรวจสอบวัตถุประสงค์ของโครงการว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ และบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด อีกทั้งสอดคล้องกับ Mehrens และ Lehman (1984) ที่ให้ความหมายการประเมินผลว่า เป็นการตัดสินจากความสอดคล้องกันระหว่างการปฏิบัติกับวัตถุประสงค์ เช่นเดียวกับ American Public Health Association (1955) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การพิจารณาระดับความสำเร็จในการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ ประกอบไปด้วย การกำหนดวัตถุประสงค์ระบุเกณฑ์มาตรฐานสำหรับวัดความสำเร็จ พิจารณารวมถึงการอธิบายระดับความสำเร็จ และข้อเสนอแนะสำหรับโครงการในครั้งต่อไป

Shertzer และ Linden (1979) ได้ให้ความหมายของการประเมินผลคือ กระบวนการตัดสินให้คุณค่าหรือการตีค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดย Mehrens และ Lehman (1984) ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า เป็นการตัดสินจากความสอดคล้องต้องกันระหว่างการปฏิบัติกับวัตถุประสงค์โดยผู้เชี่ยวชาญ ส่วน Good (1973) และสมหวังพิริยานุวัฒน์(2523) ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการไขมาตรฐานของการประเมิน รวมทั้งการตัดสินใจโดยอาศัยเกณฑ์ต่างๆ เช่นภายในและเกณฑ์ภายนอก เกณฑ์สมบูรณ์ หรือเป็นเกณฑ์ที่ได้มาจากพฤติกรรมของกลุ่ม ซึ่งเป็นเกณฑ์สัมพัทธ์ในการประเมินผลจะเลือกใช้เกณฑ์ชนิดไหนก็ต้องพิจารณาตามความเหมาะสม

ส่วน อนันต์ ศรีโสภะ (2521) และ Stufflebeam (1971) มีความเห็นที่ต่างออกไป คือ การประเมินผล หมายถึง กระบวนการรวบรวมและเตรียมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ แต่จะมีความคล้ายคลึงกับกลุ่มแรกตรงที่เก็บข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับเกณฑ์ และจำเป็นต้องอาศัยการวัดจากประสบการณ์ หรือความรู้เดิมของนักประเมินผล ที่สามารถช่วยในการตัดสินใจสำหรับทางเลือกที่เป็นไปได้หลายทาง ทั้งนี้ วีระพล สุวรรณนันท์ (2524) ได้ให้ความหมายของการประเมินผลต่างจากนักวิชาการข้างต้นที่กล่าวมาว่า การประเมินผล หมายถึง การเปรียบเทียบผลของการปฏิบัติจริงกับผลที่คาดว่าจะได้รับ

นอกจากนี้ยังนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายและกล่าวถึงความหมายของการประเมินผลเพิ่มเติมไว้ดังนี้

ยูดี เปรมิวิชย์ (2550) ได้กล่าวถึงความหมายของการประเมินผลว่า การประเมินผล หมายถึง การตัดสินหรือสรุปผลที่ได้จากการวัดผล ทั้งที่เป็นปริมาณหรือคุณภาพว่าถึงนั้นดีมากน้อยเพียงใด มีคุณค่าอยู่ในระดับใด เมื่อเทียบกับมาตรฐานหรือเกณฑ์ที่ตั้งไว้ เช่น การตัดสินผลการศึกษาประจำปีว่าผู้เรียน สอบได้หรือสอบตกเป็นการตัดสินหรือสรุปผลการเรียนที่ได้มีการวัดผลแล้ว คือมีการสอบมาแล้วทุกวิชา นำหรือการให้อักษรระดับคะแนน (เกรด) A, B, C แก่นักเรียนในรายวิชาใด เป็นการนำคะแนนที่เป็นผลจากการวัดผลด้วยข้อสอบ แล้วนำมาสรุปเป็นผลการเรียนของนักเรียนคนนั้น ดังนั้น การตัดสินผลการศึกษา และการให้เป็นเกรดเป็นการประเมินผล เป็นต้น ในอดีตคำนี้จะเน้นที่เป็นการประเมินเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานแล้วเท่านั้น แต่ในปัจจุบันถูกนำมาใช้ในการกล่าวถึงการประเมินผลโดยทั่วไปที่เป็นการประเมินทั้งระบบ โดยเมื่อเรากำหนดจุดอ้างอิงของการสิ้นสุดได้แล้ว (ตามวัตถุประสงค์และเงื่อนไขที่ตั้งไว้) และเมื่อครบตามเงื่อนไขเวลา คือสิ้นสุดการดำเนินงานตามเวลาที่อ้างอิงไว้ ก็ทำการประเมินผล ก็จะเรียกว่า Evaluation

Suchman (1990) ให้ความหมายของการประเมินโครงการว่า หมายถึง การใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์หรือใช้เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาข้อมูลที่เป็นจริงและเชื่อถือได้เกี่ยวกับโครงการ เพื่อการตัดสินใจว่าโครงการดังกล่าวดีหรือไม่ดีอย่างไรหรือเป็นการค้นหาว่าผลของกิจกรรมที่วางไว้ในโครงการ ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ หรือความมุ่งหมายของโครงการหรือไม่ สอดคล้องกับสุขชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2541) ซึ่งกล่าวถึงการวิจัยประเมินผลโครงการ คือ กระบวนการแสวงหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ การดำเนินโครงการว่ามีขั้นตอนที่ตรงตามหลักเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ และบรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ รวมถึงมีอุปสรรคและผลกระทบในแง่ลบใดบ้าง และสมพิศ สุขแสน (2545) กล่าวว่า การประเมินผลโครงการ คือ กระบวนการที่มุ่งแสวงหาคำตอบว่านโยบาย แผนงาน โครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายหรือไม่ โดยมีเครื่องมือวัดที่เชื่อถือได้การนิยามความหมายของการประเมินผลข้างต้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับ

โสภกา แซ่ลี (2558) ที่ให้ความหมายการประเมินผล ว่า เป็นกระบวนการในการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลของการดำเนินโครงการและพิจารณาบ่งชี้ให้ทราบถึงจุดเด่นหรือจุดด้อยของโครงการอย่างมีระบบแล้วตัดสินใจว่าจะปรับปรุงแก้ไขโครงการนั้นเพื่อการดำเนินงานต่อไป หรือ ยุติการดำเนินงานโครงการนั้นเสีย หรือนำข้อมูล ปัญหา อุปสรรคที่พบในการประเมินโครงการนำไปใช้เป็นแนวทางดำเนินโครงการที่มีลักษณะใกล้เคียงกันต่อไป

ทัศนพล เรืองศิริ (2559) ได้กล่าวถึงความหมายของการประเมินผลไว้ว่า การประเมินผล เป็นกระบวนการในการตัดสินค่าของสิ่งใด ๆ ของผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจ โดยมีการนำสารสนเทศมาเทียบเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด และถือเป็นกระบวนการที่สำคัญในการบ่งชี้คุณค่าของโครงการหรือแผนงาน

จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การประเมินผล คือกระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้เกณฑ์ที่นำไปสู่การตัดสินหรือวินิจฉัย ที่สามารถบ่งชี้ได้ถึงคุณภาพของโครงการหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง พิจารณาระดับความสำเร็จของโครงการว่ามีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้หรือไม่ การดำเนินงานเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ รวมถึงมีอุปสรรคและผลกระทบ ด้านใดบ้าง เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจว่าควรมีการพัฒนาปรับปรุงในประเด็นใด จากความหมายที่นิยามไปคณะผู้วิจัยได้นำไปใช้ในการนิยามศัพท์ เพื่อให้มีความเข้าใจในการทำการประเมินผลมากยิ่งขึ้น

2.1.5.2 วัตถุประสงค์ของการประเมินผล

สถาบันพระปกเกล้า (2548) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการประเมินผล ว่า มีนักทฤษฎีแบ่งกลุ่มทฤษฎีการประเมินเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. กลุ่มประโยชน์นิยม (Utilitarianism) นักทฤษฎีในกลุ่มนี้เชื่อว่าเป้าหมายของการประเมินคือการสร้างประโยชน์แก่สังคม การประเมินจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อนำผลที่ได้จากการประเมินนั้นไปสร้างประโยชน์แก่สังคมและคนหมู่มาก

2. กลุ่มพหุนิยม (Pluralism) นักทฤษฎีในกลุ่มนี้เชื่อว่าเป้าหมายของการประเมินไม่ควรจะมีเพียงหนึ่งเดียว การประเมินควรเป็นสิ่งที่สามารถตอบสนองเป้าหมายได้หลายด้าน เช่นการประเมินเพื่อแสดงกลไกแห่งอำนาจในการติดตาม ควบคุม ดูแลการดำเนินงานต่าง ๆ เป็นต้น นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งได้รับ อิทธิพลจากแนวคิดสำนักอัจฉนัตติกญาณนิยม (Intuitionism)

ซึ่งเชื่อว่าเป้าหมายของการประเมินอยู่ที่ “การตัดสินใจคุณค่า” ของสิ่งของหรือเหตุการณ์ที่ทำให้การประเมินผ่านการใช้ความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญของผู้ประเมิน

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการประเมินผลนั้นมีหลากหลาย (Variety of practical reasons) ไม่ว่าจะเป็นการช่วยสนับสนุนการตัดสินใจ (Aid in decision) ว่าโครงการดังกล่าวจะดำเนินการต่อไปอย่างไร เพื่อปรับปรุง (Improved) เพื่อขยาย (Expanded) เพื่อลดหรือจำกัด (Curtailed) เพื่อเข้าถึงอรรถประโยชน์ (Utility) ของโครงการและการริเริ่มสิ่งใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการบริหาร (Administration) และการจัดการ (Management) โครงการ เพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับผู้สนับสนุนโครงการด้วยการสร้างความเป็นเหตุเป็นผลและสามารถตรวจสอบได้ (Accountability) นอกจากนั้น การประเมินยังช่วยเพิ่มความเป็นแก่นสาร (Substantive) และสนับสนุนองค์ความรู้ของระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์

2.1.5.3 วิธีการประเมินผล

สถาบันพระปกเกล้า (2548) ได้กล่าวถึงวิธีการประเมินว่า รอสซีและฟรีแมน กล่าวว่า ปัญหาสังคมโดยทั่วไปจะถูกจำแนกโดยผู้นำทางการเมืองและทางจริยธรรม (Political and moral leaders) รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ซึ่งผู้ประเมินจะมีบทบาทสำคัญในการนิยามและกำหนดธรรมชาติ (Natural) ขนาด (Size) และการแยกแยะสภาพปัญหา (Distribution of the problem) ผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ (Rossi and Freeman, 1993, 103) และโดยทั่วไป วิธีการประเมินถูกจำแนกออกเป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่

1. อัจฉนัตติกญาณนิยม (Subjectivism) แนวคิดของกลุ่มนี้เลือกใช้วิธีการเชิงธรรมชาติ (naturalistic approach) ซึ่งอยู่บนหลักการของวิธีดำเนินงานที่ยืดหยุ่น รวบรวมข้อมูลรอบด้านตามสภาพธรรมชาติและใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญของผู้ประเมินแต่ละคนเป็นเกณฑ์ในการสรุปผล วิธีการดังกล่าวตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่า การตัดสินใจอะไรจะจริงหรือเท็จ มีคุณค่าหรือไม่ เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับจิตของปัจเจกบุคคลว่าจะมองความจริงหรือคุณค่าอย่างไร ไม่มีมาตรการที่แน่นอนในการกำหนดคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้นในทางปฏิบัติผู้ประเมินจึงควรกำหนดมาตรฐาน หรือเกณฑ์ในการตัดสินใจคุณค่าขึ้นมาเองด้วยเหตุและผล ซึ่งการจะทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องอาศัยความรู้ ประสบการณ์ และความสามารถของแต่ละปัจเจกบุคคล

2. ปรนัยนิยม (Objectivism) วิธีการประเมินที่ถือเป็นลักษณะเฉพาะของแนวคิดนี้คือวิธีการเชิงระบบ (Systematic approach) ซึ่งเป็นวิธีการที่มีการวางแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน ใช้เครื่องมือที่มีมาตรฐานในการเก็บข้อมูล โดยมีความพยายามที่จะควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนให้มากที่สุด วิธีการดังกล่าวสะท้อนแนวคิดของกลุ่มที่เชื่อว่า มนุษย์สามารถรู้ว่าจะจริงหรือเท็จ มีคุณค่าหรือไม่ เป็นสิ่งที่

สามารถกำหนดเป็นมาตรการสากลได้ เพราะความจริงเป็นสิ่งสากล (universal) การสร้างเครื่องมือที่มีมาตรฐานจะนำไปสู่การค้นพบความจริงและคุณค่าของความจริงได้ ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้จากความรู้ ประสบการณ์ และที่สำคัญคือการผ่านการฝึกฝนอบรมของผู้ประเมิน

นอกจากการแบ่งวิธีการของการประเมินออกเป็น 2 มิติ คือ อัตนัยนิยม และปรนัยนิยม นักทฤษฎีการประเมินยังจัดประเภทของการประเมินออกอีก 2 มิติคือ มิติทางด้านวัตถุประสงค์ และมิติทางด้านวิธีการ มิติทั้งสองนำไปสู่การจัดประเภทการประเมินออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. การประเมินที่เน้นการตัดสินใจโดยใช้วิธีเชิงระบบ (Systematic decision-oriented evaluation หรือ SD Models) การประเมินประเภทนี้ เน้นการใช้วิธีเชิงระบบเพื่อการเสนอสารสนเทศที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องสำหรับการตัดสินใจ

2. การประเมินที่เน้นการตัดสินใจโดยใช้วิธีเชิงธรรมชาติ (Naturalistic decision-oriented evaluation หรือ ND Models) การประเมินประเภทนี้ เน้นการใช้วิธีธรรมชาติเพื่อการเสนอสารสนเทศที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องสำหรับการตัดสินใจ

3. การประเมินที่เน้นการตัดสินคุณค่าโดยใช้วิธีเชิงระบบ (Systematic value-oriented evaluation หรือ SV Models) การประเมินประเภทนี้ เน้นการใช้วิธีเชิงระบบเพื่อให้นักประเมินทำการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่มุ่งประเมิน

4. การประเมินที่เน้นการตัดสินคุณค่าโดยวิธีเชิงธรรมชาติ (Naturalistic value-oriented evaluation หรือ NV Models) การประเมินประเภทนี้ เน้นการใช้วิธีเชิงธรรมชาติเพื่อให้นักประเมินทำการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่มุ่งประเมิน

สรุปว่า วิธีการประเมินนั้นมีหลายวิธี โดยจะครอบคลุมในวิธีการประเมินที่เน้นการวางแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน และวิธีดำเนินงานที่ยืดหยุ่นเพื่อให้ได้ผลการประเมินตามที่ต้องการ

2.1.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

องอาจ นัยวัฒน์ (2551) ได้กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่ทำโดยนักวิจัยและคณะบุคคลที่เป็นผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กร หรือชุมชน โดยมี จุดมุ่งหมายหลักเพื่อนำผลการศึกษาวิจัยที่ค้นพบหรือสรรค์สร้างขึ้นไปใช้ปรับปรุงแก้ปัญหา หรือพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานได้อย่างทันต่อเหตุการณ์ สอดคล้องกับสภาพ ปัญหาที่ต้องการแก้ไข รวมทั้งกลมกลืนกับโครงสร้างการบริหารงาน ตลอดจนบริบททาง ด้านสังคมและวัฒนธรรมและด้านอื่นๆ ที่แวดล้อมหรือเกิดขึ้นในสถานที่เหล่านั้น

เคมมิส และแมคทาากาท (1988, อ้างถึงใน นิวัชร ละเอียดนิล, 2561, น.68-69) ได้กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยที่ไม่ได้แตกต่างไปจากการวิจัยอื่น ๆ ในเชิงเทคนิค แต่แตกต่างในด้านวิธีการ ซึ่งวิธีการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การทำงานที่เป็นการสะท้อนผลการปฏิบัติงานของตนเองที่เป็นวงจรแบบขดลวด (Spiral of Self-Reflecting) โดยเริ่มต้นที่ขั้นตอนการวางแผน (planning) การปฏิบัติ (action) การสังเกต (observing) และการสะท้อนกลับ (reflecting) เป็นการวิจัยที่จำเป็นต้อง อาศัยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสะท้อนกลับเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนา

นอกจากนี้ นิวัชร ละเอียดนิล (2561) ได้กล่าวอีกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการศึกษารวบรวม หรือการแสวงหาข้อเท็จจริงเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ ทั้งในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานในขอบข่ายที่รับผิดชอบ โดยผู้วิจัยสามารถดำเนินการได้หลาย ๆ ครั้ง จนกระทั่งผลการปฏิบัติงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไข

ปัญหาที่ประสบอยู่ได้สำเร็จโดยกำหนด ขั้นตอนของการวิจัยประกอบด้วย การวางแผน (plan) การปฏิบัติ (action) การสังเกต (observation) และการสะท้อนกลับ (reflection) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุง คุณภาพองค์การ ประชาชน ชุมชน และชีวิตครอบครัว (Stringer. 1999; Cited in Creswell. 2002) สิ่งสำคัญคือ การใช้กระบวนการวิจัยเพื่อส่งเสริมจุดมุ่งหมายของความเสมอภาค และความเป็นประชาธิปไตย เปิดกว้างให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเกิดความร่วมมือในการตัดสินใจ มีความเห็นร่วมกัน ทั้งในฐานะผู้ที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับองค์การและเป็นผู้ร่วมกระทำกิจกรรมการวิจัยบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ ในทางการเมือง การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังมีจุดเน้นที่การกระจายอำนาจทางการเมืองไปสู่ประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการออกแบบและกำหนดวิธีการปฏิบัติในโครงการวิจัยนั้น การร่วมกันปฏิบัติในการดำเนินการ วิจัยเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการวิจัยรูปแบบนี้ โดยอาศัยกระบวนการวิจัยตามแนวทางของ เคมมิสและ แมคคาร์ทาร์ต (Kamnis & McTaggart. 1988) ในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ เนื่องจาก มีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการวิจัยที่ชัดเจน มีลักษณะเป็นเกลียววงจรต่อเนื่องกันไป โดยเริ่มตั้งแต่ การวางแผน การปรับปรุงแผน การปฏิบัติและการสังเกต การสะท้อนผลการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยจะเข้ามามีส่วน ร่วมในทุกขั้นตอนของเกลียววงจรและเมื่อสะท้อนผลการปฏิบัติแล้วก็จะร่วมกันวางแผนและดำเนินการต่อไป ในสิ่งที่ทุกคนเห็นว่าน่าจะปรับปรุง หรือเพิ่มเติมในสิ่งที่ยังขาด และหมุนตามเกลียววงจรในรอบต่อไป จนกว่าผู้ร่วมวิจัยเห็นเห็นว่าสิ่งที่ดำเนินการนั้น ประสบความสำเร็จแล้วจึงจะหยุดเกลียววงจรนั้น โดยขั้นตอน หลักของกระบวนการแสวงหาความรู้ด้วยการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการจำแนกกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก คือ (1) การวางแผนงาน (Planning) (2) การลงมือปฏิบัติงาน (Action) (3) การสังเกตผลการปฏิบัติงาน (Observation) และ (4) การสะท้อนกลับการปฏิบัติงาน (Reflection) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดแนวทางปฏิบัติการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ประกอบกับการ ระลึกถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขตามประสบการณ์ทั้ง ทางตรงและทางอ้อมของผู้วางแผน ภายใต้การไตร่ตรองถึงปัจจัยสนับสนุน ขัดขวางความสำเร็จในการแก้ไข ปัญหาการต่อต้าน รวมทั้งสภาวะการณ์เงื่อนไขอื่น ๆ ที่แวดล้อมปัญหาอยู่ในเวลานั้น โดยทั่วไปการวางแผน จะต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่น ทั้งนี้เพื่อจะสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต

2. การปฏิบัติการ (Action) เป็นการลงมือดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้อย่าง ระมัดระวังและควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามที่ระบุไว้ในแผนอย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงการปฏิบัติ ตามแผนที่กำหนดไว้มีโอกาสแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและข้อจำกัดของสภาวะการณ์เวลานั้นได้ ด้วยเหตุนี้ แผนปฏิบัติการที่ดีจะต้องมีลักษณะเป็นเพียงแผนชั่วคราว ซึ่งเปิดช่องให้ผู้ปฏิบัติการสามารถปรับเปลี่ยนได้ ตามเงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นอยู่ในขณะนั้น การปฏิบัติการที่ดีจะต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตร ภายใต้การใช้ดุลยพินิจในการตัดสินใจ

3. การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานที่ได้ลงมือกระทำลงไป รวมทั้งสังเกตการณ์ปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยอุปสรรคการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ ตลอดจนประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่าง ปฏิบัติการตามแผนว่ามีสภาพหรือลักษณะเป็นอย่างไร การสังเกตการณ์ที่ดีจะต้องมีการวางแผนไว้ก่อน ล่วงหน้าอย่างคร่าว ๆ โดยจะต้องมีขอบเขตไม่แคบหรือจำกัดจนเกินไป เพื่อจะได้เป็นแนวทางสำหรับการ สะท้อนกลับกระบวนการและผลการปฏิบัติที่จะเกิดขึ้นตามมา

4. การสะท้อนกลับ (Reflection) เป็นการให้ ข้อมูลถึงการกระทำตามที่บันทึก ข้อมูลไว้จากการสังเกตในเชิงวิพากษ์กระบวนการและผลการปฏิบัติงานตามที่วางแผนไว้ตลอดจนการ วิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคการพัฒนา รวมทั้งประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่า เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การสะท้อนกลับโดยอาศัยกระบวนการกลุ่มในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ หรือประเมินผลการปฏิบัติงานระหว่างบุคคลที่มีส่วนร่วมในการวิจัย จะเป็นวิธีการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงาน ตามแนวทางดั้งเดิมไปเป็นการปฏิบัติงานตามวิธีการใหม่ ซึ่งใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทบทวนและ ปรับปรุงวางแผนปฏิบัติการในวงจรกระบวนการวิจัยในรอบหรือเกลียวต่อไป

และ สัญญา ยีอราน และ คิวโลซ วนรัตน์วิจิตร (2561) ได้กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมว่า ในปัจจุบันนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้มีการกล่าวถึงกันอย่างกว้างขวางและ ได้มีการนำไปใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการวิจัยเพื่อพัฒนา จากรากฐานของชุมชน สถานศึกษา สถาบัน หรือ องค์กรต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชนสู่การพัฒนาเป็นนโยบาย ซึ่งได้มีนักวิชาการให้ความหมายของการวิจัย เชิงปฏิบัติการไว้ดังเช่น Koch & Kralik (2006) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ว่าเป็นกระบวนการ ซึ่งตัวเรา นักวิจัย และผู้มีส่วนร่วม ร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบในวงรอบเพื่อการสำรวจ ความวิตกกังวล การเรียกร้องหรือปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อหรือทำลายชีวิตของผู้คน ความร่วมมือกันทำงานจะ สะท้อนถึงวิธีการเปลี่ยนสถานการณ์ หรือการสร้างความสามารถ โดยที่ Phuangsomjit (2014) ให้ความหมายว่าเป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางการแก้ปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผล โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลาง และมุ่งสร้างพลังอำนาจให้กับประชาชน โดยทุกขั้นตอนมีสมาชิกของชุมชนเข้าร่วมด้วย ดังนั้นโดยสรุป การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการวิจัยที่มุ่งศึกษาชุมชนด้วยนักวิจัยร่วมกับ ผู้มีส่วนร่วม ร่วมกันทำงานกันอย่างเป็นระบบผ่านวงรอบ ด้วยการเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางการแก้ปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผล สะท้อนถึงวิธีการเปลี่ยนสถานการณ์หรือการสร้างความสามารถของชุมชน โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลาง และทุกขั้นตอนมีสมาชิกของชุมชนเข้าร่วมด้วย

กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็น กระบวนการที่ใช้ในการผลิต การกระจายความรู้ รวมทั้งเป้าหมายของการปรับปรุงขีดความสามารถและการ ปฏิบัติ ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในทางปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นจริงทางสังคม ผ่านทาง นักวิจัย กลุ่มผู้มีส่วนร่วมและกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบ มีส่วนร่วมถึงประเด็นปัญหาตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการ การวิเคราะห์และการประยุกต์ใช้ ผลของการวิจัย การเจริญเติบโตและการพัฒนาของผู้มีส่วน ร่วมเป็นส่วนสำคัญในการออกแบบผลลัพธ์ที่ต้องการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยทั้ง 5 ขั้นตอนหลักประกอบด้วย

1. การจัดการประสบการณ์อย่างเป็นระบบ (Systematizing experience) โดยอาศัยการ จัดการและการประเมินประสบการณ์อย่างมีส่วนร่วม เป็นข้อเสนอของระเบียบวิธีการที่จะทำให้เป็นไปได้ ด้วยการทบทวนแนวปฏิบัติและแบ่งปันข้อมูลร่วมกัน ประกอบด้วยผู้ที่มีประสบการณ์ตรงอย่างเหมาะสม เป็นวิธีการใหม่ในการเรียนรู้ ข้อเสนอแนะสำหรับข้อเสนอใหม่และในวาระการประชุม สร้างองค์ความรู้แบบ ใหม่ผ่านการสะท้อนและด้านวิชาการและการปฏิบัติจริงร่วมกัน ด้วยการทบทวนเหตุการณ์หรือประสบการณ์ ที่ผ่านมาและ มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา

การจัดการประสบการณ์อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยการทำงานโดยการรวบรวมทั้งเอกสาร ข้อมูลเพื่อเริ่มต้นการจดจำ และการแพร่กระจายความคิดริเริ่มของการแข่งขันความต้านทาน การสร้างและ ประสิทธิภาพของรูปแบบใหม่ของการอยู่ร่วมกัน และการพัฒนาที่ทำโดยกลุ่มและการเคลื่อนไหวการ

ดำเนินงานในระดับท้องถิ่นระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับโลก และการสร้างความรู้ภาพรวม เริ่มต้นจากการกระทำ/ประสบการณ์ที่ได้รับมาซึ่งเป็นไปได้ เพื่อเปิดช่องว่างสำหรับการเปรียบเทียบ การสะท้อนและการอธิบายรายละเอียดของรูปแบบความรู้ใหม่ ๆ และระเบียบวิธีการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทุกคนมีการใช้เพื่อปรับปรุงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสำหรับสภาพแวดล้อมที่เท่าเทียมและเป็นธรรม

2. การวิเคราะห์โดยการมีส่วนร่วม และการจัดการแก้ปัญหา (Collectively analyzing and problematizing) การจัดการวิเคราะห์อย่างมีส่วนร่วมของความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบ ปัญหาหรือสาเหตุและทฤษฎี ด้วยการกำหนดแนวทางปฏิบัติการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากข้อมูลการจัดการประสบการณ์อย่างเป็นระบบ

3. การสะท้อนกลับ และการเลือกปฏิบัติ (Reflecting on and choosing action) พิจารณาทางเลือกของปฏิบัติการและการระบุปฏิบัติการนั้น เป็นการให้ข้อมูลถึงผลการวิเคราะห์และแนวทางการจัดการแก้ปัญหา ที่เหมาะสม เพื่อดำเนินการตามกลยุทธ์หรือกลวิธี ผ่านแผนงานและโครงการในการดำเนินกิจกรรมที่วางไว้ โดย ต้องมีความยืดหยุ่นตามบริบทของชุมชน การสะท้อนกลับอาศัยกระบวนการกลุ่มในลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์หรือประเมินแนวทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้าตามความเหมาะสม

4. การดำเนินการและการประเมินผลการปฏิบัติการ (Taking and evaluating action) เป็นการปฏิบัติตามแนวทางที่ได้เลือกไว้ และดำเนินการตามลำดับขั้นตอนสู่การเปลี่ยนแปลง และสิ่งสำคัญที่ต้องทำคือการสังเกตการณ์ และการสะท้อนในตอนท้ายของแต่ละรอบและเชื่อมโยงข้อสรุปใด ๆ กับปัญหาหรือคำถามที่ตั้งไว้ จากนั้นสามารถพิจารณาผลของการดำเนินงานรอบอื่นต่อไป เพื่อให้มีเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้น และพัฒนากลยุทธ์ต่อไป ปรับแต่งหรือพัฒนาคำถามใหม่ สรุปโครงการวิจัยนี้บางส่วนหรือทั้งหมด

5. การเรียนรู้อย่างเป็นระบบ (Systematizing learning) เรียนรู้จากกระบวนการจัดการ การตรวจสอบ การแบ่งปันความรู้ใหม่ เขียนสรุปรายงาน และหาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับข้อสรุปหรือเรื่องราวจากชุมชน ก่อนแจกจ่าย การสร้างดีวีดีหรือวิดีโอ และการนำเสนอเอกสารร่างไปยังชุมชนก่อนที่จะจบและแจกจ่าย นอกจากนี้ยังสามารถใช้บทละคร เพลง บทกวี บทละครและผลงานศิลปะเพื่อแบ่งปันสิ่งที่ได้พบขึ้นอยู่กับบริบท อาจต้อง มีการตีความประกอบบางอย่างเพื่อให้ผู้ชมได้รับรู้ จัดการประชุมอย่างน้อยหนึ่งครั้งสำหรับผู้มีส่วนร่วมทั้งจากองค์กรและชุมชนเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ผ่านทางบทสรุปหรือแผนภาพที่เปิดเผยเพื่อชี้แจงและปรับปรุงต่อไป

วิธีการและเครื่องมือ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีการใช้วิธีการต่าง ๆ และมีความหลากหลายของเครื่องมือ การเลือกใช้ให้มีความเหมาะสม และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ตัวอย่างเช่น การทำแผนที่แบบมีส่วนร่วม (Participatory mapping) ใช้ในการร่างและตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและประสบการณ์ อาจจะถูกนำมาใช้เพื่อบ่งชี้พื้นที่ของปัญหา และพื้นที่เสี่ยงเพื่อการวิเคราะห์การเข้าถึงบริการและสิทธิประโยชน์ของกลุ่มทางสังคม โดยเฉพาะเมื่อรวมกับการทำแผนที่ทางสังคม (Social mapping) สามารถนำไประบุข้อเสนอสำหรับการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และบริการที่มีอยู่ หรือการใช้แผนภูมิขนาดพกพา (Pocket chart) เป็นเครื่องมือสืบสวนที่ใช้ในการเก็บรวบรวมระหว่งการอภิปรายกลุ่มและในการจัดระเบียบข้อมูลระดับชุมชน เป็นวิธีการที่มีประโยชน์สำหรับผู้เข้าร่วมที่มีระดับความรู้น้อย รหัสรูปภาพ (Picture Codes) เป็นภาพเดี่ยวที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ เจ็บป่วยหรือปัญหาที่สามารถนำมาใช้สำหรับกระตุ้นการอภิปรายเกี่ยวกับสภาพระบบการทำงาน สาเหตุและการปฏิบัติที่ต้องดำเนินการ สามารถนำมาใช้เพื่อหาหรือและเพิ่มเติมข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่สนใจ และมีความสำคัญหรือฝังลึกอยู่ภายใน อย่างไรก็ตาม ควรใช้วิธีการที่ได้รับเลือกอย่างน้อยสามวิธีเพื่อหาข้อจำกัดของแต่ละบุคคลเพื่อให้มีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสามเส้า และการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น (Streubert & Carpenter,1995)

การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการบันทึกข้อมูล การสัมภาษณ์ การบันทึกประจำวันและบันทึกส่วนบุคคล แบบสอบถาม และการสำรวจเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการสร้างข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Gillis & Jackson, 2002; McNiff & Whitehead, 2011) ซึ่งวิธีการที่อ้างถึงมากที่สุด ในบทความของการวิจัย ได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ (MacDonald, 2012)

การสนทนากลุ่ม (Focus groups) ได้รับการพิจารณาว่าเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นปรากฏการณ์ทางสังคม และเป็นรูปแบบของการสัมภาษณ์กลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากการสื่อสารระหว่างผู้เข้าร่วมการวิจัย เพื่อที่จะสร้างข้อมูลขึ้นมา (Kitzinger, 1995) การสนทนากลุ่มประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 7 ถึง 12 คน ที่มีลักษณะเฉพาะของการแบ่งปันข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับจุดเน้นของการศึกษา (Marshall & Rossman, 2006) จำนวนกลุ่มเล็ก ๆ ในการสนทนากลุ่ม ช่วยให้สภาพแวดล้อมในการสื่อสารที่ดีในกลุ่มผู้เข้าร่วมทั้งหมด ทำให้สามารถได้ข้อมูลที่มีศักยภาพสำหรับใช้เป็นประโยชน์ได้ ในช่วงการสนทนากลุ่ม นักวิจัยสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการอภิปรายและมุมมองที่แตกต่างกัน (Marshall & Rossman, 2016) ในความคิดเห็นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับการยอมรับและมีคุณค่าเนื่องจากผู้เข้าร่วมทุกคนมีโอกาสสื่อสารกัน

การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบใหม่ในการสืบสวน และเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ซึ่งใช้โดยทั่วไปในการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Marshall & Rossman, 2016) ช่วยให้ นักวิจัยสามารถเข้าถึงหัวข้อวิจัยได้อย่างเสรีในสถานการณ์ทางสังคม และทำให้สนใจบริบทของสภาพแวดล้อมทางสังคมในหน้าที่ของแต่ละบุคคลโดยการบันทึกพฤติกรรมของมนุษย์เชิงวัตถุวิสัยและเชิงจิตวิสัย (Gillis & Jackson, 2002) นักวิจัยกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่ได้รับการสังเกตและฝังลึกอยู่ในการจัดการ การได้ยิน การมองเห็น และประสบการณ์ความเป็นจริงของสถานการณ์ทางสังคมร่วมกับผู้เข้าร่วม (Marshall & Rossman, 2016) ดังนั้น นักวิจัยในฐานะผู้ร่วมสังเกตการณ์จึงไม่เพียงแต่สังเกตกิจกรรมผู้เข้าร่วม และด้านกายภาพของสถานการณ์เท่านั้น แต่ยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์ทางสังคมนั้น การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมต้องมีการบันทึกอย่างเป็นระบบ และบันทึกเหตุการณ์ พฤติกรรมและวัตถุวิสัยต่าง ๆ ในการจัดสังคมโดยใช้บันทึกข้อมูลรายละเอียดและมีความครอบคลุม (Marshall & Rossman, 2006) นักวิจัยได้รับความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาในสถานการณ์ทางสังคม (Gillis & Jackson, 2002) เป็นผลให้นักวิจัยได้รับมุมมองที่กว้างขึ้นเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น และมีโอกาสที่จะเปิดเผยรายละเอียดสิ่งที่ได้รับจากการสื่อสารและสิ่งที่เป็นนัยสำคัญในสถานการณ์

การสัมภาษณ์ (Interviews) เป็นวิธีการที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถอธิบายสถานการณ์ของพวกเขาได้ (Stringer, 2007) การสัมภาษณ์เป็นแนวทางทางทฤษฎีเพื่อการรวบรวมข้อมูล รูปแบบการมีส่วนร่วมของการสอบถามรายละเอียด และเป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์ของมนุษย์ (Kaufman, 1992; Kvale, 1996) ตามที่ Reinhartz (1992) ได้ กล่าวไว้ว่า “การสัมภาษณ์สนับสนุนนักวิจัยให้เข้าถึงแนวคิด ความคิดและความทรงจำของบุคคลในคำพูดของตัวเองมากกว่าคำพูดของนักวิจัย” นักวิจัยสำรวจหัวข้อทั่วไปบางส่วน เพื่อช่วยในการเปิดเผยมุมมองของผู้เข้าร่วม แต่แสดงให้เห็นถึงความเคารพต่อกรอบของผู้เข้าร่วมและโครงสร้างการตอบสนอง (Marshall & Rossman, 2006) ท้ายที่สุดการสัมภาษณ์คือ “ปฏิสัมพันธ์ของการสนทนาแบบเผชิญหน้าต่อหน้า” ที่นักวิจัยพยายามที่จะล้วงเอาข้อมูลจากผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยปกติมักจะผ่านการซักถามโดยตรง (Gillis & Jackson, 2002) ทั้งผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมแบ่งปัน และเรียนรู้ตลอดกระบวนการสัมภาษณ์ ในลักษณะการแลกเปลี่ยนกัน อีกทั้งตลอดกระบวนการวิจัยผู้เข้าร่วมทั้งหมดมีส่วนร่วมในการพัฒนาคู่มือการ

สัมภาษณ์ รวมทั้งข้อมูลการวิเคราะห์ เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับคำถามสัมภาษณ์จะได้รับการจัดทำอย่างรอบคอบ เพื่อให้มั่นใจว่าผู้เข้าอบรมจะได้รับโอกาสสูงสุดในการนำเสนอเหตุการณ์และปรากฏการณ์ในทัศนะของพวกเขาและดำเนินตามเอกสารที่บันทึกเรื่องราวของพวกเขาที่ได้เลือกไว้ (Stringer, 2007)

อย่างไรก็ตามยังมีวิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอีกหลายประเภท เช่น แผนภาพของเวน (Venn diagram), แผนผังใยแมงมุม (Spider diagram), การจัดลำดับความอยู่เป็นสุข (Well-being ranking) การจัดลำดับความชอบ (Preference ranking) การจัดลำดับเมตริก (Matrix ranking) เมตริกคะแนน (Matrix scoring) การจัดลำดับเป็นคู่ (Pairwise ranking) แบบสอบถามแบบกลุ่ม (Collective questionnaires) ปฏิทินฤดูกาล (Seasonal calendar) กำหนดการทำงานประจำวัน (Daily work schedules) ประวัติชีวิต (Life histories) เรื่องเล่า (Narratives) และเล่าเรื่อง (Storytelling) เป็นต้น จะเห็นว่าวิธีการและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมการวิจัยจะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา การเก็บข้อมูลบางวิธีต้องใช้เทคนิคและเครื่องมือหลายอย่างรวมกัน เพื่อความเข้าใจในสภาพและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างแท้จริง

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 สุวดี วรวิทย์พินิต และคณะ (2560) ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า 1) ศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชร ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่อยู่ท่ามกลางหุบเขา และติดทะเล ประชาชนส่วนใหญ่ มีอาชีพทางการเกษตรและปศุสัตว์ และมีการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสนใจที่จะรู้แสวงหาความรู้ใหม่เสมอ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแบบวิถีเมืองเพชรของจังหวัดเพชรบุรี ยังมีบทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรในพื้นที่และนอกพื้นที่ 2) รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พัฒนาขึ้น คือ “PETCH Model” มี 5 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ Participation (การมีส่วนร่วม) Evolution enough (ความพอเพียง) Technology (การนำเอาเทคโนโลยีและหลักวิทยาศาสตร์มาปฏิบัติ) Community (ชุมชน) และ Harmony (ความกลมกลืน) 3) ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพบว่ารูปแบบการพัฒนาจะต้องดำเนินควบคู่ไปกับภูมิปัญญาเป็นความรู้ดั้งเดิมอันประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กับการทำมาหาเลี้ยงชีพ และ 4) การประเมินและปรับปรุงรูปแบบ การจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชร ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าภาพรวมอยู่ระดับมาก

2.2.2 เปรม เดชแก้ว และคณะ (2565) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพร สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานีชุมพร การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ 2) พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ 3) ตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ การวิจัยเป็นแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ โรงเรียนที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดชุมพร จำนวน 5 โรงเรียน โดยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด 2) รูปแบบประกอบด้วย (1) หลักการ (2) วัตถุประสงค์ (3) ระบบงานและกลไก และ (4) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้และ 3) รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้มีความเหมาะสมโดยรวมอยู่ในระดับมาก

2.2.3 เมธาพันธ์ นิลแก้ว และคณะ (2564) ได้ทำการวิจัยเรื่อง โคนง นา พัฒนาชุมชน: การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากในเขตพื้นที่ความเป็นเมืองสูง การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ โคนง นา พัฒนาชุมชน : การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากในเขตพื้นที่ความเป็นเมืองสูง โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อวิเคราะห์โอกาสและศักยภาพในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ในเขตพื้นที่ความเป็นเมืองสูง (2) เพื่อจัดการความรู้ในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ที่ประสบผลสำเร็จ และ (3) เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากในเขตพื้นที่ความเป็นเมืองสูง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการในพื้นที่อตุลย์คลองหลวง ฟาร์มเห็ด ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ได้รับงบประมาณในการพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ โคนง นา โมเดล เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย คือ คณะกรรมการของศูนย์การเรียนรู้ หน่วยงานราชการและกลุ่มองค์กรที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม และเครือข่ายต่าง ๆ ที่เป็นภาคีในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ โดยการใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ การวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

1. โอกาสและศักยภาพในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ในเขตพื้นที่ความเป็นเมืองสูง ของ อตุลย์คลองหลวงฟาร์มเห็ด คือ องค์กรความรู้และภูมิปัญญาที่มี ทักษะในการถ่ายทอดความรู้ สภาพพื้นที่เหมาะสมกับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ และโอกาสที่ได้รับจาก 7 ภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคศาสนา ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคสื่อมวลชน ช่วยส่งเสริมให้ศูนย์การเรียนรู้มีการพัฒนาได้อย่างดี
2. การจัดการความรู้ในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ที่ประสบความสำเร็จ มาจากการดำเนินการตามกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การบ่งชี้ความรู้ มีการดำเนินกิจกรรมอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง เพื่อให้ศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์เรียนรู้ที่มีชีวิต สอดคล้องกับเป้าหมายของศูนย์ฯ (2) การสร้างและแสวงหาความรู้ มีการหาความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกอยู่เสมอ และรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ (3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ มีการจัดเก็บความรู้เป็นหมวดหมู่โดยนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ (4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ ดำเนินการปรับปรุงรูปแบบเอกสารความรู้ให้เป็นมาตรฐาน (5) การเข้าถึงความรู้ จัดทำสื่อเอกสารที่สมาชิกและบุคคลภายนอกสามารถเข้าถึงได้ (6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ บุคลากรแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ (7) การเรียนรู้ สมาชิกภายในศูนย์ได้รับการกระตุ้นจากกิจกรรมที่ปฏิบัติ และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

3. รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบทฤษฎีใหม่ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากในเขตพื้นที่ความเป็นเมืองสูง โดยได้ใช้ชื่อรูปแบบว่า “URD Model” ซึ่งมาจากการที่อตุลย์คลองหลวงฟาร์มเห็ดได้นำศาสตร์พระราชามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศูนย์จนประสบความสำเร็จ U คือ Understand หมายถึง ความเข้าใจ มีความเข้าใจในจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและศักยภาพ ความเข้าใจในองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เข้าใจในบริบท วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชน ความเข้าใจในองค์ประกอบและบทบาทหน้าที่ของศูนย์ฯ ความเข้าใจในความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ความเข้าใจในเทคโนโลยี ความเข้าใจในการสร้างภาคีเครือข่าย และความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน โดย R คือ Reach หมายถึง เข้าถึง มีการเข้าถึงแหล่งความรู้ งบประมาณ ประชาชน กิจกรรมของชุมชน สื่อประชาสัมพันธ์ ภาคีเครือข่าย และเข้าถึงชุมชน และ D คือ Development หมายถึง การพัฒนา โดยต้องมีการพัฒนากิจกรรมและการถ่ายทอดองค์ความรู้

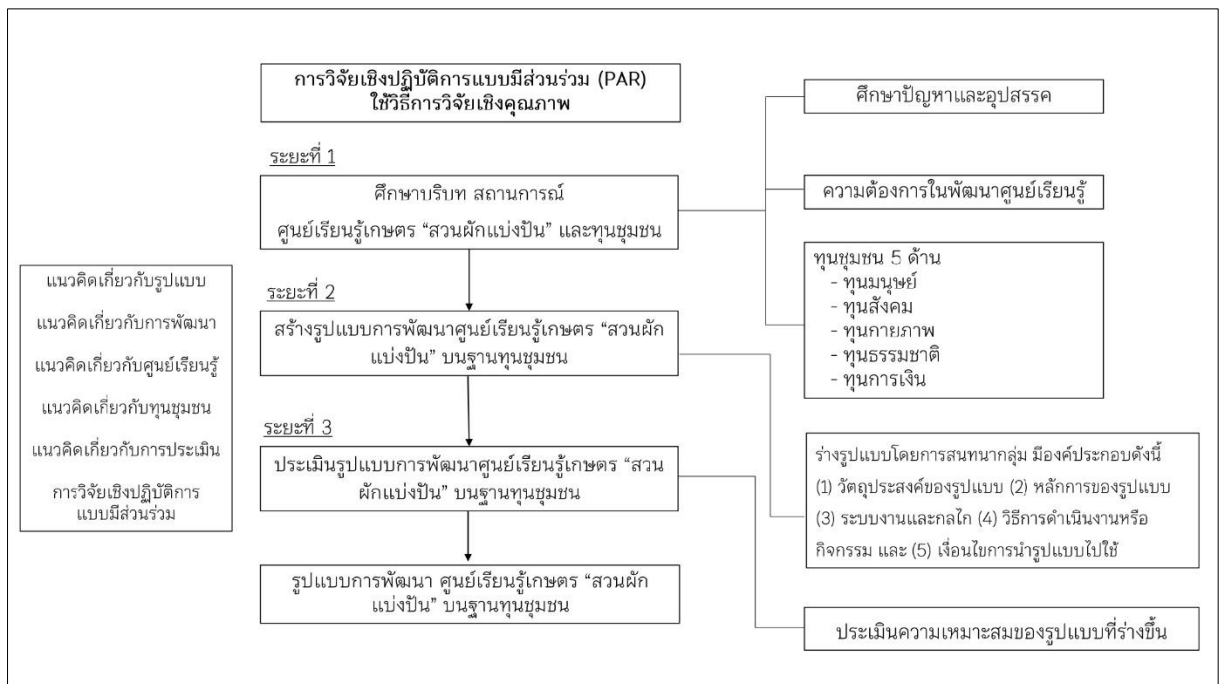
การพัฒนากิจกรรมให้มีความน่าสนใจ การพัฒนาการบริหารจัดการให้เป็นระบบ การพัฒนาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาที่ส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

2.2.4 วันชัย ธรรมสังการ และคณะ (2565) ได้ทำการวิจัยเรื่องทุนชุมชนและศักยภาพในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ทุนชุมชนและศักยภาพการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นตำบลแห่งหนึ่ง ในอำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส ด้วยวิธีเชิงคุณภาพ (qualitative approach) โดยใช้แนวทางการวิจัยแบบกรณีศึกษา (case study) เป็นการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง (key informants) จำนวน 20 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยเทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participatory observation) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผลการศึกษาพบว่า 1) ทุนชุมชนที่มีผลต่อการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) ทุนมนุษย์ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และแรงงานในชุมชน (2) ทุนสังคม มีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (3) ทุนกายภาพ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนจัดสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในลักษณะของโครงสร้างพื้นฐาน (4) ทุนธรรมชาติ ที่ดิน น้ำ ป่า อากาศ ที่สมบูรณ์ (5) ทุนการเงิน และ (6) ทุนทางวัฒนธรรม ความรู้ภูมิปัญญา ประเพณี และ 2) ศักยภาพในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย (1) ศักยภาพในการจัดการตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2) ศักยภาพในการจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจ และ (3) ศักยภาพในการจัดการตนเองด้านสังคม

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำงานวิจัยดังกล่าวมาใช้โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาวางแผนและดำเนินการกระบวนการวิจัย รวมถึงเครื่องมือจากงานวิจัย

2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยคณะผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้ในการศึกษาวิจัย สามารถนำมาสรุปกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

ภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน บ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คณะผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) และมีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative data) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย คณะผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และระยะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ระยะก่อนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3.2 ระยะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3.1 ระยะก่อนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาในระยะแรกนี้ เป็นการศึกษาก่อนเข้าการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นระยะของการค้นหาพื้นที่การวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย คณะผู้วิจัยดำเนินการเลือกพื้นที่จากในเขตการให้บริการของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก ที่เป็นต้นแบบหรือตัวอย่างความสำเร็จในงานพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการติดต่อประสานไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องและสอบถามข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ ๆ มีความพร้อมในการเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยคณะผู้วิจัยติดต่อประสานงานไปยังสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและประสานงานสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอท่าเรือ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการสนับสนุนการดำเนินการวิจัย และนำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนเพื่อกับกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยในครั้งนี้ พูดคุยแนะนำตัวต่อชุมชน เพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และความต้องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัย

3.1.2 การสำรวจและศึกษาชุมชน การศึกษาข้อมูลทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมือง โดยการศึกษาจากเอกสารและการพูดคุยทางไม่เป็นทางการกับผู้นำและคนในชุมชน

3.2.3 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับคณะผู้วิจัย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) เตรียมกลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) (2) เตรียมผู้นำที่จะมาเป็นนักวิจัยร่วมกับคณะผู้วิจัยของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก และ (3) เตรียมคณะผู้วิจัยหลัก (เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก)

3.2 ระยะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การดำเนินการศึกษาในระยะดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินการวิจัยดังนี้

3.2.1 ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน โดยวิธีการจะใช้การอภิปรายถกปัญหา (Dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน สนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดการดำเนินการวิจัย

3.2.2 นำเสนอปัญหาที่มาจาก การพูดคุย การอภิปรายถกปัญหา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน และสนทนาร่วมกับกันคนในชุมชน เพื่อหาข้อสรุปในการกำหนดประเด็นการวิจัย และนำเสนอประเด็นการศึกษาวิจัยต่อชุมชน

3.2.3 ดำเนินการวิจัยรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน แบ่งเป็น 3 ระยะตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และศึกษาทุนชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนกายภาพ และทุนเงิน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในระยะที่ 1 เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งภายในและภายนอกชุมชน คือ คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ สมาชิกศูนย์ผู้ได้รับการจัดสรรพื้นที่ในการปลูกพืชผักสวนครัวในศูนย์เรียนรู้ และภาคเครือข่ายภาครัฐและเอกชน จำนวนรวม 15 คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในระยะที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และศึกษาทุนชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนกายภาพ และทุนเงิน ผู้วิจัยใช้ประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการวิจัย

2.1 การสร้างเครื่องมือการวิจัย

2.1.1 ศึกษาทฤษฎีจากเอกสาร วรรณกรรม และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนและการพัฒนาชุมชนด้วยทุนชุมชน

2.1.2 กำหนดกรอบแนวทางในการสร้างประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบ สัมภาษณ์เชิงลึกให้ครอบคลุมเนื้อหาและสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.1.3 จัดทำประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งผู้วิจัยได้ จัดทำขึ้นตามกรอบแนวคิดในการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้กำหนดไว้

2.1.4 นำประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเสนอที่ปรึกษาและ หัวหน้ากลุ่มงานตรวจสอบความถูกต้องและความชัดเจนของประเด็นคำถาม หลังจากนั้นจึงนำมาแก้ไข ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะให้ถูกต้องสมบูรณ์

2.1.5 แก้ไขปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ และ ผิดพลาด โดยตรวจสอบประเด็นคำถามและโครงสร้าง ให้มีความสมบูรณ์และเที่ยงตรง

2.2 เนื้อหาของเครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก มีเนื้อหา ครอบคลุมในประเด็นหลักที่ต้องการศึกษา ได้แก่

- สภาพโดยทั่วไปของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน”
- แนวทางการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน
- จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และอุปสรรค ของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน”
- แนวทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน
- ทุนชุมชนของชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยแนะนำตัว สนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลถึงความสำคัญของการวิจัยในระยะที่ 1 และขอ อนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตถ่ายภาพเพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิง ประกอบการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่า ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้ เป็นความลับ และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ช่วง ในช่วงแรก เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกลุ่ม ๆ ละ 3 คน ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลไม่เกิน 90 นาที และช่วงที่สอง เป็นการจัดเวทีสนทนากลุ่ม ณ ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบล ท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้สรุปรวมข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ ซึ่งนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ประกอบกับการถอดเทปเสียงที่ได้จากการบันทึกในสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและมีความลึกของข้อมูลมากขึ้น ตรวจสอบความถูกต้อง และความครบถ้วนของข้อมูลอีกครั้งว่ามีความคลาดเคลื่อนของข้อมูลหรือไม่ ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ จากนั้นจัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามลำดับในแนวทางการสัมภาษณ์ เพื่อดูความครบถ้วนของข้อมูล และสังเกตความแตกต่างของข้อมูลที่ได้มาจากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อกำหนดเป็นข้อมูลการวิจัยในระยษะนี้ เพื่อใช้ในการกำหนดเป็นแนวทางในการสร้างร่างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในระยษะที่ 2 ต่อไป

ระยษะที่ 2 สร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในระยษะที่ 2 เป็นกลุ่มเดียวกันกับผู้ให้ข้อมูลในระยษะที่ 1 คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรกรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งภายในและภายนอกชุมชน คือ คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ สมาชิกศูนย์ผู้ได้รับการจัดสรรพื้นที่ในการปลูกพืชผักสวนครัวในศูนย์เรียนรู้ และภาคเครือข่ายภาคราชการและเอกชน จำนวนรวม 15 คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ระยษะที่ 2 สร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยใช้ประเด็นการสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยใช้แบบบันทึกการสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือหนึ่งในการรวบรวมข้อมูล

2.1 การสร้างเครื่องมือการวิจัย

2.1.1 ศึกษาทฤษฎีจากเอกสาร วรรณกรรม และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การสร้างรูปแบบ และนำข้อมูลในระยษะที่ 1 ที่ได้จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล มาเป็นชุดข้อมูลพื้นฐานในการ ออกแบบประเด็นคำถาม

2.1.2 กำหนดกรอบแนวทางในการสร้างแนวทางการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุม เนื้อหาและสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่สองคือ เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.1.3 จัดทำประเด็นการสนทนากลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นตามกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ได้กำหนดไว้

2.1.4 นำประเด็นการสนทนากลุ่มเสนอที่ปรึกษาและหัวหน้ากลุ่มงานตรวจสอบความถูกต้องและความชัดเจนของประเด็นคำถาม หลังจากนั้นจึงนำมาแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะให้ถูกต้องสมบูรณ์

2.1.5 แก้ไขปรับปรุงประเด็นการสนทนากลุ่มเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์และผิดพลาด โดยตรวจสอบประเด็นคำถามและโครงสร้างให้มีความสมบูรณ์และเที่ยงตรง

2.2 เนื้อหาของเครื่องมือการวิจัย

ประเด็นการสนทนากลุ่มมีเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของรูปแบบ หลักการของรูปแบบ ระบบงานและกลไก วิธีการดำเนินงานหรือกิจกรรม และเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้กิจกรรมนันทนาการ เพื่อละลายพฤติกรรม และชี้แจงวัตถุประสงค์งานวิจัยและการเก็บข้อมูลในระยะที่ 2 อีกทั้งนำเสนอผลการศึกษาในระยะที่ 1 และขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตถ่ายภาพเพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงประกอบการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่า ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการจัดเวทีสนทนากลุ่ม ณ ศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อร่วมกันจัดทำรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ด้วยทุนชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 จัดเวทีสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในระยะที่ 1 (ศึกษาข้อมูลพื้นฐานปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และศึกษาทุนชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนกายภาพและทุนเงิน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) และตั้งคำถามกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่า ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับผลการวิจัยนำเสนอผลการวิจัยในระยะที่ 1

3.2 จัดทำร่างรูปแบบรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน โดยผู้วิจัยใช้ประเด็นการสนทนากลุ่มในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน โดยมีประเด็นดังนี้

- (1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ
- (2) หลักการของรูปแบบ
- (3) ระบบงานและกลไก
- (4) วิธีการดำเนินงานหรือกิจกรรม
- (5) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้สรุปรวมข้อมูลที่ได้มาจากการสนทนากลุ่ม ซึ่งนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ประกอบกับการถอดเทปเสียงที่ได้จากการบันทึกในสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและมีความลึกของข้อมูลมากขึ้น ตรวจสอบความถูกต้อง และความครบถ้วนของข้อมูลอีกครั้งว่ามีความคลาดเคลื่อนของข้อมูลหรือไม่ ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ และมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดทำรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน

ระยะที่ 3 การประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ แบบประเมินตามเหมาะสม เพื่อตรวจสอบว่าสามารถสื่อสารความหมายตรงตามความเหมาะสมหรือไม่ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2.1 การสร้างเครื่องมือการวิจัย

2.1.1 ศึกษาขั้นตอนการสร้างแบบประเมินความเหมาะสมรูปแบบ การกำหนดประเด็นคำถามให้ครอบคลุมทุกด้านที่ต้องการประเมิน การวิเคราะห์ข้อมูล การแปลความหมายข้อมูล และการเสนอข้อค้นพบ โดยดำเนินการตามแนวทางของ เปรม เดชแก้ว และคณะ (2565)

2.1.2 ร่างแบบประเมินความเหมาะสมรูปแบบโดยนำคุณลักษณะ องค์ประกอบรูปแบบที่ได้จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาสร้างแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ เพื่อนำไปให้ที่ปรึกษาประเมินรูปแบบก่อนที่จะนำไปใช้

2.1.3 เสนอแบบสอบถามต่อที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยตรวจสอบข้อคำถามให้ครอบคลุมประเด็นการวิจัย ความถูกต้อง ความเหมาะสมของภาษาและถ้อยคำที่ใช้ในแบบสอบถาม พร้อมทั้งขอข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

2.1.4 ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะ

2.2 เนื้อหาของเครื่องมือการวิจัย

แบบประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ เพื่อตรวจสอบว่าสามารถสื่อความหมายตรงตามความเหมาะสมมีประเด็นดังนี้

1. ด้านความเป็นประโยชน์
2. ด้านความเป็นไปได้
3. ด้านความเหมาะสม
4. ด้านความถูกต้อง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ติดต่อประสานงานไปยังที่ปรึกษาทางวิจัยเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้เป็นผู้ประเมินความเหมาะสมรูปแบบ

3.2 เก็บข้อมูลโดยใช้จัดส่งแบบประเมินออนไลน์ด้วย Google Forms ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

3.2 เก็บรวบรวมแบบประเมิน ตรวจสอบความครบถ้วน และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลการประเมินผลความเหมาะสมของรูปแบบโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา โดยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่ปรึกษาที่มีต่อรูปแบบที่ผ่านสังเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัย นำแบบประเมินความเหมาะสมรูปแบบที่เก็บรวบรวมจากกลุ่มเป้าหมาย แปลความหมายค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็น แปลความหมายจากค่าเฉลี่ยตามน้ำหนักคะแนนเฉลี่ยที่คำนวณได้ โดยจำแนกเป็น 5 ระดับ ดังนี้ (มนต์ชัย เทียนทอง.2554 : 125)

ค่าเฉลี่ยเท่ากับ	4.51 – 5.00	หมายความว่า	เหมาะสมมากที่สุด
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ	3.51 – 4.50	หมายความว่า	เหมาะสมมาก
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ	2.51 – 3.50	หมายความว่า	เหมาะสมปานกลาง
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ	1.51 – 2.50	หมายความว่า	เหมาะสมน้อย
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ	1.00 – 1.50	หมายความว่า	เหมาะสมน้อยที่สุด

สรุปกระบวนการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คณะผู้วิจัยได้สรุปแผนผังขั้นตอนการวิจัย ตามตารางที่ 3.1 ดังนี้

วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการวิจัย	กลุ่มเป้าหมาย/เอกสาร	เครื่องมือที่ใช้	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลลัพธ์ที่ได้
1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึก	เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรกรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งภายในและภายนอกชุมชน คือ คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ สมาชิกศูนย์ผู้ได้รับการจัดสรรพื้นที่ในการปลูกพืชผักสวนครัวในศูนย์เรียนรู้ และภาคเครือข่ายภาคราชการและเอกชน	1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 2. ประเด็นการสนทนากลุ่ม	วิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	1. ปัญหาและอุปสรรคการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน 2. ความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” 3. ทุนชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนกายภาพ และทุนเงิน
2. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนา ศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5	ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสนทนากลุ่ม	เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้	1. ประเด็นการสนทนากลุ่ม 2. แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม	ใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา เพื่อให้ได้ข้อมูลระยะที่ 1 และ มาสรุปผล	รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุง

วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการวิจัย	กลุ่มเป้าหมาย/เอกสาร	เครื่องมือที่ใช้	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลลัพธ์ที่ได้
<p>ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา</p>		<p>เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งภายในและภายนอก ชุมชน คือ คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ สมาชิกศูนย์ผู้ได้รับการจัดสรรพื้นที่ในการปลูกพืชผักสวนครัวในศูนย์เรียนรู้ และภาคเครือข่ายภาครัฐและเอกชน</p>		<p>วิเคราะห์และสังเคราะห์ (Content Analysis)</p>	<p>เหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา</p>
<p>3. เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา</p>	<p>เก็บข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ</p>	<p>เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และที่ปรึกษาการวิจัย</p>	<p>แบบประเมิน</p>	<p>วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน</p>	<p>ผลประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ</p>

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์ เพื่อ1) ศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ (3) เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิจัย ตามลำดับ ดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่ในเขตบริการของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบล ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน ทำงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งประชากรในชุมชนมีทั้งประชากรที่อยู่ดั้งเดิมและประชากรแฝง เนื่องจากมีการก่อตั้งของโรงงานใกล้ชุมชน จึงทำให้เกิดการอพยพเข้ามาทำงานของคนต่างถิ่น วัยแรงงานส่วนใหญ่ในชุมชนจึงทำงานภาคอุตสาหกรรมมากกว่าทำเกษตรที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งในสถานที่สำคัญในชุมชนประกอบไปด้วย วัด โรงเรียน และสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ได้แก่ เขื่อนพระรามหก วัดสะตือ และศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ ศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” เป็นพื้นที่ ๆ ได้รับความอนุเคราะห์จากกรมชลประทานให้ใช้ประโยชน์ในการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคและมีการดำเนินงานให้เป็นศูนย์เรียนรู้ภายในชุมชน

ในปัจจุบันนี้ศูนย์เรียนรู้เกษตรกรสวนผักแบ่งปันแห่งนี้ได้การจัดสรรแบ่งพื้นที่ให้แก่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และร่วมพัฒนาพื้นที่ เพื่อมุ่งเน้นพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งอาหารปลอดภัยสำหรับชุมชน มุ่งเน้นการปลูกพืชผักสวนครัวปลอดภัยเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องกับนโยบายสำคัญของกรมการพัฒนาชุมชนในการน้อมนำแนวพระราชดำริของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สู่ปฏิบัติการปลูกผักสวนครัวเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารมาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการพึ่งตนเองและสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน และลด

รายจ่ายในการดำรงชีวิตของประชาชน และสร้างวัฒนธรรมปลูกพืชผักประจำครัวเรือน ทั้งนี้ศูนย์เรียนรู้มีการจัดตั้งคณะกรรมการ มีสมาชิกศูนย์ฯ ที่เข้าได้รับการจัดสรรเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นแกนหลักในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ อีกทั้งพบว่าในการดำเนินงานต่าง ๆ มีภาคีเครือข่ายเข้ามาร่วมพัฒนาทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ ในการดำเนินการดำเนินงานเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนของชุมชนชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สอดคล้องกับการทำงานของกรมการการพัฒนาชุมชนที่มุ่งให้ชุมชนมีศูนย์เรียนรู้ชุมชน นอกจากนี้ศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้ได้รับคัดเลือกเข้าร่วมประกวดผู้นำการเปลี่ยนแปลงดีเด่น ระดับเขตตรวจราชการ ของกรมการพัฒนาชุมชน เนื่องจากผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาชุมชน กอปรกับศูนย์เรียนรู้เกษตรสวนผักแบ่งปัน มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ประชาชนในชุมชนให้ความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นพื้นที่ ๆ เป็นแหล่งอาหารปลอดภัยสำหรับชุมชนแล้ว ยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างความสัมพันธ์ สร้างวัฒนธรรมความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่คนในชุมชน เมื่อทำการศึกษาริบทพื้นที่แล้ว คณะผู้วิจัยยังพบข้อมูลสำคัญจากคนในชุมชนว่าพื้นที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ดังกล่าว มีอุปสรรคและจุดอ่อนในหลายเรื่องต่อส่งผลการพัฒนา ทำให้เสียโอกาสและขาดความพร้อมสำหรับเปิดรับบุคคลภายนอกและภายในชุมชนเข้ามาเรียนรู้ศึกษาดูงาน กล่าวคือเป็นศูนย์เรียนรู้ฯ ที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาด้านกายภาพและด้านการบริหารจัดการให้ดีขึ้นอีก เพื่อให้เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนเต็มรูปแบบตามแนวทางของกรมการพัฒนาชุมชน และผลจากการศึกษาเพื่อหารูปแบบในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชนชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึก มาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และมีการประเมินความเหมาะสมของรูปโดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผลปรากฏดังนี้

1. ศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากการศึกษาการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมายเป็นคณะกรรมการและสมาชิกผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อธิบายดังนี้

1.1 ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และประเด็นการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผัก แบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มี 8 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ด้านสถานที่ พบปัญหา 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) ปัญหาเรื่องน้ำ ในทุกปีพื้นที่ศูนย์เรียนรู้มักประสบปัญหาน้ำท่วมขังและปัญหาน้ำแล้ง ส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ผลผลิต และต้องสูญเสียงบประมาณในการฟื้นฟูพื้นที่ และ (2) ศูนย์เรียนรู้ชุมชนแห่งนี้ไม่มีอาคารที่เป็นโครงสร้างอย่างเป็นทางการ จะมีเพียงแต่จุดรวมพลใต้ต้นไม้ใหญ่และมีอาคารเก็บวัสดุอุปกรณ์ที่ถูกปรับมาจากเล้าไก่เดิมเท่านั้น ส่งผลให้ขาดความพร้อมในการรองรับผู้คนที่เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ที่นี่ย้ำท่วมทุกปี พอหน้าฝน น้ำมาเยอะก็ท่วมจนหมด แต่พอหน้าแล้งมาน้ำก็แทบจะไม่พอใช้ ช่วงแรกลำบากกว่านี้มากค่ะ แต่ทุกคนก็ยังมีใจที่จะมาช่วยกันพัฒนาที่นี่”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ฯ)

“ต้องมีการเตรียมความพร้อมของพื้นที่อยู่เสมอ เนื่องจากเป็นพื้นที่รองรับน้ำและมักเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมบริเวณศูนย์ฯ และพื้นที่โดยรอบ ควรมีแผนรองรับ หลังจากเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมหรือเกิดภัยแล้ง เพื่อในทุกคนได้เตรียมความพร้อม”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ฯ)

“อยากให้มีที่พัก ที่นั่งให้ดูเป็นสัดส่วนนะ อยากให้มีห้องน้ำเพิ่ม เวลาคนมาดูงานจะได้พอใช้ จะได้สะดวก”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

“สิ่งที่ต้องมีเพิ่มคิดว่าศาลาหรือจุดรวมพล ให้มันหลบแดดหลบฝนได้หน่อย”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

“อยากให้ที่นั่งดี ๆ มีอาคาร มีศาลา เหมือนศาลาประชาคมหมู่บ้านค่ะ เวลามารดน้ำผักหรือมาทำงาน จะได้มีที่พัก เพราะตอนนี้ก็อาศัยเงาต้นไม้ตรงนี้แหละค่ะ”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

2. ด้านสภาพแวดล้อมของศูนย์เรียนรู้ พบว่า ลักษณะทางกายภาพของศูนย์เรียนรู้ฯ ไม่มีขาดแผนผังของศูนย์เรียนรู้ บัณฑิตองค์ความรู้ไม่เพียงพอ ไม่มีข้อมูลชุดความรู้ที่เป็นรูปธรรม ที่เป็นสื่อการเรียนรู้ให้สำหรับคนที่เข้ามาเรียนรู้ มีเพียงแหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคลเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เท่านั้น ซึ่งสื่อการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ที่นี่มีป้ายองค์ความรู้อยู่นะ มีตรงทางเข้า แต่ผมก็อยากให้เห็นจุดอื่น ๆ เพิ่มเติม ความรู้
อื่นเพิ่มอีก อย่างพวกป้ายความรู้เกี่ยวกับผักสวนครัว”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ฯ)

“ผมอยากได้แผนที่ ๆ บอกว่าอะไรอยู่ตรงไหน เพราะเคยมีคนเข้ามาดู พวกเราที่เป็น
คณะกรรมการไม่อยู่ เขาก็ได้รู้ว่ามีอะไร เป็นยังไง เพราะป้ายๆ ลุงๆ แยกก็พูดอธิบายไม่เก่ง”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ฯ)

“อยากให้คุณฯ มีการจัดทำสื่อ เพราะเรายังขาดพวกสื่อองค์ความรู้ แผนผังศูนย์ฯ
ที่เป็นส่วนสำคัญ มันจะทำให้ศูนย์มีความพร้อมที่จะให้บริการด้านองค์ความรู้ด้วย”

(ผู้ให้ข้อมูล: ภาคิเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ฯ)

“คือที่นี่ มีแค่คณะกรรมการเท่านั้นที่พอจะให้ความรู้ได้ คนเป็นแหล่งข้อมูลเดียวที่ดี
ป้ายก็มีบ้าง แต่ถ้ามีที่สามารถสแกน qr code ได้จะดีมาก อย่างบางที ชื่อต้นไม้บางชนิดเราไม่รู้ บางที
เดี๋ยวนี้เด็กแยกไม่ออกนะ อันไหนโหระพา อันไหนใบกะเพรา ก็มีแบบนี้”

(ผู้ให้ข้อมูล: ภาคิเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ฯ)

“ก็อยากให้คุณฯ เพิ่ม ป้ายความรู้ อ่านง่าย ๆ เพิ่มอีกเหมือนที่อื่น ๆ เขามี จะได้ดู
น่าสนใจ เด็กที่เรียนใกล้ ๆ จะได้เข้ามาดู เข้ามาเห็นบ้าง เพราะมาที่ ก็มาแค่ช่วงมีกิจกรรมเฉย ๆ”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

3. ด้านการจัดการความรู้ ในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ ไม่มีการจัดกิจกรรม
จัดการความรู้และไม่มีแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับจัดการความรู้ ซึ่งคณะกรรมการและสมาชิกผู้ที่ได้รับ
จัดสรรในการใช้ประโยชน์พื้นที่ศูนย์เรียนรู้ที่เป็นผู้ดำเนินงานหลัก ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
กระบวนการจัดการความรู้ ไม่มีการถอดบทเรียนและจัดรวบรวมข้อมูลความรู้ให้เป็นหมวดหมู่ ส่งผลให้
ศูนย์เรียนรู้ฯ ไม่มีสื่อการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาด้านสภาพแวดล้อมที่พบว่าขาด
ป้ายความรู้หรือสื่อความรู้อื่น ๆ สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ไม่มีค่ะ ที่ศูนย์ไม่ได้ทำ อยากให้ทำนะคะ เพราะบางคนก็มีความรู้อยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้มี
โอกาสมานั่งสรุปความรู้ ประสพการณ์บ้าง ๆ ลุง ๆ เลยค่ะ เราก็ไม่รู้ว่าจะทำยังไง มีขั้นตอนทำยังไง ก็อยาก
ให้ได้มีกิจกรรมด้านนี้เหมือนค่ะ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ฯ)

“ด้วยปัจจัยหลายอย่างทำให้ศูนย์ไม่มีการจัดการความรู้ เพราะคณะกรรมการบางท่าน
ไม่ได้มีความถนัดด้านนี้ ไม่ได้ทราบวิธีการทำว่าทำยังไง ทำแล้วยังไง ทำแล้วดียังไง คือขาดเวทีสร้างความ
เข้าเกี่ยวกับการจัดการความรู้ด้วยนะ ซึ่งจริง ๆ มันสำคัญน สำหรับการทำที่เราจะเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน”

(ผู้ให้ข้อมูล: ภาศิเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ฯ)

4. ด้านคณะกรรมการและสมาชิกที่เข้ามาใช้ประโยชน์ยังขาดการได้รับความรู้ ด้านเกษตรและการบริหารจัดการพื้นที่ที่ถูกต้องตามหลักการ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการจำกัดศัตรูพืช การดูแลรักษาพืชผัก การรักษาโรคพืช การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การเลี้ยงปลาในบ่อ การปรับปรุงบำรุงดินแบบเกษตรธรรมชาติ การพัฒนาต่อยอดผลผลิตให้เกิดผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักกิจกรรมธรรมชาติ

“การพัฒนาที่นี้จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง ในอนาคตอาจจะมีคณะกรรมการมาบริหารพื้นที่ส่วนนี้ จัดสรรพื้นที่ให้กับคนในชุมชนที่ว่างงานมาใช้ประโยชน์ได้ พัฒนาเรื่องความรู้ และภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชนมากที่สุด”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“ผมว่าการให้ความรู้เชิงลึกและการได้ศึกษาดูงานด้านการเกษตรจากแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อได้ความรู้ที่หลากหลายและนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ภายในศูนย์ฯให้เกิดการพัฒนา”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“ส่วนใหญ่ปัญหาที่พบอีกนะ คือโรคพืช พวกเราไม่รู้จะทำไง มะเขือเน่าโดนแมลงที่ตายทั้งสวน ไม่รู้จะทำไง อยากให้เข้ามาช่วยเรื่องนี้ด้วยนะ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“พี่ก็ทำเรื่อย ๆ ก็ทำตามประสาไป ก็ไม่รู้หรอก ว่าต้องทำแบบไหนจะดีที่สุด เราก็มีความรู้พื้น ๆ ที่ปู่ย่าตายายบอกมาบ้าง เรียนรู้จากประสบการณ์การลงมือทำ แต่ความรู้เฉพาะบางอย่างก็ไม่มี”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

“ก็มีเรี่ยรยุทูปบ้าง ได้ผลนะ ใช้ได้ผลเป็นบางครั้ง คือก็ทดลองทำ ได้ผลบ้างไม่ได้ผลบ้าง ก็มีไปอบรมบ้าง แต่ก็นาน ๆ ที่ อาศัยว่าผักไหนแมลงชอบก็ไม่ปลูก ปลูกแค่ผักที่ดูแลง่าย ๆ อยากให้น้อง ๆ มาช่วยให้ความรู้เรื่องพวกนี้”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

5. ด้านงบประมาณ ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ไม่มีแหล่งงบประมาณที่แน่นอน ในการบริหารจัดการและพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ และเงินที่ได้รับมาจากหน่วยงานราชการ เอกชน และภาคประชาสังคมอื่น ๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือ ก็ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้ ให้มีความพร้อมในการรองรับคนเข้ามาศึกษาดูงานอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งแม้ว่าจะได้มีรายได้จากการขายผักสวนครัว พืชผล เช่น เมล่อน ข้าวโพด ซึ่งผลผลิตให้เป็นรายได้หลัก ก็ไม่เพียงพอสำหรับจะนำมาพัฒนาศูนย์ฯ ได้รอบด้าน เพราะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ด้วยการปลูกพืชผัก เน้นปลูกเพื่อไว้สำหรับบริโภคใน

ครัวเรือนเท่านั้น และเพื่อเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน ส่งผลให้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้ในด้านกายภาพติดขัด สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ได้งบประมาณมาพัฒนาในช่วงแรก ที่มาปรับปรุงพื้นที่ตรงนี้ คือเดิมตรงนี้เป็นป่ารก มีไฟไหม้บ่อย ไหม้ทุกปี ก็เลยคุยกันกับผู้ใหญ่กับผู้นำนี้แหละว่าจะเอาที่ได้มาทำอะไรยังไง ก็เอามาปรับที่ตรงนี้ ก็ช่วงแรก ๆ ก็มีทาง SCG เข้ามาสนับสนุนให้ขยับตามโครงการของเขา แต่ก็ไม่ได้มีรายรับที่แน่นอน”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนคะ มี พช ปค ท้องถิ่น เอกชนก็มี SCG ที่เข้ามาสนับสนุน แต่จำนวนก็ไม่ได้ อันนี้เราก็เข้าใจนะ มันก็แล้วแต่ว่าจะมีโครงการ เราอยากทำนู่นนี่ จะพัฒนาอะไรที่ก็ค่อนข้างลำบาก ก็ต้องมีโครงการ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“เราเคยเอาเรื่องเข้าแผนพัฒนาหมู่บ้าน แผนพัฒนาตำบลก็โดนปิดตก เพราะด้วยว่า มันก็เรื่องอื่นที่ท้องถิ่นเขาต้องดูแลเราก็เลยได้ประคองกันไป แต่มาได้ขนาดนี้ คือทุกในที่นี้เข้มแข็งนะ น้ำท่วมน้ำแล้ง ก็ยังมีใจที่จะมากลับมาทำต่อ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“ไม่ได้ปลูกขาย เอาแค่ไว้กินของเรา เหลือกก็ขายบ้าง แล้วแต่ช่วง รายได้หลักไม่ได้มาจากตรงนี้ ปลูกไว้กิน มาสวนมาเจอเพื่อน ๆ มาคุยกันมากกว่า แต่ก็อยากให้เงินเข้าพัฒนาพื้นที่ตรงนี้ให้ดินะ จังหวัดก็เข้ามาเยี่ยมชม นายหลายคนมา ก็อยากให้มีความพร้อม น่าสนใจกว่านี้”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

“ก็ขายผลผลิตนี้แหละ มันก็พอแค่ซื้อพันธุ์ผักมาแบ่งกัน คือทุกก็ดูแลแปลงตัวไป ได้ว่าจะบจากไหนมาพัฒนาหรือ ถ้าจะมีก็ได้จากการประกวดบ้าง คือถ้าเราได้รางวัลอะไร มีเงินรางวัลก็ค่อยมาพัฒนาปรับปรุงพื้นที่”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้ฯ)

6. ด้านคน กลุ่มผู้นำและประชาชนที่เข้าร่วมทำกิจกรรมหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นวัยผู้สูงอายุที่มีบทบาทในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ และพบว่าสมาชิกบางท่านมีปัญหาเรื่องสุขภาพ และส่วนใหญ่ขาดทักษะด้านเทคโนโลยี ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ อีกทั้งวัยแรงงาน วัยรุ่น เยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมน้อยมาก ส่งผลการดำเนินงานหลาย ๆ ด้านติดขัดหรือล่าช้า เช่น งานประชาสัมพันธ์ งานการพัฒนาสื่อเรียนรู้ การจัดกิจกรรมในการศึกษาดูงาน สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“หาวิธีแนวทางให้กับคนรุ่นใหม่ ลูก ๆ หลาน ๆ เด็กวัยรุ่นเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมที่สวนผักมากขึ้น เพราะหากเราไม่มีกำลังพอที่จะทำต่อไป ลูกหลานเราจะได้มาทำต่อจากเราได้ อยากรู้ได้ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“เรื่องคนที่จะมาสืบทอดตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะตอนนี้มีแต่ผู้สูงอายุ ถ้าทำไม่ไหว ไม่มีคนทำต่อพื้นที่นี้อาจจะร้าง เป็นป่าเหมือน 9 ปีก่อน ที่เกิดไฟไหม้ น้ำท่วม ที่จำเป็นอีกอย่าง คือต้องสร้างเครือข่ายคนในชุมชนให้เข้มแข็ง”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“อยากให้ลูกหลานเข้ามามีบทบาท ทำกิจกรรมด้วยกัน เรื่องบางอย่างที่ก็ไม่รู้ ก็ต้องอาศัยวัยอย่างน้อง ๆ มาช่วย เด็กเดี๋ยวนี้เก่ง แต่เขาก็ไม่ได้เข้ามาจริงจัง”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้)

“เรื่องคนเป็นเรื่องสำคัญ สำคัญมากที่สุดที่จะพัฒนาศูนย์เรียนรู้แห่งนี้ให้ดีมากยิ่งขึ้น ยิ่งถ้าสมาชิกมีหลากหลายเพศหลายวัย หลากหลายอาชีพเข้ามาช่วยกันพัฒนาตรงตามความถนัดของตัวเอง ก็สามารถพัฒนาได้ แต่ก็ต้องทำให้ทุกคนได้เห็นความสำคัญของพื้นที่ ที่นี่ก่อน”

(ผู้ให้ข้อมูล: ภาควิชาเครือข่ายศูนย์เรียนรู้)

7. ด้านการบริหารจัดการ ศูนย์เรียนรู้ฯ ไม่มีแผนการดำเนินงานประจำปีที่เป็นรูปธรรม และไม่มีกิจกรรมในการกำหนดแผนการดำเนิน เป็นเพียงประชุมพบปะพูดคุย “สภากาแฟ” ยังขาดทิศทางและแนวทางขับเคลื่อนการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ สืบเนื่องจากขาดความร่วมมือกันวางแผนและดำเนินตามแผนอย่างจริงจัง ซึ่งสอดคล้องการจัดการจัดการศูนย์เรียนรู้ของกรมการพัฒนารวมชนที่กล่าวว่าศูนย์เรียนรู้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการต้องมีหน้าที่ กำหนดเป้าหมายของศูนย์เรียนรู้ชุมชน วางแผนปฏิบัติการและดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ สอดคล้องกับข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“เราเคยทำ แต่ก็ไม่ได้ทำต่อเนื่อง คือเรามีคณะกรรมการ มีโครงสร้างการทำงาน แต่ก็ไม่ได้ระบุดูเงิน ก็มีงานเราก็ช่วย ๆ ทำ ก็เคยนั่งคุยกันเรื่องนี้ แต่ก็ไม่มีโอกาสที่จะทำ ด้วยภาระงานพื้นที่หลายอย่าง คณะกรรมการแต่ละคนก็ยุ่งงานบ้าง”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“อยากให้ มี อยากรู้เหมือนกันนะ แผนทำงานว่าแต่ละเดือนจะทำอะไร คือถ้าพูดถึงแผนก็แต่แผนการปลูกผักแต่ละเดือนว่าจะปลูกอะไร เก็บเกี่ยวอะไร ได้มีแผนในการพัฒนาศูนย์ฯ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“คิดไว้ คุยกันไว้ว่าจะอยู่นะ แผนว่าปีนี้จะทำอะไรบ้าง แต่บางเรื่องงบประมาณก็ต้องมี คือมีแผนแต่ทำตามไม่ได้ ก็สูญเปล่า”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

8. ด้านภาคีเครือข่าย การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ ไม่ต่อเนื่องและไม่เพียงพอต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ สอดคล้องกับข้อมูล การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ดังนี้

“มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนค่ะ มี พช ปค ท้องถิ่น เอกชนก็มี SCG ที่เข้ามาสนับสนุน แต่จำนวนก็ไม่ได้ อันนี้เราก็เข้าใจนะ มันก็แล้วแต่ว่าจะมีโครงการ เราอยากทำนู่นนี่ จะพัฒนาอะไรที่ก็ค่อนข้างลำบาก ก็ต้องรอมีโครงการ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนค่ะ มี พช ปค ท้องถิ่น เอกชนก็มี SCG ที่เข้ามาสนับสนุน แต่จำนวนก็ไม่ได้ อันนี้เราก็เข้าใจนะ มันก็แล้วแต่ว่าจะมีโครงการ เราอยากทำนู่นนี่ จะพัฒนาอะไรที่ก็ค่อนข้างลำบาก ก็ต้องรอมีโครงการ”

(ผู้ให้ข้อมูล: คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้)

“มีคนเข้าสนับสนุน มาช่วยเรา คือทุกคนก็ตั้งใจเข้ามาช่วย แต่ด้วยความขาดความต่อเนื่องที่จะเข้ามาพัฒนาตรงนี้ ก็ทำให้บางทีการจะกิจกรรมอะไรมันก็จะจก”

(ผู้ให้ข้อมูล: สมาชิกศูนย์เรียนรู้)

1.2 ความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มในประเด็นความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่ามีความต้องการพัฒนาปรับปรุงที่สอดคล้องกับปัญหาที่พบ คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึก มาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ดังนี้

1. ความต้องการในการพัฒนาด้านกายภาพ

การพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เป็นศูนย์เรียนรู้ให้พร้อมสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การฝึกปฏิบัติฐานเรียนรู้ มีพื้นที่ ๆ เหมาะสมกับเรียนรู้สำหรับทั้งคนภายในและภายนอกชุมชน เช่น การจัดทำป้ายองค์ความรู้ ป้ายแผนผังศูนย์เรียนรู้ ป้ายชื่อพืชพันธุ์ของต้นไม้/ผักสวนครัว

2. ความต้องการในการพัฒนาด้านคน

การพัฒนาคณะกรรมการและสมาชิก ให้มีองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการศูนย์ ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรปลอดภัย การพัฒนาปรับปรุงดิน การดูแลพืชผัก และทักษะที่จำเป็น เช่น ทักษะการพูดในที่ชุมชน ทักษะการถ่ายทอดความรู้ ทักษะการฝึกปฏิบัติฐานเรียนรู้ ยกตัวอย่าง การผสม ปุ๋ยหมัก การห่มดิน

3. ความต้องการในการพัฒนาด้านการจัดการความรู้

การพัฒนาด้านการจัดการความรู้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ เพราะ ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ย่อมต้องใช้องค์ความรู้เป็นฐาน จึงควรมีการถอดองค์ความรู้จากบุคคล ภายในและภายนอกศูนย์เกี่ยวกับการพัฒนา การบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ และเนื้อสาระที่จะถ่ายทอด เพื่อจัดทำชุดความรู้และจัดเก็บความรู้ให้เป็นหมวดหมู่ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทั้งภายในและภายนอก ศูนย์ได้

4. ความต้องการในการพัฒนาด้านการบริหารจัดการน้ำ

พื้นที่ศูนย์เรียนรู้พบปัญหาเกี่ยวกับน้ำแล้ง น้ำท่วม มีความต้องการแก้ไขปัญหา น้ำแล้ง ให้ศูนย์สามารถบริหารจัดการน้ำไว้ใช้ตลอดทั้งปีอย่างเพียงพอ

5. ความต้องการในการพัฒนาอาคารสถานที่

พื้นที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ไม่มีอาคารหรือจุดรวมพลที่เหมาะสมกับการจัดกิจกรรม จึงมีความ ต้องการได้งบประมาณในการปลูกสร้างอาคารจุดรวมพลให้สามารถรองรับคณะศึกษาดูงานได้

6. ความต้องการในการพัฒนาด้านการผลิต

ความต้องการพัฒนาผลผลิตให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ของศูนย์เรียนรู้ มีการแปรรูปผลผลิต ให้มูลค่าเพิ่ม สามารถนำไปจำหน่ายได้ เช่น การถนอมอาหาร เพื่อให้เกิดรายได้แก่สมาชิกและมีทุนเงิน ในการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้

7. ความต้องการในด้านงบประมาณ

การได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาให้เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนเต็มรูปแบบ และต้องการให้เกิดการบริหารจัดการงบประมาณอย่างเป็นระบบ

8. ความต้องการสร้างการมีส่วนร่วม

การพัฒนาศูนย์จำเป็นต้องการพึ่งพาเครือข่ายทำงานและคนในชุมชนเข้ามาร่วมกัน ทำงาน โดยเฉพาะเยาวชนหรือกลุ่มคนในวัยแรงงานเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนงานของศูนย์ฯ

และเมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของศูนย์เรียนรู้ชุมชน (สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. 2560) พบว่า ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ต้องการ พัฒนาพัฒนาในทุกด้าน ได้แก่

1. โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ได้แก่ (1) คณะกรรมการ (2) ที่ปรึกษาที่เป็นภาคีการพัฒนา (3) ระเบียบข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารศูนย์ฯ (4) สถานที่ (5) การบริหารจัดการ (6) งบประมาณ

2. กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านปราชญ์ชาวบ้าน ในไร่นา เพื่อสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และ (2) การเรียนรู้ผ่านสื่อการเรียนรู้ของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

3. เนื้อหาสาระข่าวสารความรู้ ที่มุ่งเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน และการพัฒนาแหล่งอาหารปลอดภัยของชุมชน

1.3 ทูชมชุมชนของชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย

1.3.1 ทูชมมนุษย์ พบว่า ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีทูชมมนุษย์ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ประกอบด้วย (1) ผู้นำท้องที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน (2) อาสาพัฒนาชุมชน (3) ปราชญ์ชาวบ้าน (4) ประชาชนในชุมชนที่มีใจและความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” (5) ผู้นำท้องถิ่น (6) ผู้นำภาคศาสนา (7) ตัวแทนจากภาคเอกชน (8) ตัวแทนจากภาครัฐ และ (9) ตัวแทนจากภาคการศึกษา ที่เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนและพัฒนาศูนย์ตามภารกิจและหน้าที่ของหน่วยงาน

1.3.2 ทูส่งคม พบว่า ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีทูส่งคมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” กล่าวคือชุมชนแห่งนี้ใช้กลไก “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งก่อให้เกิดกระบวนการสร้างชุมชนคุณธรรมอย่างยั่งยืนในทุกพื้นที่โดยวัดทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาร่วมวางแผนและร่วมดำเนินการ อีกทั้งคนในชุมชนแห่งนี้ มีวิถีชีวิตเป็นสังคมที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มีการรวมกลุ่มอาชีพ และมีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและกลุ่มผู้นำมีความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนงานของชุมชน รวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมการปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่ศูนย์ฯ

1.3.3 ทูกายภาพ พบว่า ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีทูกายภาพที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ได้แก่ มีเส้นทางการคมนาคมขนส่ง 2 รูปแบบ คือ ทางถนนและทางเรือ มีศาสนสถาน 1 แห่ง คือ วัดถลุงเหล็กมีสถานศึกษา ๒ แห่ง ชื่อ โรงเรียนเทศบาลวัดถลุงเหล็ก (ปุนซิเมนต์ไทยอุปถัมภ์) และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลท่าหลวง รวมถึงมีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ได้แก่ วัดสะตือ เขื่อนพระรามหก และบริบทรอบพื้นที่ชุมชนพบว่า มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่หลายแห่ง

1.3.4 ทุนธรรมชาติ ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีทุนธรรมชาติที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” คือ ชุมชนเป็นพื้นที่ ๆ มีแม่น้ำ 2 สายไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำป่าสักและแม่น้ำชัยนาท อยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ศูนย์เรียนรู้เดิมเป็นแม่น้ำ ทำให้สภาพดินในพื้นที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก

1.3.5 ทุนการเงิน พบว่า ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีทุนการเงินที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนกลางพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน และรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ศูนย์ฯ เป็นต้น

2. สร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คณะผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ ใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion) และการระดมสมอง (Brainstorming) ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อธิบายการสร้างรูปแบบและรูปร่างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีกระบวนการการสร้างรูปแบบดังนี้ คือ 1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐาน 2) กำหนดหลักการ เป้าหมาย และองค์ประกอบ 3) กำหนดแนวทางการนำรูปแบบไปใช้ 4) การประเมินรูปแบบ

รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบเพื่อพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน เพื่อให้การพัฒนาที่ยั่งยืนและเพื่อให้ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” เป็นศูนย์เรียนรู้เต็มรูปแบบตามแนวทางของกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นพื้นที่ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับคนในชุมชน และเป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทั้งสำหรับคนภายในและภายนอกชุมชน

2) หลักการของรูปแบบ ได้แก่ แนวคิดของรูปแบบ ได้สังเคราะห์รูปแบบจากแนวคิดศูนย์เรียนรู้ชุมชน แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับทุนชุมชน และหลักการ “บวร” รวมถึงการระดมความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้สรุปเป็นแนวคิดของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ต้องได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้เต็มรูปแบบตามแนวทางศูนย์เรียนรู้ของกรมการพัฒนาชุมชนบนฐานทุนชุมชน

3) ระบบงานและกลไก ได้แก่ การใช้ทุนชุมชน 5 ด้าน คือ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม และทุนเงิน เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ ที่จะนำมาซึ่งการพัฒนาด้านทักษะและความรู้ด้านการวางแผนการบริหารจัดการ ด้านการจัดแหล่งเรียนรู้/ฐานการเรียนรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการสื่อสาร ด้านการสร้างเครือข่าย

4) วิธีการดำเนินงานหรือกิจกรรมในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” โดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐานในการดำเนินกิจกรรม ดังนี้ การประชุมคณะกรรมการและสมาชิกกำหนดแผนการพัฒนาร่วมกันการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ กิจกรรมการพัฒนาทักษะและความรู้ผ่านการอบรม ศึกษาดูงาน และการลงมือฝึกปฏิบัติ กิจกรรมเอามื้อสามัคคีปรับปรุงและพัฒนาสถานที่ผ่านกิจกรรมจิตอาสาหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของภาคราชการและเอกชน กิจกรรมการจัดการความรู้ กิจกรรมการออกแบบและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการกำหนดและออกแบบฐานเรียนรู้ กิจกรรมการประชาสัมพันธ์การประสานงานให้หน่วยงานหรือบุคคลภายนอกเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ

5) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ กล่าวคือเงื่อนไขที่จะทำให้การนำรูปแบบไปใช้ประสบผลสำเร็จคือคณะกรรมการและสมาชิกศูนย์ฯ และหน่วยงานที่เข้าสนับสนุนต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ และทำงานกันในรูปแบบภาคีเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง สร้างกลุ่มคนขึ้นมาทำร่วมกันด้วยหลัก “บวร” และข้อจำกัดในการใช้รูปแบบนี้คือภาคีการทำงานที่เข้ามาร่วมทำงานกับศูนย์ฯ ไม่มีหน่วยงานไหนเป็นผู้รับผิดชอบหลักและไม่บูรณาการทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการทำงาน

ภาพที่ 4.1 รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านกลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. การประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประเด็นการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ	ค่าเฉลี่ย (N = 10)	ค่าร้อยละ (N = 10)	S.D. (N = 10)	ระดับ (แปลผล)
1. ด้านประโยชน์	4.60	92	0.66	มากที่สุด
2. ด้านความเป็นไปได้	3.60	72	1.36	มาก
3. ด้านความเหมาะสม	4.40	88	0.80	มาก
4. ด้านความถูกต้อง	4.30	86	0.64	มาก
ภาพรวม	4.23	84.5	0.87	มาก

จากผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ผู้ประเมินส่วนใหญ่ประเมินภาพรวมความเหมาะสมของรูปแบบอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน จากการเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุด พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความเป็นประโยชน์ รองลงมา คือ ด้านความเหมาะสม และส่วนด้านความเป็นไปได้มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ (3) เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัย ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานหรือมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้เกษตรกรสวนผักแบ่งปัน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งภายในและภายนอกชุมชน คือ คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ สมาชิกศูนย์ผู้ได้รับการจัดสรรพื้นที่ในการปลูกพืชผักสวนครัวในศูนย์เรียนรู้ และภาคเครือข่ายภาครัฐและเอกชน จำนวนรวม 15 คน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเป็นรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอสรุปผลการวิจัย ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถจำแนกผลการศึกษาวิจัยได้ดังนี้

1. ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาศูนย์ฯ คือ (1) ปัญหาด้านสถานที่ (2) สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของศูนย์ฯ (3) ไม่มีการจัดการความรู้ (4) งบประมาณในการบริหารจัดการ (5) เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อย (6) ไม่มีแผนการดำเนินงานประจำปีของศูนย์ฯ (7) ขาดการได้รับความรู้ และ (8) การได้รับการสนับสนุน จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนไม่ต่อเนื่อง และมีความต้องการที่จะพัฒนาศูนย์ 8 ประเด็น ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อมพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเป็นศูนย์เรียนรู้ (2) การพัฒนาองค์ความรู้และทักษะ (3) ความต้องการด้านการจัดการความรู้ (4) แก้ไขปัญหาน้ำแล้ง (5) การพัฒนาอาคารสถานที่ (6) การพัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ของศูนย์ฯ (7) การได้รับความช่วยเหลือด้าน

งบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน (8) เยาวชนหรือกลุ่มคนในวัยแรงงานเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนงานของศูนย์ฯ และเมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของศูนย์เรียนรู้ชุมชน (สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. 2560) พบว่า ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ต้องการพัฒนาพัฒนาในทุกด้าน ได้แก่

1. โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ได้แก่ (1) คณะกรรมการ (2) ที่ปรึกษาที่เป็นภาคีการพัฒนา (3) ระเบียบข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารศูนย์ฯ (4) สถานที่ (5) การบริหารจัดการ (6) งบประมาณ

2. กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านปราชญ์ชาวบ้าน ในไร่นา เพื่อสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และ (2) การเรียนรู้ผ่านสื่อการเรียนรู้ของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

3. เนื้อหาสาระข่าวสารความรู้ ที่มุ่งเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน และการพัฒนาแหล่งอาหารปลอดภัยของชุมชน

ชุมชนบ้านถลุงเหล็กมีทุนชุมชนที่สามารถนำมาเป็นฐานในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ทุน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนเงิน ที่เป็นฐานสำคัญในการพัฒนา

2. การสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีขั้นตอนดังนี้ คือ 1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐาน 2) กำหนดหลักการ เป้าหมาย และองค์ประกอบ 3) กำหนดแนวทางการนำไปใช้ 4) การประเมินรูปแบบ สู่รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (2) หลักการของรูปแบบ (3) ระบบงานและกลไก (4) วิธีการดำเนินงานหรือกิจกรรม และ (5) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้

3. การประเมินความเหมาะสมของรูปแบบโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุด พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านความเป็นประโยชน์และรองลงมาคือ ด้านความเหมาะสม ส่วนด้านความเป็นไปได้มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

5.2 การอภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. จากการศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ของชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาศูนย์ฯ คือ (1) ปัญหาด้านสถานที่ (2) สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของศูนย์ฯ (3) ไม่มีการจัดการความรู้ (4) งบประมาณในการบริหารจัดการ

(5) เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อย (6) ไม่มีแผนการดำเนินงานประจำปีของศูนย์ฯ (7) ขาดการได้รับความรู้ และ (8) การได้รับการสนับสนุน จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนไม่ต่อเนื่อง และมีความต้องการที่จะพัฒนาศูนย์ 8 ด้าน ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อมพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเป็นศูนย์เรียนรู้ (2) การพัฒนาองค์ความรู้และทักษะ (3) ความต้องการด้านการจัดการความรู้ (4) แก้ไขปัญหาน้ำแล้ง (5) การพัฒนาอาคารสถานที่ (6) การพัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ของศูนย์ฯ (7) การได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน (8) เยาวชนหรือกลุ่มคนในวัยแรงงานเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนงานของศูนย์ฯ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ทรงยศ สาโรจน์ (2564) เรื่อง การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนในการจัดการตนเองตามศาสตร์พระราชา กรณีศึกษาชุมชนบางเลน จังหวัดนนทบุรี พบว่า 1. สภาพการณ์ศูนย์เรียนรู้ชุมชน พบว่า ศูนย์มีการดำเนินงานตามศาสตร์พระราชา ได้รับรองให้เป็นศูนย์เรียนรู้ต้นแบบของจังหวัดนนทบุรีมีแนวทางการพัฒนาที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพของทุนในชุมชนและขยายผลการพัฒนาความรู้ของประชาชน มีกิจกรรมสร้างความยั่งยืนและมีการจัดการเรียนรู้ในการจัดการตนเอง มีการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ 2. วิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศ พบว่า มี 3 วิถี คือ 1) การเสริมศักยภาพทักษะ/การสร้างความรู้/การเรียนรู้ด้วยตนเองและการจัดการตนเอง 2) การพัฒนาองค์ความรู้/เนื้อหาความรู้ศาสตร์พระราชาที่สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต และ 3) เจือปนไขการจัดการศูนย์ที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้บนฐานศาสตร์พระราชา 3. ปัจจัยที่ทำให้ศูนย์การเรียนรู้ประสบความสำเร็จ พบว่า มี 4 ปัจจัย คือ 1) นโยบายและการบริหารจัดการ 2) การมีส่วนร่วมของศูนย์เรียนรู้ชุมชน 3) การพัฒนาความร่วมมือกับภายนอก 4) การพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง และ 4. สังเคราะห์รูปแบบการจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชน พบว่า มี 3 องค์ประกอบ คือ 1) ขีดความสามารถ 2) การบริหารจัดการ และ 3) แนวทางการพัฒนาตามศาสตร์พระราชา และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของพันธ์ศักดิ์ แสนพรม และคณะ (2562) เรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในจังหวัดพะเยา พบว่า 1) ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการของศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาพรวมอยู่ในระดับน้อย 2) การบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดีจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารจัดการทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารงานบุคคล ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารทรัพยากร ด้านการบริหารจัดการ 3) รูปแบบการบริหารจัดการ MANAGEMENT Model เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์เรียนรู้จังหวัดพะเยา 4) รูปแบบการบริหารจัดการ MANAGEMENT Model ที่ค้นพบจากการวิจัยมีความเหมาะสมมาก ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านหลักการและเหตุผลของรูปแบบ ด้านวัตถุประสงค์ของรูปแบบ ด้านองค์ประกอบของการบริหารจัดการศูนย์ฯ ด้านการใช้รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์ฯ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของปราโมทย์ น้อยวัน และคณะ (2562) เรื่อง แนวทางการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบัว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่ได้รับรางวัลระดับประเทศ จำแนกออกเป็น 4 หัวข้อดังนี้ 1) ด้านการบริหารงานบุคคล ได้มีการกระจายอำนาจมีโครงสร้างการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ และให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ 2) ด้านการบริหารงบประมาณ มีการจัดทำ

บัญชีรายรับ-รายจ่าย มีการรายงานงบประมาณให้แก่สมาชิกอย่างโปร่งใสและมีการขอสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอย่างสม่ำเสมอ 3) ด้านการบริหารทรัพยากร มีการจัดซื้อจัดควาวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องจักรต่าง ๆ ที่จำเป็น และมีการจัดสถานที่ สภาพแวดล้อมที่มีความเหมาะสมเป็นแหล่งเรียนรู้ 4) ด้านการบริหารจัดการเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนให้สมาชิกร่วมกันขับเคลื่อนพัฒนาศูนย์เรียนรู้ให้มีชีวิตชีวน่าเข้าไปเรียนรู้ เพื่อสร้างรายได้ของสมาชิกอย่างยั่งยืน และนอกจากนี้ ผลการศึกษาทุนชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านถลุงเหล็กมีทุนชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนเงิน ที่สามารถนำมาเป็นฐานในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ให้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ วันชัย ธรรมสังการ และคณะ (2564) เรื่อง ทุนชุมชนและศักยภาพในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น พบว่า 1) ทุนชุมชนที่มีผลต่อการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) ทุนมนุษย์ ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และแรงงานในชุมชน (2) ทุนสังคม มีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (3) ทุนกายภาพ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนจัดสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในลักษณะของโครงสร้างพื้นฐาน (4) ทุนธรรมชาติ ที่ดิน น้ำ ป่า อากาศ ที่สมบูรณ์ (5) ทุนการเงิน และ (6) ทุนทางวัฒนธรรม ความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี

2. รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็กหมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีองค์ประกอบ 5 ส่วน ได้แก่ 1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 2) หลักการของรูปแบบ 3) ระบบงานและกลไก 4) วิธีการดำเนินงานหรือกิจกรรม และ 5) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ เปรม เดชแก้ว และคณะ (2565) เรื่องการพัฒนาแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพรสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานีชุมพร พบว่า ผลการพัฒนาแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานีชุมพร และผู้ทรงคุณวุฒิประเมินความสอดคล้องของรูปแบบ ได้ผลสรุปดังนี้รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานีชุมพร ประกอบด้วย 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) ระบบงานและกลไก ได้แก่ ด้านการเตรียมความพร้อมในหลักแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการวางแผนการบริหารจัดการงบประมาณ ด้านการจัดแหล่งเรียนรู้/ฐานการเรียนรู้ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุน ด้านการสร้างอัตลักษณ์ของศูนย์การเรียนรู้ ด้านการสร้างเครือข่ายขยายผล ด้านการกำกับติดตาม ตรวจสอบ และ 4) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ อีกทั้งยังสอดคล้องกับชิรวัดณ์ นิจเนตร (2560) เรื่องการวิจัยพัฒนารูปแบบทางสังคมศาสตร์และการศึกษา พบว่า รูปแบบต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 6 ประการคือ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของรูปแบบ ตัวแปรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ระบบหรือโครงสร้าง กลไกหรือกระบวนการทำงาน ข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยีที่ใช้ในรูปแบบ และบริบทหรือสภาพแวดล้อมของรูปแบบ และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เปรม เดชแก้ว และคณะ (2565) เรื่องการพัฒนาแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของ

เศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพรสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานีชุมพร พบว่า รูปแบบประกอบด้วย (1) หลักการ (2) วัตถุประสงค์ (3) ระบบงานและกลไก และ (4) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้

3. การประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผัก แบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา พบว่า ความเหมาะสมของการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการพัฒนาศูนย์ เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอ ท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุดเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงลำดับ ค่าเฉลี่ยจากมากที่สุด พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับเปรม เดชแก้ว และคณะ (2565) เรื่องการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพรสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานีชุมพร พบว่า รูปแบบประกอบด้วย (1) หลักการ (2) วัตถุประสงค์ (3) ระบบงานและกลไก และ (4) เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้และมีความเหมาะสมโดยรวมอยู่ในระดับ มาก

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

1. ควรบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในพื้นที่ให้ร่วมกันสนับสนุนการ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นประโยชน์ในการสร้างความ เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2. สามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เข้า มาร่วมพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อกำหนดนโยบายหรือแผนให้สอดคล้องกับภารกิจหน้าที่ของแต่ หน่วยงาน

3. หน่วยงานภาครัฐ ควรมีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนงบประมาณในการ ดำเนินงานกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีขั้นตอนการทดลองใช้รูปแบบเพื่อให้สามารถนำรูปแบบ ดังกล่าวไปใช้และเกิดประโยชน์ได้จริง

2. ควรนำวิธีการวิจัยรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (R&D) เป็นการศึกษาเชิงทดลอง โดยมีการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมแล้วมีการทดลองใช้ เพื่อตรวจสอบคุณภาพในเชิงประจักษ์

บรรณุกรม

- ธีรวัฒน์ นิจนตร. (2560). การวิจัยพัฒนารูปแบบทางสังคมศาสตร์และการศึกษา. วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี, Vol. 4 No. 2 (2017): วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2560), 71- 102. <https://e-journal.sru.ac.th/index.php/srj/article/view/726>
- ชัยภูม อุดมสิทธิ์ และคณะ. (ม.ป.ป.). การพัฒนารูปแบบการจัดการแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนเพชรพิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 40. วารสารเซนต์จอห์น. 253-267. https://sju.ac.th/pap_file/17d8439e91c4b4eac895e5dfa0e0137a.pdf
- ชัยวุฒิ ครุฑมาศ และคณะ. (2564). การพัฒนาต้นแบบศูนย์การเรียนรู้การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ โคก หนอง นา พัฒนาชุมชน ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน นครศรีธรรมราช. <https://training-nakhonsithammarat.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/147/2022/08/วิจัยประเด็นเชิงพื้นที่-2564-ศพช.นครศรีธรรมราช.pdf>
- ทรงยศ สาโรจน์. (2564). การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชนในการจัดการตนเองตามศาสตร์พระราชา กรณีศึกษาชุมชนบางเลน จังหวัดนนทบุรี. Journal of Roi Kaensarn Acadami ISSN 2697-5033, (Online) ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม 2564. 10-15. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKA/>
- นิคม ศรีเงิน. (2562). รูปแบบการสร้างความมั่นคงทางอาหารบนฐานความหลากหลายของพืชผักในครัวเรือน ชุมชนริมแม่น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. [ปริญาปริญญาคุชชีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์จังหวัดปทุมธานี
- บัญชา พุฒินากุล และคณะ. (2559). การศึกษาการจัดการทุนทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารกรณีศึกษา: ชุมชนตำบลวังแสง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. <http://research.rmu.ac.th/rdimis//upload/fullreport/1632640282.pdf>
- ปกรณ ปรียากร. (2538). ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา. หน้า 18-65. อุทัย ลาวหิเชียร. กรุงเทพฯ : สามเจริญพานิช
- เปรม เดชแก้ว และคณะ. (2565). การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชุมพร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุราษฎร์ธานี ชุมพร. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ปีที่ 12 ฉบับที่ 3, 72-80. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/ajpbbru/article/view/257779/176663>

- พัฒนา พรหมณี และคณะ. (2560). แนวคิดการสร้างและพัฒนารูปแบบเพื่อใช้ในการดำเนินงานด้านการสาธารณสุขสำหรับนักสาธารณสุข. สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี, ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2560, 128-135. https://apheit.bu.ac.th/journal/science-july-2560/13_04_guidline_proof2_formatted.pdf
- รัถยานภิศ พลละศักดิ์ และคณะ. (2561). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: กระบวนการพัฒนาการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนอย่างมีส่วนร่วม. วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและสาธารณสุขภาคใต้, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (2018): ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2561, 211-223. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/scnet/article/view/112995/87982article/view/246276/167163>
- วาร์ เฟิงส์สวัสดิ์. (2553). การวิจัยพัฒนารูปแบบ. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. ปีที่ 2 ฉบับที่ 4, 2-15. [file:///C:/Users/admin/Downloads/mrittirum,+Journal+manager,+1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/mrittirum,+Journal+manager,+1%20(1).pdf)
- วันชัย ธรรมสังข์การ และคณะ. (2564). ทุนชุมชนและศักยภาพในการจัดการตนเอง เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น. นาคบุตรปริทรรศน์, ปีที่ 14. <https://so04.tcithaijo.org/index.php/nakboot/article/download/255221/175040/958130>
- สุกัญญา วรวิทย์พินิต และคณะ. (2560). การพัฒนารูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. Veridian E-Journal, Silpakorn University, ปีที่ 10, 1657-1674. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/99862/77570>
- สัญญา ยี่อราน และ ศิววิไลซ์ วรรณรัตน์. (2561). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสู่ความสำเร็จการเปลี่ยนแปลงนโยบายในระบบสุขภาพ. วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและสาธารณสุขภาคใต้, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (2018): ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2561, 288-300. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/scnet/article/view/130891/98160>
- โสภกา แซ่ลี. (2558). การประเมินโครงการคืนครูให้นักเรียนโดยประยุกต์ใช้รูปแบบการประเมิน CIPP Model สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 3. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (วิจัยและประเมินผลการศึกษา), มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.
- สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. (2560). คู่มือศูนย์เรียนรู้ชุมชน. หน้า 9-10. <https://amnatcharoen.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/คู่มือศูนย์เรียนรู้ชุมชน.pdf>
- Khantavanh Phomlasaboud. (2565). การพัฒนารูปแบบการสร้างความปลอดภัยทางอาหารในระดับครัวเรือนของเกษตรกรในเขตเมืองคำ แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. [ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ภาพการลงพื้นที่การดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน
ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ
2. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

1. สภาพทั่วไป/บริบททั่วไปของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. การดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. จุดแข็งและจุดอ่อนของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
4. ปัญหาและอุปสรรคของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
5. ศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ควรพัฒนาอะไรบ้าง อย่างไร
6. ทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนเงิน
7. เครือข่ายการทำงานของศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีใครบ้าง มีบทบาทอย่างไร

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน
ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ
2. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยชุดนี้ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลการวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ แบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้ทุนชุมชน

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดียิ่งและผู้วิจัยขออนุญาตบันทึกภาพและเสียงในขณะที่ท่านให้สัมภาษณ์เพื่อให้ประโยชน์นากรวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาอนุเคราะห์ให้ข้อมูลตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-นามสกุล.....
2. อายุ.....ปี
3. วุฒิการศึกษาสูงสุด.....
4. อาชีพ.....
5. ตำแหน่งหน้าที่ในศูนย์เรียนรู้.....
6. ตำแหน่งหน้าที่ในชุมชน.....

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับคำถามเกี่ยวกับการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้ทุนชุมชน

1. ท่านมีบทบาท/มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานหรือพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” นี้ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

2. แรงจูงใจที่สำคัญของท่านในการเข้าร่วมทำกิจกรรม ขับเคลื่อนงานหรือพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” คืออะไร

.....

.....

.....

.....

.....

3. ในมุมมองของท่าน การดำเนินงานที่ผ่านมาของศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของท่านและชุมชนด้านใดบ้าง และอย่างไร (ประโยชน์ที่ได้รับจากศูนย์เรียนรู้ฯ)

.....

.....

.....

.....

.....

4. จากบทเรียนที่ผ่านมาในการดำเนินงานที่ผ่านมาของศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” ท่านคิดว่าการพัฒนาศูนย์ฯ ควรเป็นไปในทิศทางใด ใครได้ประโยชน์จากกิจกรรม และทำอย่างไรจึงจะเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน (สิ่งที่อยากเห็นในอนาคต สิ่งที่อยากให้เกิดขึ้น)

.....

.....

.....

.....

5. ทำอย่างไรศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” จึงจะยั่งยืน (สิ่งที่อยากเห็นในอนาคต สิ่งที่อยากให้เกิดขึ้น)

.....

.....

.....

.....

6. ในมุมมองของท่านสิ่งที่ท่านต้องการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตรกร “สวนผักแบ่งปัน” คืออะไร และปัจจัยใดหรือสิ่งใดที่จะทำให้เกิดการพัฒนาดังกล่าว

.....

.....

.....

.....

แบบประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ

รูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน
ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” และทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ
2. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชน ชุมชนบ้านถลุงเหล็ก

คำชี้แจง

1. แบบประเมินรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้เกษตร “สวนผักแบ่งปัน” บนฐานทุนชุมชนชุมชนบ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ 5 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านความเป็นประโยชน์ (2) ด้านความเป็นไปได้ (3) ด้านความเหมาะสม และ (4) ด้านความถูกต้อง

2. โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความเห็นของท่านมากที่สุด โดยมีเกณฑ์ ดังนี้
มากที่สุด หมายถึง ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นของท่านในระดับมากที่สุด
มาก หมายถึง ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นของท่านในระดับมาก
น้อย หมายถึง ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นของท่านในระดับน้อย
น้อยที่สุด หมายถึง ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นของท่านในระดับน้อยที่สุด

ประเด็นการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ	ระดับการประเมิน			
	มากที่สุด	มาก	น้อย	น้อยที่สุด
1. ด้านความเป็นประโยชน์				
2. ด้านความเป็นไปได้				
3. ด้านความเหมาะสม				
4. ด้านความถูกต้อง				

ภาคผนวก

ตารางกิจกรรมการวิจัยงานพัฒนาชุมชน

ตารางการฝึกอบรมโครงการฝึกอบรมหลักสูตรเพิ่มประสิทธิภาพนักวิจัยงานพัฒนาชุมชน (ครู ก)

กิจกรรมที่ ๒ ประชุมเชิงปฏิบัติการ “การวิจัยงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม”

ดำเนินการระหว่างวันที่ ๙-๑๐ มกราคม ๒๕๖๗

ณ บ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ ๕ ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัน/เวลา	๐๘.๐๐-๐๘.๓๐ น.	๐๙.๐๐-๑๒.๐๐ น.		๑๒.๐๐-๑๓.๐๐ น.	๑๓.๐๐-๑๖.๐๐ น.	๑๖.๐๐-๑๖.๓๐ น.
		๐๙.๐๐-๐๙.๓๐	๐๙.๓๐-๑๒.๐๐ น.			
วันที่ ๑ (๙ มกราคม ๒๕๖๖)	รายงานตัว ลงทะเบียนและ เตรียมความพร้อม	ชี้แจงโครงการ (ผอ.ศพช.)	การศึกษาและ วิเคราะห์ข้อมูล เบื้องต้น (ทีม ศพช.)	พัก รับประทานอาหาร กลางวัน	ความรู้พื้นฐานในการวิจัย งานพัฒนาชุมชน (ทีม ศพช.)	ทบทวน/สรุปผล (ทีม ศพช.)
วันที่ ๒ (๑๐ มกราคม ๒๕๖๖)	ทบทวนวันวาน (Wrap up)	การวิจัยงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (ทีม ศพช.)		(๑๒.๐๐-๑๓.๐๐ น.)	กรอบแนวทางการวิจัยแบบ มีส่วนร่วมและแผนปฏิบัติการ (ทีม ศพช.)	สรุป/ประเมินผล (ทีม ศพช.)

หมายเหตุ:

กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

พักรับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม เวลา ๑๐.๓๐ น. และ ๑๕.๐๐ น.

ตารางกิจกรรม

การประชุมเชิงปฏิบัติการทดสอบและประเมินผลการจัดทำรูปแบบการวิจัยงานพัฒนาชุมชน

ดำเนินการวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗

ณ บ้านถลุงเหล็ก หมู่ที่ ๕ ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๐๘.๐๐-๐๘.๓๐ น.	๐๙.๐๐-๑๒.๐๐ น.		๑๒.๐๐-๑๓.๐๐ น.	๑๓.๐๐-๑๖.๐๐ น.	๑๖.๐๐-๑๖.๓๐ น.
	๐๙.๐๐-๐๙.๓๐	๐๙.๓๐-๑๒.๐๐ น.			
รายงานตัวลงทะเบียนและเตรียมความพร้อม	ชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการ/กิจกรรม	การทดสอบรูปแบบการวิจัยงานพัฒนาชุมชนผ่านกิจกรรมที่ร่วมออกแบบในพื้นที่	พักรับประทานอาหารกลางวัน	การประเมินผลกิจกรรมและรับฟังความคิดเห็นเพื่อจัดทำข้อเสนอรูปแบบการวิจัยงานพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม	สรุปผลการดำเนินงานศึกษาวิจัยงานพัฒนาชุมชนในภาพรวม
เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการ	(ผอ.ศพช./ ผช.ผอ.ศพช. หรือผู้ที่รับมอบหมาย)	ทีมวิจัย ศพช./ ประชาชนและภาคีเครือข่าย		ทีมวิจัย ศพช./ ประชาชนและภาคีเครือข่าย	ทีมวิจัย ศพช./ ประชาชนและภาคีเครือข่าย

หมายเหตุ:

กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

พักรับประทานอาหารว่างและเครื่องดื่ม เวลา ๑๐.๓๐ น. และ ๑๕.๐๐ น.